

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
Часопис Криминалистичко-полицијске академије из Београда

ИЗДАВАЧ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд, Цара Душана 196, Земун

ЗА ИЗДАВАЧА
Проф. др Љиљана Машковић, в.д. декана

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР
Проф. др Драгољуб Кавран, Правни факултет, Београд, председник
Проф. др Клаус Роксин (Claus Roxin), Правни факултет, Минхен
Проф. др Александар Јаковлевич Сухарев, Институт за учвршћивање законитости и
правног поретка Генералног тужилаштва Русије, Москва
Проф. др Милан Пагон, Факултет организационих наука, Краљ
Доц. др Слађана Тасева, Полицијска академија, Скопље
Проф. др Ђорђе Ђорђевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Ђорђе Игњатовић, Правни факултет, Београд
Проф. др Милан Милошевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Остоја Крстић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Бобан Милојковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд

УРЕДНИК
Проф. др Радован Радовановић

ГРАФИЧКИ И ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК
Милан Перовановић

ПРЕВОД РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК
Јелена Панца

АДРЕСА
НБП Наука • безбедност • полиција
Криминалистичко-полицијска академија
11 080 Београд, Цара Душана 196, Земун
РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ТИРАЖ
300 примерака

ШТАМПА
INPRESS, Београд

Часопис излази три пута годишње.
Први број је објављен 1996. године,
Год. 1, број 1 (1996)

UDK 351.74

ISSN 0354-8872

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, БЕОГРАД – РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA

НБП

НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
SCIENCE • SECURITY • POLICE

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2008.

САДРЖАЈ

САДРЖАЈ	V
ЧЛАНЦИ	
Ђорђе Ђорђевић	
КАЗНА ОДУЗИМАЊА ВОЗАЧКЕ ДОЗВОЛЕ	3
SUSPENSION OF DRIVING LICENCE.....	13
Дејан Шупут	
КАЗНЕНОПРАВНО САНКЦИОНИСАЊЕ ДОПИНГА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	15
LEGAL SANCTIONING OF DOPING IN THE REPUBLIC OF SERBIA.....	36
Драган Букановић, Горан Николић	
САРАДЊА ДРЖАВА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ У ОБЛАСТИ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА И ПРАВОСУЂА.....	37
COOPERATION OF THE SOUTH-EASTERN EUROPEAN COUNTRIES IN THE FIELD OF INTERNAL AFFAIRS AND JUSTICE.....	53
Срђан Милашиновић	
СУШТИНА И УЗРОЦИ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА	55
ESSENCE AND CAUSES OF SOCIAL CONFLICTS	77
Горан Бошковић, Саша Мијалковић	
СПЕЦИФИЧНОСТИ ОРГАНИЗАЦИОНЕ СТРУКТУРЕ КРИМИНАЛНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА	79
DOMINANT MODELS OF CRIMINAL ORGANIZING	101

Драган Мијовић, Дане Субошић

РАЗВОЈ ПРЕГОВАРАЧКИХ ПОТЕНЦИЈАЛА МУП-а РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	103
DEVELOPMENT OF NEGOTIATING POTENTIALS OF THE MINISTRY OF INTERIOR OF THE REPUBLIC OF SERBIA.....	120

Даг Коларевић

ФОРЕНЗИЧКА НАУКА И КРИМИНАЛИСТИКА.....	121
FORENSIC SCIENCE AND CRIMINALISTICS.....	138

ИСТРАЖИВАЊА

Ђурица Амановић, Миливој Допсај

ПОУЗДАНОСТ ПРОЦЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКА ИЗОМЕТРИЈСКЕ СИЛЕ МИШИЋА ОПРУЖАЧА РУКУ ПРИМЕНОМ ТЕСТА БЕНЧ ПРЕС КОД ПОЛИЦАЈАЦА	141
RELIABILITY OF THE EVALUATION OF CHARACTERISTICS OF ISOMETRIC FORCE OF THE ARM EXTENSION MUSCLES BY DOING THE BENCH-PRESS TEST ON POLICE OFFICERS.....	151

ПРИЛОЗИ

Љубинко Митровић

ЛИЧНА КАРТА ДРЖАВЉАНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....	155
BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN NATIONAL ID CARD	171

Миле Шикман

АНАЛИЗА САМОУБИЛАЧКОГ ТЕРОРИЗАМА КАО ОБЛИКА УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ	173
SUICIDE TERRORISM – PHENOMENOLOGICAL AND VICTIMOLOGICAL ASPECTS.....	192
ПОЛИТИКА ОБЕЗБЕЂЕЊА КВАЛИТЕТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ	193
СТРАТЕГИЈА ОБЕЗБЕЂЕЊА КВАЛИТЕТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ	195

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	207
--------------------------	-----

ЧЛАНЦИ

КАЗНА ОДУЗИМАЊА ВОЗАЧКЕ ДОЗВОЛЕ

Проф. др Ђорђе Ђорђевић
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Нови Кривични законик Републике Србије предвидео је у свом систему кривичних санкција одузимање возачке дозволе као нову врсту казне. Ова казна се први пут појављује у нашем кривичном законодавству, али у упоредном кривичном праву не представља новину. Она се може изрећи и као главна и као споредна казна, али се не може изрећи заједно са мером безбедности забране управљања моторним возилом. Казна одузимања возачке дозволе се појављује као корисна новина јер проширује могућности индивидуализације казне и представља могућу алтернативу казни затвора у појединим случајевима, али бројни проблеми у вези са њеним прописивањем и применом у пракси намећу потребу да се одредбе о овој казни детаљније разраде, допуне и измене.

Кључне речи: *кривични законик, кривичне санкције, казне, мере безбедности, одузимање возачке дозволе.*

Казна одузимања возачке дозволе је нова казна у Кривичном законiku Републике Србије која до сада није постојала у нашем кривичном законодавству. Она, међутим, није непозната у упоредном кривичном праву, јер је неки савремени кривични законици под различитим називима предвиђају. Тако је, на пример, ова казна предвиђена у Кривичном законiku Француске

(чл. 131-6, т. 1 и 2, чл. 131-14, т. 1 и чл. 131-16, т. 1),¹ Кривичном законнику Мађарске (чл. 58 и 59),² Кривичном законнику Шпаније (чл. 39, т. д, и чл. 47, т. 1),³ Кривичном законнику Португалије (чл. 69),⁴ и др., док је неки кривични законици предвиђају као меру безбедности, као што је то случај у Кривичном законнику Републике Српске (чл. 61),⁵ Кривичном законнику Хрватске (чл. 78),⁶ Кривичном законнику Македоније (чл. 67),⁷ Кривичном законнику Црне Горе (чл. 74)⁸, а неки кривични законици предвиђају је и као казну и као меру безбедности (са извесним разликама у њиховом одређивању као казне, односно као мере безбедности), како је то прописано у Кривичном законнику Немачке (чл. 44 и чл. 69, 69а и 69б),⁹ Кривичном законнику Словеније (чл. 39 и 68),¹⁰ а што је случај и у нашем новом Кривичном законнику.

Предвиђање казне одузимања возачке дозволе уз паралелно постојање мере безбедности забране управљања моторним возилом у нашем Кривичном законнику захтева одређивање појмовне и садржинске разлике између ове две кривичне санкције. Разлика се мора тражити у сврси примене једне или друге од ових двеју санкција и у условима за њихово изрицање. У том смислу, казна одузимања возачке дозволе треба да оствари, поред опште сврхе кривичних санкција, „сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством“, и посебну сврху кажњавања која се састоји у „спречавању учиниоца да чини кривична дела и утицању на њега да убудуће не чини кривична дела“, „утицању на друге да не чине кривична дела“ и „изражавању друштвене осуде за кривично дело, јачању морала и учвршћивању обавеза поштовања закона“, што значи да она треба да остварује и специјалну и генералну превенцију. Као таква, ова казна, као и све друге казне, има и репресиван и превентиван карактер.¹¹ Насупрот овој казни и њеним одликама, забрана управљања моторним возилом као мера безбедности чија је сврха, поред опште сврхе

¹ Nouveau Code pénal, mode d'emploi, „Documents“ dirigé par J.C. Zyliberstein, Paris, 1993, стр. 204, 207 и 208

² Revue de droit Hongrois, бр. 1-2/1980, стр. 39

³ Valle Muniz J.M., Morales Garcia O., Fernandes Palma R., Código penal y Leyes Penales Especiales, Editorial, 1997, стр. 127 и 129

⁴ Código Penal, 3. edicao, Coimbra Editora, 1997, стр. 72

⁵ Бабић М., Филиповић Љ., Марковић И., Рајић З., Коментари кривичних (казних) закона у Босни и Херцеговини, књига II, Сарајево, 2005, стр. 1380

⁶ Народне новине, Службени лист Републике Хрватске, бр. 110/1997, стр. 3471

⁷ Службен весник на Република Македонија, бр. 37/1996, стр. 1529

⁸ Службени лист Републике Црне Горе, бр. 70/2003, стр. 9

⁹ Schönke A., Schröder H., Strafgesetzbuch, Kommentar, 18. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1976, стр. 508

¹⁰ Uradni list Republike Slovenije, бр. 63/1994, стр. 3458

¹¹ Стојановић З., Кривично право, општи део, Београд, 2005, стр. 276

свих кривичних санкција, „да се отклоне стања или услови који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела“, има искључиво превентивни карактер и њоме се не остварује репресија нити генерална превенција, због чега су и услови за њену примену друкчије одређени у складу са сврхом која се применом ове санкције треба да оствари. Доследно томе, они су одређени уже него када је у питању казна одузимања возачке дозволе, јер је и сама сврха ове мере безбедности ограничена на уже одређене циљеве који њеном применом треба да се постигну.

Кривични законик је, с обзиром на овакав однос ових двеју санкција, предвидео да се казна одузимања возачке дозволе не може изрећи заједно са мером безбедности забране управљања моторним возилом. Оваква одредба поставља питање која ће се од ове две санкције изрећи у случајевима када постоје услови за изрицање и једне и друге. Кривични законик у том смислу није ништа одредио, а из саме законске одредбе да се ове две санкције не могу заједнички изрећи не може се извести јасан закључак о овом питању. Чини се да би у таквим случајевима било прихватљивије да суд изрекне забрану управљања моторним возилом као меру безбедности, јер су услови за њено изрицање уже одређени, а њено извршење, практично, у датом случају може деловати и на плану генералне превенције, као и због тога што се ова мера безбедности може изрицати у дужем трајању него казна одузимања возачке дозволе. Ово схватање прихваћено је и у нашој кривичноправној теорији.¹²

Трајање казне одузимања возачке дозволе, према Кривичном законiku, је од једне до три године. Законик није одредио да ли се ова казна изриче на пуне године, месеце или дане, па се може узети да се она може изрећи у сваком трајању између једне и три године.

Време трајања ове казне рачуна се од дана правоснажности пресуде којом је ова казна изречена, али се чини да би било прецизније трајање ове казне рачунати од дана када је возачка дозвола одузета. Ако је казна одузимања возачке дозволе изречена уз казну затвора, време које је осуђени провео на издржавању казне затвора не урачунава се у време трајања казне одузимања возачке дозволе.

Казна одузимања возачке дозволе може се изрећи и као главна и као споредна казна. Као главна казна она се може изрећи само за кривична дела за која је прописана казна затвора у трајању до две године, уколико су испуњени општи услови који се иначе траже за њено изрицање. Законик не говори ништа о томе да ли се она може изрећи и за кривична дела за која је прописана само новчана казна, али се, по логици ствари, може узе-

¹² Стојановић З., Коментар Кривичног законика, Београд, 2006, стр. 199

ти да се она може самостално изрећи и за та дела, с обзиром на то да је новчана казна блажа од казне затвора, те да су дела за која је прописана новчана казна лакша од оних за која је прописана казна затвора.¹³ Као споредна казна она се може изрећи уз сваку другу главну казну (затвор, рад у јавном интересу, новчану казну), уколико су испуњени општи услови за њено изрицање, и то без обзира на висину прописане или изречене главне казне.

Општи услов за изрицање казне одузимања возачке дозволе је да је моторно возило коришћено у вези са извршењем или припремањем учињеног кривичног дела. Иако ова казна по својој природи упућује на кривична дела против безбедности јавног саобраћаја, за која се она најчешће и везује у кривичним законима који је предвиђају (на пример КЗ Немачке,¹⁴ КЗ Мађарске,¹⁵ КЗ Словеније¹⁶), Кривични законик је могућност њене примене поставио знатно шире, везујући је за коришћење моторног возила у вези са извршењем или припремањем кривичног дела. Ова одредба није довољно прецизна и може се веома широко тумачити. У вези са тим постављају се два питања: о ком моторном возилу се ради и шта се све подразумева под коришћењем моторног возила при извршењу кривичног дела. У том смислу Законик није ближе одредио о којим моторним возилима је реч када се утврђује коришћење моторног возила, али се може претпоставити да су у питању она моторна возила на чије управљање се односи возачка дозвола која се одузима. С обзиром на употребљени израз возачка дозвола, који се односи на моторна возила у путном (друмском) саобраћају, могло би се закључити да моторна возила у железничком, воденом и ваздушном саобраћају нису у питању код изрицања ове казне.

Законик није предвидео да ли ова казна може да се односи само на дозволу за ону врсту и категорију возила у коју спада возило које је коришћено при извршењу или припремању кривичног дела, или за све категорије возила (аутомобил, камион, аутобус, мотоцикл, трактор), што би убудуће законом требало одредити, при чему треба имати у виду и могућност да учинилац има возачку дозволу једне категорије, а да је при извршењу или припремању кривичног дела користио возило друге категорије. Међутим, ако се има у виду законско тумачење појма моторног возила, онда се под моторним возилом сматра „свако саобраћајно средство на моторни погон у сувоземном, воденом и ваздушном саобраћају“ (чл. 112, ст. 25 КЗ), па би се, у том смислу, код изрицања ове казне могло имати у виду

¹³ Стојановић З., Коментар Кривичног законика, Београд, 2006, стр. 199

¹⁴ Schönke A., Schröder H., *op. cit.*, 1976, стр. 509

¹⁵ *Revue de droit Hongrois*, бр. 1-2/1980, стр. 39

¹⁶ *Uradni list Republike Slovenije*, бр. 63/1994, стр. 3458

коришћење свих врста возила на моторни погон, односно и одузимање дозвола за управљање моторним возилима свих врста. Можда би било корисно предвидети да се ова казна, зависно од случаја, може односити на сва моторна возила одређене врсте, као што је то предвиђено, на пример, Кривичним закоником Француске, који, уствари, предвиђа две овакве казне, одузимање возачке дозволе (чл. 131-6, т. 1) и забрану вожње одређених возила (чл. 131-6, т. 2), обе са могућношћу трајања до пет година.¹⁷

Недовољно је прецизан и термин „коришћење при извршењу или припремању кривичног дела“.¹⁸ Тако би се могло узети да се ова казна може применити када су у питању саобраћајна дела, али и многа друга при чијем је извршењу или припремању могућа употреба моторног возила. Ту би могла спадати сва кривична дела при чијем извршењу је моторно возило било коришћено као средство (убиство или телесна повреда помоћу моторног возила, отмица, превоз лица у ропском односу, недозвољен прелаз државне границе, кријумчарење), али и сва друга при чијем је извршењу или припремању на други начин коришћено моторно возило.

Уколико се ради о коришћењу моторног возила при извршењу или у вези са извршењем кривичног дела, онда се то може односити на различите начине коришћења моторног возила, што може водити веома широком тумачењу ове одредбе. Стога је нужно ограничити се само на оно коришћење које је условило, допринело или бар олакшало извршење кривичног дела, док би коришћење моторног возила које није имало такав значај требало третирати као околност без утицаја на примену казне одузимања возачке дозволе.

У вези са тим поставља се питање да ли се као коришћење у овом смислу сматра коришћење возила за довожење на место извршења кривичног дела и коришћење ради удаљавања са тог места. Довожење на место извршења кривичног дела може се сматрати као коришћење при извршењу или припремању кривичног дела ако је оно у функцији лакшег извршења дела, односно ако има извештан значај као допринос извршењу или припремању. Коришћење возила ради удаљења са места извршења дела у функцији је бекства учиниоца после извршеног дела и доприноси отежавању откривања учиниоца или одношењу са места извршења средстава којима је дело извршено или ствари које су прибављене извршењем дела, због чега се и може сматрати као коришћење у вези са извршењем кривичног дела.

¹⁷ Nouveau Code pénal, mode d'emploi, „Documents“ dirigé par J.C. Zyliberstein, Paris, 1993, стр. 204

¹⁸ Јовашевић Д., Кривично право, општи део, Београд, 2006, стр. 217

У вези са појмом коришћења моторног возила поставља се и питање да ли коришћење постоји само ако је извршилац дела у конкретном случају управљао моторним возилом или и ако је користио возило тако што га је други возио. Чини се да би се, поред случаја када је извршилац дела сам возио, могло узети да је користио моторно возило ако је њиме управљао саизвршилац или саучесник у извршењу кривичног дела, док би теже било узети да се ради о коришћењу возила при извршењу или у вези са извршењем кривичног дела ако се ради о коришћењу јавног превозног средства, такси возила или возила којим је управљало лице које није знало за припремање или извршење кривичног дела.

Законик је предвидео ову казну као одузимање возачке дозволе из чега се може закључити да се она може изрећи само ономе ко такву дозволу има. Међутим, постоји могућност да учинилац кривичног дела није имао возачку дозволу у време коришћења возила при извршењу или у вези са извршењем или припремањем кривичног дела, па се поставља питање да ли одузимање возачке дозволе по својој природи значи и забрану добијања дозволе за време трајања ове казне. Према једном схватању, казна одузимања возачке дозволе не може се изрећи лицу које нема возачку дозволу,¹⁹ док, према другом одузимање возачке дозволе обухвата, у логичком смислу, и забрану њеног стицања за време трајања изречене казне.²⁰ Друго схватање је прихватљивије јер је суштина ове казне да осуђени у одређеном времену не сме да управља моторним возилом, док је само одузимање дозволе само лакша техника контроле да ли осуђени у току трајања казне поступа супротно њеној садржини. Забуну ствара назив ове казне који је од стране законодавца вероватно коришћен само зато да би се по називима направила разлика између ове казне и мере безбедности забране управљања моторним возилом.

Уколико учинилац кривичног дела има страну возачку дозволу појављује се и проблем извршења ове казне пошто се страна возачка дозвола не може одузети. Постоји схватање да се у оваквим случајевима казна одузимања возачке дозволе не може изрећи,²¹ док се према другом схватању ова казна може изрећи с тим да у оваквим ситуацијама она практично значи забрану коришћења стране возачке дозволе на територији наше земље.²² Друго схватање чини се прихватљивијим, јер више одговара природи и суштини казне одузимања возачке дозволе, а исти проблем је у овом сми-

¹⁹ Лазаревић Љ., Коментар Кривичног законика Србије, Београд, 2006, стр. 184

²⁰ Стојановић З., Коментар, стр. 200

²¹ Лазаревић Љ., *op. cit.*, стр. 184

²² Стојановић З., Коментар, стр. 200

лу изричито законски решен када је у питању изрицање мере безбедности забране управљања моторним возилом (чл. 86, ст. 5 КЗ).

Проблем код казне одузимања возачке дозволе представља и случај када је учинилац кривичног дела коме би требало изрећи ову казну по занимању возач моторног возила, коме би, у случају изрицања ове казне, наступила немогућност вршења свог занимања, што би казни одузимања возачке дозволе дало и једну сасвим другу димензију и изазвало додатне тешке последице за осуђеног. Законик за овај проблем не даје никакво одређено решење, очигледно препуштајући суду да га решава по својој процени. Стога би било добро да се ово питање изричитим законским одредбама реши, при чему, свакако, не би било довољно да се у том смислу предвиди одредба слична оној која је постојала у чл. 68, ст. 2 Основног кривичног закона у вези са изрицањем мере безбедности забране управљања моторним возилом, према којој је суд при изрицању ове мере безбедности дужан да узме у обзир „да ли је учинилац по занимању возач моторног возила“. Ова одредба је била неодређена и недовољно јасна због чега је у новом Кривичном законнику оправдано изостављена, али уместо ње није дата друга, одређенија, чијом би се применом овакви случајеви на адекватан начин решавали. Стога би овај проблем свакако требало на одређени начин решити, како у вези са изрицањем мере безбедности забране управљања моторним возилом, тако и код казне одузимања возачке дозволе.

Казна одузимања возачке дозволе је временска казна чијим извршењем се лицу коме је изречена уствари забрањује да управља моторним возилом, при чему је само одузимање дозволе само технички начин спречавања да врши вожњу. Протеком времена за које је ова казна изречена осуђеном се одузета возачка дозвола враћа, с обзиром да је била одузета само за време колико је трајало извршење казне. Прописивањем ове врсте казне Кривични законик није предвидео и поништавање возачке дозволе са забраном њеног поновног стицања за одређено време, какав модел ове казне постоји у упоредном праву, на пример у Кривичном законнику Француске (чл. 131-6, т. 3)²³, који се разликује од решења у нашем Кривичном законнику по томе што се осуђеном по протоку времена казне не враћа одузета дозвола, већ само може да је поново стиче. Иначе, Кривични законик Француске познаје и казну суспензије возачке дозволе до три године, сличну казни одузимања возачке дозволе у нашем кривичном праву.

Законик није решио ни како ће се замењивати ова казна ако није изречена на пуне године (односно ако неизвршени део ове казне не износи пу-

²³ Nouveau Code pénal, mode d'emploi, „Documents“ dirigé par J.C. Zyliberstein, Paris, 1993, стр. 204

не године). У том случају су могућа два решења: да се свака започета година казне одузимања возачке дозволе замењује са месец дана затвора, или да се пуне године замене са по месец дана затвора и вишак преко пуне године замени казном затвора у трајању које би се одредило сразмерно према пропорцији: једна година одузимања возачке дозволе - месец дана затвора, што би износило одређени број дана. Ово друго решење, иако сложеније, очигледно је правичније.

Казна одузимања возачке дозволе се свакако може изрећи и за кривична дела у стицају ако су испуњени општи услови који се траже за њено изрицање. Међутим, Законик није дао никакве одредбе о одмеравању ове казне за кривична дела у стицају, што отвара више питања која се о томе могу појавити у пракси и за која треба пронаћи одговарајућа решења. Прво од ових питања је како одмерити јединствену казну одузимања возачке дозволе ако је суд за више кривичних дела у стицају појединачно утврдио ову казну. Чини се да би најбоље решење било да се код ове казне, као и код новчане казне, а и казне рада у јавном интересу, јединствена казна утврђује по систему кумулације, тј. сабирањем појединачно утврђених казни. Што се тиче максимума који јединствена казна код ове врсте казни не би смела да пређе, он би могао бити три године, колико је и иначе општи максимум ове казне, а што би одговарало и решењима која су предвиђена у погледу свих других казни које постоје у нашем Кривичном законнику. Ипак, у вези са тим се појављују и нека друга питања која траже одговарајућа решења која у Законнику нису дата. Пошто се ова казна може изрицати и као главна и као споредна казна, то њено одмеравања за кривична дела у стицају зависи и од тога. Тако, ако би суд ову казну утврдио као споредну за више од кривичних дела у стицају, те казне би, по систему кумулације, требало да споји у једну споредну казну (не преко њеног општег максимума, тј. преко три године) и њу изрекне уз одмерену јединствену главну казну. Ако суд ову казну утврди за неко кривично дело као главну, а за неко као споредну казну, суд би, такође, обе казне спојио у јединствену казну одузимања возачке дозволе и исту изрекао као споредну казну уз другу главну казну утврђену за остала кривична дела (за која није утврђена казна одузимања возачке дозволе, или за која је ова казна утврђена као споредна казна, а друга казна је изречена као главна казна). Ако је суд за једно или више кривичних дела у стицају утврдио ову казну као главну, а за друга дела казну затвора или рада у јавном интересу, казна одузимања возачке дозволе морала би се изрећи као споредна, уз неку од ових главних казни. Проблем би настао ако би суд за нека од дела у стицају као главну утврдио новчану казну, а за нека одузимање возачке дозволе, јер би се морало одредити коју од ове две утврђене главне казне из-

рећи као главну, а коју као споредну казну. Чини се прихватљивијим да се предност да новчаној казни да она буде изречена као главна казна.

Законик ништа не говори о казни одузимања возачке дозволе ни у одредбама о одмеравању казне осуђеном лицу, иако се и у овој проблематици могу појавити нека питања у вези са казном одузимања возачке дозволе, на пример ако је неком лицу за учињено кривично дело изречена казна одузимања возачке дозволе као главна казна, па пре њеног извршења осуђени изврши ново кривично дело, или буде откривено да је раније учинио неко друго кривично дело, за које суд такође утврди одузимање возачке дозволе, да ли ће и у оваквом случају применити правила о одмеравању казне за кривична дела у стицају, што може дати различит резултат у погледу могућности трајања ове казне, тако да би се могло поставити питање да ли кумулација са раније изреченом казном може бити највише три године, или казна која би била изречена за ново или новооткривено дело, независно од примене правила о одмеравању казне за кривична дела у стицају, може бити толика да би њено сабирање са раније изреченом казном могло износити и више од три године. У том смислу, прво решење могло би бити прихватљивије, с обзиром да се овакво решење углавном прихвата у таквим ситуацијама и када су у питању друге врсте казни.

Законик, такође, није ништа прописао ни у погледу урачунавања притвора или раније казне у казну одузимања возачке дозволе, ако за кривично дело које је у питању суд утврди казну одузимања возачке дозволе као главну казну. Иако оваква ситуација ретко може настати, она, ипак, није немогућа, па би било правично да се у оваквим случајевима време проведено у притвору, или ранија казна за исто дело на неки начин урачуна у казну одузимања возачке дозволе, макар само за онолико времена за колико је био у притвору, јер за то време није могао да користи возачку дозволу, а могла би се прихватити и пропорција из чл. 53, ст. 4 КЗ (једна година одузимања возачке дозволе једнако месец дана затвора).

У вези са казном одузимања возачке дозволе за кривична дела у стицају може се појавити и проблем ако суд за неко од кривичних дела у стицају утврди казну одузимања возачке дозволе, а за друго кривично дело одлучи да би требало изрећи меру безбедности забране управљања моторним возилом, коју ће од тих санкција суд изрећи, с обзиром да се према изричитој одредби члана 53, став 3 КЗ, казна одузимања возачке дозволе не може изрећи заједно са мером безбедности забране управљања моторним возилом. Пошто се тешко може тумачити да се ова одредба не односи на случајеве када је у питању стицај кривичних дела, онда би се морало одредити којој би се од поменуте две кривичне санкције дала предност да само она буде изречена. Чини се да би оправданије било дати предност

мери безбедности која се може изрећи у дужем трајању (до пет година) и која се не може заменити другом мером безбедности, него казни одузимања возачке дозволе чије је максимално трајање краће (до три године) и уместо које суд може изрећи и неку другу казну. Незгодно је код овог решења то што би суд већ утврђену казну (али пре њеног изрицања) требало да замени другом казном која се за то дело може изрећи, због тога што је у односу на друго кривично дело оценио да треба изрећи меру безбедности, али би још незгодније било да због утврђене казне одузимања возачке дозволе суд не изрекне меру безбедности забране управљања моторним возилом, која, по Кривичном законiku, може да траје и дуже од казне одузимања возачке дозволе.

У вези са извршавањем ове казне, Кривични законик је предвидео да ће, ако учинилац за време њеног трајања управља моторним возилом, суд ову казну заменити казном затвора, тако што ће једну годину одузимања возачке дозволе заменити за месец дана казне затвора. Законик, међутим, није овом одредбом решио да ли ће се при овој замени узети у обзир само преостали, неизвршени део казне одузимања возачке дозволе или ће се цела изречена казна заменити казном затвора, што остаје као отворено питање, иако се из законске формулације „суд ће казну одузимања возачке дозволе заменити....“ може извести закључак да се у овом случају ради о казни коју је суд изрекао, а не о њеном још неизвршеном делу.

Имајући у виду изнете карактеристике казне одузимања возачке дозволе, као нове казне у систему кривичних санкција у нашем кривичном праву, као и бројне проблеме који се у вези са њеним прописивањем појављују у новом Кривичном законiku, може се закључити да је она прихватљива посматрано са становишта повећања броја казни и ширења могућности индивидуализације казни и као још једна алтернатива казни затвора у извесним случајевима. Међутим, очигледно је да одредбе о овој казни треба детаљније разрадити, у значајној мери допунити, па у извесној мери и изменити (услови за њено изрицање), како би се омогућила њена адекватна примена, а тиме и потпуније остваривање сврхе кажњавања која се од примене ове казне очекује.

SUSPENSION OF DRIVING LICENCE

Professor Đorđe Đorđević, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Suspension of driving licence is a new punishment in the Criminal Code of the Republic of Serbia which hasn't existed in our criminal legislation up until now. However, it is not new in comparative criminal law, because certain contemporary criminal codes already foresee it under different names, for example French Criminal Code, Hungarian Criminal Code, Spanish Criminal Code and Portuguese Criminal Code, while some foresee it as both punishment and security measure, as in the cases of German Criminal Code, Slovenian Criminal Code, and our Criminal code. Parallel existence of driving licence suspension and security measure of ban on driving a motor vehicle in our Criminal Code requires determination of differences in concept and content between these two criminal sanctions. This difference has to be sought in purpose of implementation one or the other sanction and in conditions for their pronouncement. Given the relationship between these two sanctions, the Criminal Code foresees that the suspension of driving licence can not be pronounced together with the security measure of ban on driving a motor vehicle.

Suspension of driving licence may be pronounced both as principal and as secondary sanction. It may be pronounced as principal punishment for criminal offences punishable by imprisonment of up to two years, and it may be pronounced as secondary punishment together with any other principal punishment (imprisonment, community service, fine). Duration of the penalty may not be less than one nor more than three years, and general condition for its pronouncement is that a motor vehicle was used for preparation or commission of an offence. Although this punishment by its nature refers to criminal offences against public traffic safety, the Criminal Code has set the possibility of its use much wider, connecting it to the use of motor vehicle in preparation or commission of a criminal offence, which can be interpreted very broad.

It could be concluded that this punishment is acceptable, observing the increase in number of punishments and expanding possibilities of their individualisation, and also as another alternative to imprisonment in particular cases. However, considering numerous problems regarding its prescription and implementation in practice, it is evident that provisions on this punishment should be worked out, altered and amended in more details, in order to provide its adequate use, and hence accomplishment of the purpose of punishment.

КРИВИЧНОПРАВНО САНКЦИОНИСАЊЕ ДОПИНГА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Мр Дејан Шупут, истраживач-сарадник,
Институт за упоредно право, Београд

Сажетак: Потреба за анализом прописа који забрањују и санкционишу употребу допинга у Републици Србији настала је услед чињенице да је Народна скупштина Републике Србије донела Закон о спречавању допинга у спорту у новембру 2005. године. Доношење Закона о спречавању допинга у спорту, само по себи, не значи да ће проблем допинга у српском спорту бити аутоматски решен. Ипак, постојање Закона у тој области представља охрабрујућу чињеницу, пошто ствара правни основ за отпочињање и спровођење систематских и континуираних мера борбе против допинга. Такође, примена Закона је омогућила стварање организационог оквира за борбу против допинга, пре свега тиме што је, на основу одредби Закона, 12. децембра 2005. године почела са радом Антидопинг агенција Републике Србије. Међутим, рад Антидопинг агенције имаће ефекта једино ако и полиција, судови и тужилаштва у Републици Србији буду оспособљени за примену Закона о спречавању допинга у спорту

Кључне речи: *допинг, санкционисање, кривична дела, прекршаји, превенција.*

После много одлагања и чекања да дође на ред за разматрање и усвајање у Народној скупштини Републике Србије, Закон о спречавању допинга у спорту¹ донет је 14. новембра 2005. године. Тиме је Република Србија испунила међународноправну обавезу коју је преузела 28. фебруара 2001. године, када је Савезна Република Југославија ратификовала Конвенцију против допинга Савета Европе². У поређењу са већином европских држава Закон је донет са великим закашњењем. Дугогодишње непостојање било какве регулативе и ефикасне контроле у овој области, довело је до пораста коришћења допинг средстава у српском спорту, што је допринело урушавању угледа који су наши спортисти имали у очима међународне спортске јавности. Упркос великом закашњењу, доношење Закона о спречавању допинга у спорту представља охрабрујућу чињеницу. Она показује да је држава најзад решила да се посвети проблему допинга у спорту, да заштити здравље спортиста од штетног дејства које проузрокују допинг средства и да се обрачуна са онима који производњом и продајом допинг средстава зарађују огромне своте новца.

По угледу на Белгију, Данску, Шпанију, Француску, Грчку, Италију и Португалију, српски законодавац се одлучио да материју спречавања употребе допинга у спорту уреди посебним законом, а не већим бројем правних норми распоређених у законе који регулишу производњу и промет фармацеутских производа, или организовање и одржавање спортских активности.

Читањем првих чланова Закона о спречавању допинга у спорту постаје очигледно да је Закон написан по узору на Антидопинг правилник³ Олимпијског покрета⁴ из 2000. године и Светски антидопинг правилник⁵ из 2003. године. Први став другог члана Закона о спречавању допинга у спорту прописује забрану употребе допинга у спорту на исти начин као што то чини Антидопинг правилник Олимпијског покрета, употребом просте реченице која гласи: „*Забрањен је допинг у спорту*“. Други став

¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 101/05

² Та Конвенција потписана је од стране Социјалистичке Федеративне Републике Југославије још 1990. године, а Закон о ратификацији Европске конвенције против допинговања у спорту (Службени лист СФРЈ - Међународни уговори, бр. 4/91) донет је 1991. године, непосредно пре распада СФРЈ. Услед тога, све државе које су настале распадом СФРЈ накнадно су, *de facto* поново, својим посебним законима, ратификовале ту Конвенцију.

³ Olympic Movement Antidoping Code, налази се на веб страници:
<http://www.gnoc.com/code.htm>

⁴ Олимпијски покрет (Olympic Movement) је организација створена од стране Међународног олимпијског комитета, која окупља све спортске организације које су прихватиле Олимпијску повељу и које признају надлежност Међународног олимпијског комитета као организације задужене за старање о одржавању Олимпијских игара.

⁵ World Antidoping Code, налази се на веб страници:
http://www.wada.org/docs/web/standards_harmonization/code/code_v3.pdf

другог члана, и цео трећи члан Закона одређују појам допинга кроз повреду антидопинг правила и представљају дослован превод са енглеског језика чланова 1 и 2 Светског антидопинг правилника.

Мере за спречавање допинга у спорту које садржи Закон такође су одређене у складу са решењима која предвиђа Светски антидопинг правилник. Осим тога, у члану 7 Закона предвиђено је да правила Антидопинг агенције Републике Србије, која се оснива истим Законом, морају бити усклађена са правилима Европске конвенције о спречавању допинга у спорту и са међународним стандардима за допинг тестирање, одобреним од стране Светске антидопинг агенције.

Између осталог, Закон је предвидео и мере које се изричу због повреде антидопинг правила. Те мере су, заправо, дисциплинске санкције које, у случају непоштовања антидопинг правила, прекршиоцима изричу овлашћене антидопинг организације. Дисциплинске санкције прописане Законом су разноврсне, али неће бити разматране у овом раду, пошто оне представљају ширу област казненоправног санкционисања допинга у спорту, а не кривичноправне инструменте за борбу против допинга.

Осим дисциплинских преступа који се могу извршити у вези са допингом у спорту, поједина кршења правила о забрани употребе допинга у спорту Закон о спречавању допинга у спорту окарактерисао је члановима 50 и 51 као прекршаје за које се учиниоцима изриче новчана казна. Прописивањем три врсте деликата, тј. кажњивих дела (дисциплинских повреда, прекршаја и кривичних дела), као и прописивањем санкција за њихове извршиоце, законодавац је у потпуности успоставио казнено-правни механизам за борбу против допинга у спорту.

Норме кривичног права у Закону о спречавању допинга у спорту

Закон о спречавању допинга у спорту не садржи искључиво кривичноправне одредбе, већ у потпуности уређује област допинга у спорту, тако да се сматра делом споредног кривичног законодавства Републике Србије. Споредно кривично законодавство у уређеном правном систему треба да представља изузетак, а не правило, јер је због правне сигурности грађана веома важно да кривичноправне норме буду систематизоване у једном правном акту, а не „расуте“ у више закона.⁶ Постојала је могућност да кривична дела обухваћена Законом о спречавању допинга у спорту, буду

⁶ Н. Мрвић-Петровић, Кривично право, Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2006, стр. 45

прописана као нова, посебна група кривичних дела против спорта, или у оквиру групе кривичних дела против здравља људи, пошто таква група кривичних дела већ постоји у Кривичном законнику Републике Србије.

Кривична дела предвиђена Законом о спречавању допинга у спорту су:

- употреба допинг средстава (члан 47),
- омогућавање употребе допинг средстава (члан 48),
- неовлашћена производња и стављање у промет допинг средстава (члан 49).

Већ на први поглед приметно је да наведена кривична дела по својим особинама припадају различитим групама кривичних дела. Кривично дело омогућавања употребе допинг средстава и кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава, веома подсећају на кривично дело омогућавања уживања опојних дрога и кривично дело неовлашћене производње, држања и стављања у промет опојних дрога. Кривична дела која се односе на опојне дроге предвиђена су Кривичним закоником Републике Србије⁷ и сврстана су у групу кривичних дела против здравља људи. Групи кривичних дела против здравља људи припадају и поменута два кривична дела у вези са допингом која би, да нису предвиђена посебним законом – Законом о спречавању допинга у спорту, нашла место у двадесеттрећој глави Кривичног законика Републике Србије.⁸ Наведеним кривичним делима заједничко је то што имају идентичан објект заштите – здравље људи, схваћено у ширем смислу, не само као добро појединца, већ и као општа друштвена вредност.

Код кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава, објект кривичног дела су супстанце или препарати који су проглашени за забрањена допинг средства. Листа забрањених допинг средстава утврђена је међународним конвенцијама, као и Правилником о листи забрањених допинг средстава⁹, који је 21. децембра 2006. године донео Управни одбор Антидопинг агенције Републике Србије на основу

⁷ Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05

⁸ Та глава Кривичног законика носи назив „Кривична дела против здравља људи“ и садржи тринаест сродних кривичних дела. Та дела припадају истој групи, не само због заједничког заштитног објекта, већ и због тога што им је последица извршења кривичног дела заједничка. Последица извршења кривичних дела из те групе је угрожавање здравља људи, тј. стварање опасности за оболевање мањег или већег броја појединаца. Такође, заједничко им је и то што већина кривичних дела из те групе може имати тежи, квалификовани облик. Квалификаторне околности везане су увек за наступање теже последице – тешке телесне повреде или тешког нарушавања здравља, односно смрти једног или више лица.

⁹ Правилник о листи забрањених допинг средстава налази се на веб страници: <http://www.adas.org.yu>.

члана 31, став 1 и члана 34, став 1, тачка 9 Закона о спречавању допинга у спорту, и члана 15, тачка 12 Статута Антидопинг агенције Републике Србије¹⁰. Само супстанце са те листе могу бити предмет овог кривичног дела.

Радња кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава је алтернативно одређена и обухвата разноврсне делатности које се односе на производњу допинг средстава, њихово стављање у промет или омогућавање стављања у промет. У прву групу делатности спадају производња и прерађивање допинг средстава као хемијских супстанци. Производња је стварање допинг средстава и она је различита, зависно до тога да ли је реч о природном или вештачком поступку добијања поједине материје, а у зависности од врсте и природе допинг средства о ком је реч. Прерађивање значи добијање једног допинг средства из другог, његово пречишћавање или побољшавање његовог квалитета додавањем неког другог састојка и сл.

Као радње којима се допинг средства стављају у промет Закон предвиђа:

- продају (која је остварена постизањем споразума између купца и продавца о цени и својствима робе, тако да за постојање дела није неопходно да су допинг средства предата купцу);
- нуђење на продају (кривично дело је свршено самим покушајем да се изврши продаја, тј. давањем понуде у погледу цене и квалитета робе);
- сваки други начин стављања у промет (поклањање, позајмљивање или размена за неко друго допинг средство или неку другу робу).

Омогућавање стављања у промет допинг средстава може се остварити њиховом куповином, држањем или преношењем у циљу продаје. Према томе, ако се допинг средства купују или држе, односно преносе ради личне употребе, то не представља ово кривично дело. За постојање кривичног дела потребно је да се то чини ради продаје, што се мора утврђивати у сваком конкретном случају, при чему посебан значај може имати количина пронађених и заплених допинг средстава, околност да ли је учинилац и сам конзумент тих средстава или да је познат као продавац допинг средстава, као и свака друга околност која може указати на намеру учиниоца да се бави продајом. У случају преношења није битно да ли се допинг средства уносе у Републику Србију, износе из ње, или се преношење врши унутар земље.

Чланом 49 Закона о спречавању допинга у спорту инкриминисано је и посредовање у куповини или продаји допинг средстава. Оно обухвата различите делатности усмерене на реализацију продаје или куповине, као што

¹⁰ Службени гласник Републике Србије, бр. 20/06

је, на пример, довођење у везу купца и продавца, преношење порука између купца и продавца, чување робе док се не постигне споразум о купопродаји и све друге сличне делатности. За постојање кривичног дела није битно да ли је посредовање било успешно или не, односно да ли је продаја или куповина обављена.

Описане делатности представљају радњу из члана 49 Закона о спречавању допинга у спорту само када се врше неовлашћено. Правилником о одобравању изузетака за терапеутску употребу¹¹, који је 21. децембра 2006. године донео Управни одбор Антидопинг агенције Републике Србије, на основу члана 15, став 2 и члана 34, став 1, тачка 11 Закона о спречавању допинга у спорту и члана 15, тачка 9 Статута Антидопинг агенције Републике Србије, уређени су критеријуми и поступак за одобравање изузетака за терапеутску употребу, односно ослобађање од забране употребе појединих допинг средстава. Тим правилима, као и правилима Закона о лековима и Закона о производњи и промету опојних дрога, регулисано је када су производња, прерада и промет супстанци које представљају допинг средства дозвољени и ко их може вршити. У свим осталим случајевима, који нису обухваћени наведеним прописима, ради се о неовлашћеном вршењу радњи наведених у опису кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава. Кривично дело је свршено предузимањем ма које делатности означене као радња тог кривичног дела, а последица дела је апстрактна опасност за живот и здравље људи.

Код кривичног дела омогућавања употребе допинг средстава радња кривичног дела обухвата различите облике омогућавања или помагања спортисти да употреби допинг средство. У Закону су изричито наведени давање, прописивање или издавање допинг средства, примењивање на спортисти допинг средстава, навођење, помагање или на било који други начин вршење радњи омогућавања спортисти да употреби допинг средства.

Под давањем, у смислу члана 48 Закона о спречавању допинга у спорту, подразумева се стављање на располагање спортисти допинг средства, тј. предаја спортисти таквог средства како би га он искористио. У том случају није битно да ли се давање чини бесплатно, на зајам или уз неку накнаду, али се том приликом не може радити о продаји јер би у том случају било остварено биће кривичног дела из члана 49 Закона о спречавању допинга у спорту. Под издавањем или прописивањем допинг средства спортисти у Закону се мисли на радње које превасходно може да изврши лекар,

¹¹ Правилник о одобравању изузетака за терапеутску употребу налази се на веб страници: <http://www.adas.org.yu>.

фармацеут или било који други појединац који ступа у контакт са спортистом и у својству стручног лица, тренера, физиотерапеута и слично, писменим или усменим налогом издаје наредбу или савет спортисти да користи допинг средство.

Код кажњавања лица које примени на спортисти допинг средство реч је о различитој ситуацији у односу на давање или прописивање допинг средства код кога постоји свест спортисте о употреби допинга, пошто у случају примењивања допинга на спортисти, у смислу члана 48 Закона, спортиста нема свест о томе да неко лице на њему примењује допинг средство. У пракси, до таквих случајева најчешће долази када тренер, како би повећао способност и резултате спортисте кога тренира, кришом, путем хране или пића, уноси у тело спортисте допинг средства и тиме их примењује на спортисти без његовог пристанка.

Као радњу којом се спортисти омогућава употреба допинг средстава, Закон прописује и навођење, под којим се подразумева стварање или учвршћивање одлуке код другог да користи допинг средства. Навођење се може учинити наговарањем, представљањем пријатних ефеката који тиме настају, стимулисањем већ изражене жеље да се узимају допинг средства и сл. Навођење се може односити на једно или више индивидуално одређених лица која су спортисти, а за постојање дела није потребно да су навођена лица и започела са коришћењем допинг средстава. Идентична ситуација постоји и када је ово кривично дело извршено давањем, помагањем, прописивањем, издавањем или на други начин омогућавањем коришћења допинг средства, пошто није неопходно да спортиста коме је на те начине употреба допинга омогућена и почне са коришћењем допинг средстава, већ је довољно да код учиниоца дела постоји свест да се те радње чине ради употребе допинг средстава.

Ово дело постоји и када се на било који други начин омогући спортисти да употреби допинг средство, што, на пример, може бити случај када неко спортисти да медицински прибор помоћу кога се допинг супстанца уноси у организам, или када неко одведе спортисту на место где се допинг средство може неометано узети или искористити. Ни у овом случају не мора доћи до стварне употребе допинг средства, али учинилац мора бити свестан да медицински прибор даје или спортисту одводи у посебне просторије са циљем омоућавања употребе допинг средстава. Ако би, супротно томе, лекар или фармацеут дали стерилне шприцеве и игле спортисти са намером да их он искористи за примање неког лека, рецимо антибиотика, али спортиста то не учини, већ шприцеве употреби за уношење допинг средстава у тело, та лица не би била извршиоци кривичног дела из члана 48 Закона о спречавању допинга у спорту.

Кривично дело омогућавања употребе допинг средстава може се извршити само према спортисти, а не и према било ком другом физичком лицу, чиме је беспотребно смањена зона кажњивости. Неспорно је да омогућавање употребе допинг средстава појединцима који нису спортисти-такмичари, него се спортом баве само рекреативно, проузрокује идентичне штетне последице по здравље као и код спортиста. Разлог за додатну забринутост и евентуално будуће прописивање инкриминација за случај омогућавања употребе допинг средстава било ком појединцу, а не само спортисти, је чињеница да све више рекреативаца употребљава допинг средства и страда од нежељених ефеката изазваних њиховим дејством. Учестала је појава и код нас и у свету да се у теретанама и другим фитнес центрима препоручују, продају и конзумирају различити медицински, фармацеутски и дијететски производи чије порекло и квалитет нису контролисани, иако по свом саставу, али не и имену, ти производи у потпуности одговарају допинг средствима која су забрањена у професионалном спорту. Због тога је у Акционом плану Европске Уније о борби против дрога за период од 2000. до 2004. године наведено да борба против допинга у аматерском спорту треба да обухвати већи број униформних мера које су већ испробане и потврђене као ефикасне у борби против употребе дроге на европском тлу. У истом документу посебно је указано на чињеницу огромног утицаја спортских активности на понашање читаве јавности неког друштва и на утицај који велике спортске звезде имају на понашање омладине и деце. Зато борбу против допинга у спорту треба посматрати као одличну прилику за ширење и јачање идеја и програма опште борбе против употребе дроге у свакодневном животу Европљана, препоручено је у Акционом плану Европске Уније. Конкретно, то значи да би, баш као и у случају кривичног дела омогућавања уживања опојних дрога, и код кривичног дела омогућавања употребе допинг средстава требало увести кажњивост не само у случају омогућавања употребе допинга спортистима, већ и у сваком другом случају омогућавања употребе допинг средстава било ком другом лицу. Стога кривичноправна репресија треба да буде управљена према онима који омогућавањем употребе допинг средстава штете здрављу било ког грађанина.

Предмет овог кривичног дела су супстанце или препарати који су проглашени за забрањена допинг средства. Овај појам треба узети у смислу онога што је већ објашњено у вези са кривичним делом неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава. Кривично дело је свршено предузимањем неке од делатности наведених у Закону, односно и сваком другом делатношћу којом се некоме омогућава да користи допинг средства. Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице, а дело се може извршити само са умишљајем.

За разлику од кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава и кривичног дела омогућавања употребе допинг средстава, кривично дело употребе допинг средстава теже је сврстати у одговарајућу групу кривичних дела. Члан 47 Закона о спречавању допинга у спорту који предвиђа поменуто кривично дело гласи: „*Спортистиа који на спортиском такмичењу намерно употреби допинг средство или намерно употреби одређено средство или супстанцу у циљу да превари допинг контролу, казниће се затвором до једне године*“. Законски текст јасно указује на то које понашање је забрањено, а самим тим и кажњиво, али није јасно шта је заштитни објект код тог кривичног дела. Чини се да заштитни објект није здравље појединца, бар из два разлога:

- угрожавање здравља употребом допинг средстава се у члану 47 Закона не помиње,
- устаљена пракса у нашем правном систему, као и у највећем броју правних система широм света је да појединац не одговара кривично за наношење штете свом здрављу. На пример, у савременом кривичном законодавству је скоро општеприхваћено решење да се за уживање опојних дрога кривично не одговара.¹² Такође, за неуспео покушај самоубиства или за самоповређивање (које није мотивисано неким забрањеним побудама)¹³ не одговара се кривично, већ се такве појаве сузбијају превентивним мерама и лечењем.

Радња кривичног дела употребе допинг средстава обухвата:

- саму употребу допинг средстава и
- употребу неког другог средства или супстанце како би се заварала допинг контрола.

Кривично дело је свршено предузимањем било које делатности која представља употребу допинг средстава, а она се може огледати у примени, уношењу, убризгавању или било ком другом виду конзумирања различитих супстанци, као и у примени недозвољених допинг метода.

Предмет кривичног дела су допинг средства, или друга средства или супстанце које су подобне да завајају допинг контролу. Закон не одређује допинг средства (забрањене супстанце и методе), већ тај посао поверава Антидопинг агенцији Републике Србије, која је обавезна да најмање једанпут годишње утврди листу забрањених допинг средстава, у складу са Европском конвенцијом о спречавању допинга у спорту, и у складу са ме-

¹² Љ. Лазаревић, Кривично право Југославије – посебни део, Савремена администрација, Београд, 1995, стр. 274

¹³ Као забрањена побуда услед које самоповређивање постаје кажњиво у Кривичном законик у наводи се избегавање војне службе или остваривање права из социјалног осигурања услед проузроковања телесне повреде.

ђународним стандардима за доношење листе забрањених средстава. Међународне стандарде за доношење листе забрањених средстава утврђује Светска антидопинг агенција. Листа забрањених допинг средстава објављује се у Службеном гласнику Републике Србије.

Извршилац кривичног дела употребе допинг средства може бити само спортиста који учествује на такмичењу, а кривично дело може се извршити само са умишљајем. Несвесна, тј. нехотична употреба допинг средстава не представља кривично дело. Коришћење речи „намерно“ у члану 47 Закона о спречавању допинга у спорту је непримерено за кривичноправну норму. Хтелo се рећи да ће се за кривично дело казнити спортиста који са умишљајем на спортском такмичењу употреби допинг средство, или са умишљајем употреби одређено средство или супстанцу са циљем да превари допинг контролу. Уместо тога, законска норма гласи: „*Спортиста који на спортском такмичењу намерно употреби допинг средство или намерно употреби одређено средство или супстанцу у циљу да превари допинг контролу, казниће се затвором до једне године*“. Речи као што су намера и непажња користе се у грађанском одштетном праву као пандан умишљају и нехату. Због тога би, приликом евентуалног уношења измена и допуна у текст овог Закона, у члану 47 требало извршити измену, како би се постојеће решење ускладило са кривичноправном терминологијом. Међутим, осим терминолошке грешке, члан 47 Закона поседује веома значајан суштински недостатак, који ће у пракси доказивање извршења кривичног дела које тај члан Закона прописује учинити скоро немогућим. У Закону стоји да ће се казнити затвором до једне године онај ко у циљу да превари допинг контролу намерно употреби допинг средство или намерно употреби одређено средство или супстанцу. То значи да се неће кажњавати онај спортиста који употреби допинг ради постизања бољег спортског резултата, већ само онај спортиста који употреби допинг ради преваре допинг контроле. Очигледно је да је основни мотив за употребу допинга у спорту победа и обарање појединих рекорда, а не завањавање и надмудривање допинг контроле и допинг контролора. Чак и када би неки спортиста поступао са таквом намером, било би немогуће утврдити да је његова употреба допинг средстава и допинг метода била усмерена ка циљу који представља превару допинг контроле. Такође, у складу са формулацијом члана 47 Закона о спречавању допинга у спорту, долази се до чињенице да употреба допинг средстава од стране спортисте уопште не повлачи кривичну одговорност на оним такмичењима на којима се допинг контрола не врши, или у још чешћим случајевима у пракси, када се допинг контрола врши на случајном узорку само неких од такмичара који су учествовали на одређеној спортској приредби. Тада је практично немогуће да учинилац кривич-

ног дела поступа са прописаном намером пошто унапред зна да неће бити контролисан, или је свестан да су шансе да буде контролисан веома мале. Услед наведене формулације законског бића кривичног дела, намера законодавца да уведе кривичну одговорност спортиста који користе допинг и подвргне их кривичним санкцијама у случају извршења кривичног дела употребе допинг средстава у потпуности је онемогућена. Без измене члана 47 Закона о спречавању допинга у спорту, надлежни судови Републике Србије неће моћи да осуде учиниоце таквог кривичног дела, а у пракси би могло да дође до великог броја апсурдних случајева у којима би путем допинг контроле било доказано да је поједини спортиста користио допинг, али би, у исто време, био ослобођен кривичне одговорности због тога што би тврдио и доказао да његова употреба допинг средстава није била усмерена ка циљу да превари допинг контролу, већ да победи на такмичењу. Прави разлог за кажњавање спортиста који употребљавају допинг је управо спремност спортисте да на преваран начин дође до победе, а, у описаној ситуацији, управо та околност би пред судовима Републике Србије представљала чињеницу која ослобађа оптужене за кривично дело употребе допинг средстава. Услед тога, неопходно је што пре изменити и допунити садржину члана 47 Закона о спречавању допинга у спорту.¹⁴

Због претходно описаних проблема поставља се питање да ли је добро које се штити прописивањем казне за кривично дело употребе допинг средства начело фер плеја, тј. начело поштеност такмичења, према коме сви спортисти имају подједнаке шансе да победе зато што се придржавају одређених правила (правила игре). Још уже посматрано, намеће се питање да ли је употреба допинг средства од стране спортисте превара која се врши ради победе на такмичењу, ради обарања неког рекорда, или чак ради освајања награде која најчешће има велику материјалну вредност? Да ли је ово кривично дело у ствари један облик кривичног дела преваре? Да би се одговорило на то питање, прво треба размотрити шта се све подразумева под преваром.

Случајеви у којима Кривични законик предвиђа превару као кривично дело су доста различити, с обзиром на то ко врши превару, према коме се она врши и под којим околностима, да ли се врши само у намери прибав-

¹⁴ Постоје два различита решења која би могла бити примењена при будућој измени садржине члана 47 Закона о спречавању допинга у спорту. Прва могућност је да се у законском тексту само изоставе речи „у циљу да превари допинг контролу“ и тиме учини кажњивим свака употреба допинг средстава коју учине спортисти, без обзира на мотиве којима су се руководили приликом те употребе. Друга могућност је да се, уз претходно наведену измену у члану 47, дода још један став који би прописао као кажњиво понашање и узимање свих других хемијских средстава и примену метода који треба да прикрију употребу допинг средстава како би се заварала допинг контрола.

љања имовинске користи или у неком другом циљу. У Кривичном законнику је предвиђен већи број кривичних дела која у основи имају превару, а разврстана су у различите групе кривичних дела према неким посебним обележјима која се код њих појављују.¹⁵ Тако, на пример, фалсификовање исправе представља један облик преваре, а инкриминисано је као кривично дело против правног саобраћаја. Дела лажно представљање и злоупотреба права из социјалног осигурања које се врши симулирањем болести, такође представљају преварне делатности. Прво од поменута два кривична дела се налази у групи кривичних дела против државних органа, а друго у групи кривичних дела против права по основу рада. Превара у служби је сврстана у кривична дела против службене дужности, а само кривично дело преваре припада групи кривичних дела против имовине.

Очигледно је да било који вид преваре подразумева обмањивање појединца или већег броја људи ради постизања одређеног циља. Обмана је присутна и приликом извршења кривичног дела употребе допинг средстава, а огледа се у томе што се код других такмичара, судија и гледалаца, ствара утисак да је онај ко је употребио допинг средства остварио победу или жељени спортски резултат ангажовањем својих физичких и менталних способности, а не употребом забрањених средстава. Спортиста – корисник допинг средстава, који победи на такмичењу, уз помоћ обмане постиже жељени циљ и тиме на преваран начин остварује моралну или материјалну корист.

Сагледавањем свих елемената кривичног дела употребе допинг средстава намеће се закључак да је реч о *sui generis* кривичном делу које је с правом предвиђено посебним законом који уређује материју из области спорта. Уношење тог кривичног дела у Кривични законик било би компликовано због тога што би се оно веома тешко могло прикључити некој од постојећих група кривичних дела. Сврставање кривичног дела употребе допинг средстава у групу кривичних дела против имовине не би било оправдано, пошто је очигледно да се превара на спортском такмичењу, до које долази употребом допинг средстава од стране спортисте, најчешће не врши са намером остваривања имовинске користи, већ са намером постизања победе, тј. бољег резултата. Чињеница да победа на такмичењу у великом броју случајева подразумева и новчану награду, није мотив већине врхунских спортиста. Сврставање употребе допинг средстава у групу кривичних дела против здравља људи, такође не би било оправдано. Здравље људи није заштитни објект овог кривичног дела, иако се забраном употребе допинга и кажњавањем употребе допинга, посредно штити здравље

¹⁵ Љ. Лазаревић, *op. cit.*, стр. 650

оних који користе допинг средства, или чак здравље оних који би користили та средства да не постоји претња санкцијом. Такав вид заштите здравља је очигледно посредан и представља последицу заштите начела „фер плеја“ и поштеног такмичења на спортским борилиштима. Санкционисањем намерне и планске употребе допинг средстава од стране спортиста, примарно се штите моралне вредности на којима се темеље спорт и спортска такмичења. Потврда правилности таквог става је и чињеница да се обавезе утврђене Законом о спречавању допинга у спорту сходно примењују и на допинг животиња које учествују у спортским такмичењима.¹⁶ За кривично дело употребе допинг средстава могао би да буде кажњен и цокеј који ради победе на трци употреби допинг средство на коњу кога јаше. Сигурно је да би цокеј у том случају био кажњен због преварног понашања и кршења начела „фер плеја“, које се огледа у употреби допинг средстава или друге супстанце у циљу преваре допинг контроле, а не због непосредног угрожавања свог здравља, или евентуалног угрожавања здравља тркачког коња. Овај пример потврђује да се прописивањем кривичног дела употребе допинг средстава штите начела слободног и поштеног такмичења на спортским борилиштима.

Када је реч о дужини затворских казни које се могу изрећи учиниоцима кривичних дела предвиђених Законом о спречавању допинга у спорту, приметно је да приликом њиховог прописивања није дошло до усаглашавања са трајањем затворских казни које се могу изрећи учиниоцима сродних кривичних дела предвиђених Кривичним закоником Републике Србије. Тако се за кривично дело омогућавања употребе допинг средстава извршиоцу кривичног дела може изрећи затворска казна у трајању од једне до десет година. Постоји и квалификовани облик тог кривичног дела, ако је оно учињено према малолетнику или према више лица, или је изазвало нарочито тешке последице, у ком случају је прописана казна од најмање три године затвора. У случају кривичног дела омогућавања уживања опојних дрога, које умногост подсећа на претходно поменуто кривично дело предвиђено Законом о спречавању допинга у спорту, извршиоцу се може изрећи казна затвора у трајању од шест месеци до пет година, а за извршење квалификованог облика тог кривичног дела, казна затвора у трајању од две до десет година. Из те чињенице би се могао извести погрешан закључак да омогућавање употребе допинг средстава изазива већу друштвену опасност него омогућавање уживања опојних дрога и да је због тога законодавац предвидео могућност изрицања затворске казне у дужем временском периоду него за извршење кривичног дела омогућавања уживања опојних дрога.

¹⁶ Члан 5, став 3 Закона о спречавању допинга у спорту.

Исти проблем постоји и код санкционисања учинилаца кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава. Законом о спречавању допинга у спорту предвиђено је да ће се затворском санкцијом у трајању од најмање пет година казнити онај ко неовлашћено, у циљу допинга у спорту, производи, прерађује, продаје или нуди на продају, или ради продаје купује, држи, или преноси, или посредује у продаји или куповини допинг средстава, или на други начин неовлашћено ставља у промет допинг средства. Такође, Закон предвиђа да ће се казнити затвором од шест месеци до пет година онај ко неовлашћено, у циљу допинга у спорту, прави, набавља, поседује или даје на употребу опрему, материјал или супстанце за које зна да су намењене за производњу или припремање допинг средстава.

Када је реч о кривичном делу неовлашћене производње, држања и стављања у промет опојних дрога, које је предвиђено Кривичним законом Републике Србије, а које се од кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава разликује само по објекту кривичног дела (код првог су објекат кривичног дела опојне дроге, а код другог допинг средства), понавља се иста недоследност у прописивању санкција. Кривични законик Републике Србије предвидео је да ће се казнити затвором од две до дванаест година онај ко неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају, или ко ради продаје купује, држи или преноси, или ко посредује у продаји или куповини, или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанце или препарате који су проглашени за опојне дроге. Види се да је и у овом случају прописано трајање затворске казне у краћем временском периоду него код кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава. Чини се да за таквим разликовањем нема потребе.

Недоследност у прописивању кривичних санкција потврђује још једна чињеница, а тиче се посебног облика наведених кривичних дела. Посебан облик кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава представља неовлашћено прављење, набављање, поседовање или давање на употребу опреме, материјала или супстанце за које се зна да су намењене за производњу или припремање допинг средстава. Посебан облик кривичног дела неовлашћене производње, држања и стављања у промет опојних дрога представља неовлашћено прављење, набављање, посредовање или давање на употребу материјала или супстанце за које се зна да су намењене за производњу опојних дрога. Радње код та два посебна облика кривичних дела одређене су алтернативно и истоветно, па је сасвим логично што су оба закона предвидела исте казне које се могу изрећи учиниоцима тих кривичних дела. За та дела прописана је идентична зат-

ворска казна у трајању од шест месеци до пет година. Међутим, тиме је законодавац учинио значајну логичку грешку. Очигледно је да посебни облици наведених кривичних дела представљају припремне радње или помагање за извршење основних облика кривичних дела. За основне облике кривичних дела предвиђено је изрицање казни затвора у различитом временском трајању, што води закључку да би и посебни облици тих дела који се састоје у припремним радњама или помагању, морали да се кажњавају различито, пре свега у складу са различитим распоном затворских казни предвиђених за основне облике одговарајућих кривичних дела.

Описана ситуација намеће разматрање питања зашто је дошло до такве недоследности при прописивању санкција за наведена кривична дела? Да ли за таквим разликовањем постоји потреба или је реч о грешци до које је дошло услед хитности поступка за доношење Закона о спречавању допинга у спорту?

Сагледавањем свих елемената разматраних кривичних дела долази се до закључка да кривична дела у вези са допингом нису тежа од сличних кривичних дела која имају везе са опојним дрогама. Сва посматрана кривична дела имају исти заштитини објект – здравље људи, а последица извршења тих кривичних дела је идентична, и огледа се у угрожавању или оштећењу здравља људи. Познато је да прописивање дуже затворске казне за једно кривично дело у односу на друго кривично дело значи да је неко кривично дело теже од другог, тј. да су последице до којих долази извршењем кривичног дела теже, те да самим тим његово извршење представља већу друштвену опасност. Треба имати у виду да је пропорционалност казне тежини кривичног дела основни услов без кога се казна не може сматрати правичном и без кога казна не остварује своју функцију¹⁷. Сразмерност казне успоставља се на два начина: у односу на кривично дело предвиђено у закону и приликом одмеравања казне судском одлуком у конкретном случају.¹⁸ Начело праведности и сразмерности које се остварује применом начела индивидуализације кривичних санкција је један од основних принципа кривичног права. То начело поставља границе приме-

¹⁷ Прослављени немачки професор кривичног права Анселм Фон Фојербах истраживао је на који начин казна остварује своју функцију и на који начин казна треба да утиче на учиниоца кривичног дела. Фојербах је поставио теорију психолошке принуде по којој казна не треба само да одврати учиниоца од даљег вршења кривичних дела (специјална превентивна функција казне која иде уз репресивну функцију казне), већ треба да утиче и генерално превентивно према свим члановима друштва, тако што их на психолошком плану спречава да се упусте у извршење неког кривичног дела. Ако се казна пропише у непримереној врсти или мери, такав ефекат може да изостане.

¹⁸ Н. Мрвић-Петровић и Ђ. Ђорђевић, Моћ и немоћ казне, ВИЗ „Војска“ и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1998, стр. 22.

ни ретрибуције (одмазде) према учиниоцу кривичног дела. Као зло које се примењује према учиниоцу кривичног дела, казна или друга кривична санкција мора бити праведна и сразмерна учињеном кривичном делу, иначе казна неће постићи потребан ефекат¹⁹. Ако се казна пропише или одмери тако да је неправедна, самим тим постаје и нелегитимна, чиме се, са друге стране, крши још једно од основних начела кривичног права, начело легитимности.²⁰

На основу претходно спроведене анализе, стиче се утисак да кривично дело омогућавања употребе допинг средстава није теже од кривичног дела омогућавања уживања опојних дрога, као и да кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава није теже од кривичног дела неовлашћене производње, држања и стављања у промет опојних дрога. Стога је теже кажњавање кривичних дела која се односе на допинг средства неоправдано и непотребно. Са великом сигурношћу се може заступати став да су кривична дела која се односе на опојне дроге веће друштвене опасности од оних која се односе на допинг средства, пошто је познато да је уживање и трговина опојним дрогама често узрок извршавања неких других, тежих кривичних дела, као што су убиства, крађе, отмице и слично, а што није случај код кривичних дела која имају везе са допинг средствима. Кривично дело неовлашћене производње, држања и стављања у промет опојних дрога морало би да буде теже санкционисано у односу на кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет допинг средстава, због тога што је у случају првог кривичног дела потенцијална друштвена опасност много шира. Употреба дрога могућа је већ од најранијег детињства, чак и од рођења детета, ако је мајка наркоманка па путем дојења млеком угрожава здравље детета. Ризици од угрожавања туђег здравља неовлашћеном производњом и стављањем у промет допинг средстава су ипак ужи, пошто су у питању средства превасходно намењена спортистима, као ужем кругу лица у оквиру друштвене заједнице.

Разлог за различито прописивање дужине затворских санкција нису биле ни одредбе међународних конвенција, нити одредбе правилника међународних спортских организација које се баве борбом против допинга у спорту. Ниједна међународна конвенција не предвиђа обавезу држава потписница да предвиде тачно одређену дужину затворских санкција за извршиоце кривичних дела у вези са допингом у спорту. Упориште за одлу-

¹⁹ Н. Мрвић-Петровић, *op. cit.*, стр. 43.

²⁰ Начело легитимности захтева да кривичноправна репресија мора бити оправдана и нужна са моралног или етичког становишта.

ку српског законодавца да учиниоце кривичних дела у вези са допингом кажњава теже него учиниоце кривичних дела која се односе на опојне дроге не може се наћи чак ни у пракси Републике Италије, државе која је прва у свету увела кривичне санкције за спортисте који се служе допинг средствима. Када је реч о неовлашћеној производњи и стављању у промет допинг средстава, у свету је општеприхваћена пракса да се за извршење тог кривичног дела кажњава на исти или блажи начин у односу на кажњавање за извршење кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога.

У ствари, проблем различите висине казни прописаних за наведена кривична дела и проблем тежег кажњавања за кривична дела у вези са допингом, него за кривична дела у вези са дрогама, настао је због тога што су Кривичним закоником Републике Србије прописане изузетно благе казне за учиниоце кривичних дела у вези са дрогама. Посебни минимум казне од две године затвора за учиниоца кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога може само да подстакне трговину дрогом, поготово када се узме у обзир пракса судова у Републици Србији да казне затвора најчешће изричу ближе посебном минимуму него посебном максимуму прописаном за поједино кривично дело. Казне затвора за кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога и кривично дело омогућавања уживања опојних дрога у државама Западне Европе и Северне Америке знатно су строже. Стога би наведени проблем усклађивања казни прописаних за кривична дела у вези са допингом и кривична дела у вези са дрогама требало решити, не смањивањем прописаних казни за допинг, већ повећањем посебног минимума и посебног максимума казни за кривична дела извршена у вези са опојним дрогама.

Посебно питање у вези са прописивањем одговарајућих кривичних санкција намеће се у случају кривичног дела употребе допинг средстава. За то кривично дело, Законом о спречавању допинга у спорту, прописана је казна затвора у трајању до једне године. С обзиром на строгост прописаних затворских казни за остала кривична дела у вези са допингом и с обзиром на чињеницу да је италијански Закон, на који се у једном делу угледао и наш Закон, прописао за спортисте казну затвора до три године, чудно је да се наш законодавац определио за знатно мању меру казне. Прописана казна затвора у трајању до једне године указује на изузетно малу друштвену опасност кривичног дела, што у овом случају није тачно. Да је прописана казна затвора у трајању до три године, била би јаче изражена како репресивна, тако и превентивна функција те казне, а остало би и довољно простора за индивидуализацију казне у складу са потребама сваког

конкретног случаја, посебно ако се узме у обзир да се према Кривичном законика Републике Србије казна рада у јавном интересу може изрећи за кривична дела за која је прописана казна затвора до три године или новчана казна.²¹

ЗАКЉУЧАК

Независно од друштвених околности у којима се одвија и без обзира на епоху у којој се појављује, допинг у спорту се мора оценити као веома штетна појава. Овакву квалификацију допинг у спорту заслужује пре свега због штете коју ствара друштвеној заједници нарушавањем здравља појединаца, кршењем начела поштеност такмичења и организовањем превара у вези са спортским резултатима. Употреба допинга у спорту не значи само кршење закона већ и уништавање моралне основе друштва. Она поткопава саме основе спорта, здравог духа такмичења и забаве, а ствара и неповољне околности за развој привредних грана које зарађују кроз спорт. Допинг у спорту руши углед спортиста и спортских организација, а уз то подрива улогу спорта у унапређењу и очувању здравља читавог друштва. Осим тога, допинг у спорту подстиче друге облике криминалног понашања, пре свега производњу и промет опојних дрога и намештање спортских резултата са циљем остваривања профита од легалног и илегалног клађења.

Због свега наведеног, јасно је да употреба допинга у спорту превазилази значај појединачног угрожавања здравља спортиста, јер изазива додатне опасности и трошкове за саме грађане и друштво у целини. Такве опасности и негативне последице до којих доводи употреба допинг средстава у спорту оправдавају кривичноправно кажњавање свих појединаца који прекрше неко од правила о забрани употребе допинга у спорту.

Република Србија налази се на самом почетку примене прописа који су, по први пут у историји, у њен правни систем увели кривичну одговор-

²¹ Казна рада у јавном интересу уведена је у наш правни систем по први пут чланом 52 Кривичног законика Републике Србије из 2005. године. Та казна може се изрећи искључиво као главна казна. У упоредном законодавству заступљена је концепција по којој рад у јавном интересу није казна, већ посебна врста кривичне санкције која служи да би се њоме заменило изрицање краткотрајних казни затвора у трајању до годину дана. Реч је, уствари, о посебној мери алтернативног кажњавања којом се истовремено остварују три циља: кажњавање учиноца кривичног дела, рехабилитација осуђеног лица и накнада штете проузроковане извршењем кривичног дела.

ност за извршиоце деликата из области допинга у спорту. Упркос чињеници да се са законским регулисањем питања повезаних са допингом у спорту у Републици Србији значајно закаснило у односу на већину европских држава, у предстојећем периоду са оптимизмом се може очекивати повећање ефикасности борбе против допинга на спортским такмичењима која се организују и одржавају широм Србије. Иако је Закон о спречавању допинга у спорту донет тек у новембру 2005. године, његове одредбе о кривичној одговорности за недозвољена понашања извршена у вези са допингом сврставају га у групу модерних и напредних закона из те области. Колико год се каснило са законским уређивањем проблема допинга у спорту, толико се, са друге стране, није каснило са криминализацијом недозвољених понашања повезаних са допингом у спорту. Тако се догодило да је већ први Закон о спречавању допинга у спорту, који је донет у Републици Србији, прописао три кривична дела у вези са допингом у спорту за која се могу изрећи затворске санкције учиниоцима тих дела. Оно што је још значајније, без одлагања је прописано кривично дело употребе допинг средстава, за чије извршење се спортиста може казнити затвором. Поред Републике Србије, само закони Италије предвиђају такав облик кривичне одговорности спортиста, док остале државе прописују само дисциплинску или прекршајну одговорност спортиста у таквим случајевима. Баш због те чињенице намеће се питање да ли је у Републици Србији прописивање казне затвора за кривично дело употребе допинг средстава било преурањено. Одлука да се криминализује употреба допинг средстава била је добра, али је врста казне која је прописана за извршиоце тог кривичног дела преоштра. Било би боље да је за извршење кривичног дела употребе допинг средстава прописана нека од блажих кривичних санкција, попут казне рада у јавном инересу. Да је тако учињено, прве године примене Закона о спречавању допинга у спорту показале би какав резултат би произвело изрицање прекршајних санкција и блажих кривичних санкција, па би, у случају да њихов ефекат није био довољан, требало посегнути за најтежом од свих казни, казном затвора. Овако, преурањено прописивање казне затвора довешће до ситуације у којој ће сваки спортиста који буде осуђен због употребе допинг средстава, издржавати знатно тежу казну него што је то у највећем броју осталих светских држава. Тиме се занемарује становиште да је сразмерност кривичне санкције друштвеној опасности учињеног кривичног дела основни предуслов за праведност и оправданост кривичног кажњавања. Казну која је претерано строга, а самим тим и неправедна, учинилац кривичног дела не доживљава као прилику да се покаје и поправи, већ као неправду која има искључиво ретрибутивну, а не и превентивну функцију.

Доношење Закона о спречавању допинга у спорту, само по себи, не значи да ће проблем допинга у српском спорту бити аутоматски решен. Ипак, постојање Закона у тој области представља охрабрујућу чињеницу, пошто ствара правни основ за отпочињање и спровођење систематских и континуираних мера борбе против допинга. Такође, примена Закона је омогућила стварање организационог оквира за борбу против допинга, пре свега тиме што је, на основу одредби Закона, 12. децембра 2005. године почела са радом Антидопинг агенција Републике Србије. Активност Антидопинг агенције у вези са уређивањем, одређивањем, организовањем и спровођењем допинг контроле, представљају полазну основу за спровођење свих других мера борбе против допинга. Међутим, поред јачања и развијања активности Антидопинг агенције, биће потребно и оспособљавање осталих државних органа за спровођење мера борбе против допинга. За полицију, тужилаштво и судове, борба против допинга представља сасвим нову област, за коју су потребни специјализовани кадрови и стална сарадња са Антидопинг агенцијом. Од степена оспособљености и сарадње свих набројаних државних органа зависиће и будући успех у борби против допинга на тлу Републике Србије. Не сме се изгубити из вида да, осим репресивних мера које ће бити примењене према извршиоцима деликата из области допинга у спорту на основу резултата координаног рада Антидопинг агенције, полиције, тужилаштва и судова, успех у послу сузбијања допинга у спорту зависи и од сарадње са невладиним организацијама, које својим кампањама могу у великој мери допринети подизању свести свих грађана о штетности допинга и потреби за његовим сузбијањем у спорту.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Additional Protocol to the Antidoping Convention, налази се на веб-страници: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/188.htm> (приступљено током децембра 2007. год.).
2. Antidoping Convention, налази се на веб-страници: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/135.htm> (приступљено током децембра 2007. год.).
3. Anti-Doping Convention Explanatory Report, налази се на веб-страници: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/135.htm> (приступљено током децембра 2007. год.).
4. В. Димитријевић и М. Пауновић, Људска права, Београдски центар за људска права, Београд, 1997.
5. Љ. Лазаревић, Кривично право Југославије посебни део, Савремена администрација, Београд, 1995.

6. Љ. Лазаревић, Кривично право Југославије, Савремена администрација, Београд, 1997.
7. М. Ђорђевић Никић, Допинг у спорту, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд, 2004.
8. Н.Дикић, Сто питања о допингу, Хелета, Београд, 2007.
9. Н. Мрвић-Петровић, Кривично право, Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2006.
10. Н. Мрвић-Петровић и Ђ. Ђорђевић, Моћ и немоћ казне, ВИЗ „Војска“ и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1998.
11. Olympic Movement Antidoping Code, налази се на веб-страници: <http://www.gnoc.com/code.htm> (приступљено током новембра 2005. год.).
12. World Antidoping Code, налази се на веб-страници: http://www.wada.org/docs/web/standards_harmonization/code/code_v3.pdf (приступљено током децембра 2007. год.).

LEGAL SANCTIONING OF DOPING IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Research Associate, Dejan Šuput, MA
Institute of Comparative Law, Belgrade

Summary: Legal framework regulating the prohibition and sanctioning of doping in sport in the Republic of Serbia is a very interesting topic for research, because of the variety of legal, organizational and financial problems that have to be solved in order to organize and establish effective and efficient mechanism for counteraction of doping in sport.

Nowadays, more than ever before in the history, laws and regulations in most European countries treat doping in sports and activities related with production and trafficking of doping substances as a crime. In recent years, it is widely accepted that sport doping is only a part of the wider problem of drug abuse within modern societies. The relation between the international drug trade, doping substances trade and organized crime is obvious. The convergence of doping in sport and organized crime demands a new approach to research and fight against that phenomena.

The new legal framework regulating the prohibition and sanctioning of doping in sport in the Republic of Serbia has been created after the enactment of Anti-doping Law in November 2005. The passage of the new legislative framework regulating the work and jurisdiction of the Antidoping Agency of Serbia was a decisive step in the process of strengthening state capacities aimed at creation of organizational framework needed for systematical fight against doping in Serbian sport. Serbian Anti-doping Law introduced criminal liability of athletes, coaches, doctors and others who are using, producing or trafficking doping substances and methods. Now, a more challenging and difficult task lies ahead state and sports organizations. That task is a proper and effective implementation of the new regulatory framework.

САРАДЊА ДРЖАВА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ У ОБЛАСТИ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА И ПРАВОСУЂА

Др Драган Ђукановић

Институт за међународну политику и привреду, Београд
Горан Николић, самостални полицијски инспектор
ОПП, ПУ Шабац

Сажетак: Рад садржи преглед и анализу деловања постојећих мултилатералних иницијатива за сарадњу у области унутрашњих послова и правосуђа у региону Југоисточне Европе. Аутори посебну пажњу посвећују постконфликтној консолидацији односа између држава Западног Балкана и борби земаља регије Југоисточне Европе против организованог криминала, трговине оружјем, дрогом, робом и људима. Полазећи од наведеног, приказани су правни оквири, састав, овлашћења и процедуре деловања Радне групе за борбу против организованог криминала Централноевропске иницијативе, SECI Регионалног центра за борбу против прекограничног криминала, Асоцијације шефова полиције Југоисточне Европе (SEPSA) и бројних иницијатива унутар Пакта за стабилност у Југоисточној Европи (Иницијатива за борбу против организованог криминала, Регионална иницијатива за миграције, азил и избеглице, Полицијски форум, Иницијатива за борбу против корупције и Иницијатива за управљање и контролу граница – Охридски процес). Аутори у раду додатно анализирају и обим сарадње у области правосуђа и унутрашњих послова у оквиру Процеса сарадње у Југоисточној Европи, као и Саветодавне групе јавних тужилаца у Југоисточној Европи.

Кључне речи: *Југоисточна Европа, унутрашњи послови, правосуђе, регионалне иницијативе, Централноевропска иниција-*

и иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи, SECI Регионални центар за борбу против прекограничног криминала, Процес сарадње у Југоисточној Европи, Пакт за стабилност у Југоисточној Европи, Асоцијација шефова полиције Југоисточне Европе, Савешодавна група јавних институција у Југоисточној Европи.

1. УВОД

После окончања хладног рата и пропасти реалсоцијализма, у државама некадашњег Источног блока уследило је трагање за новим безбедносним идентитетом Централне и Југоисточне Европе.¹ Јачање организованог и прекограничног криминала и повећање степена корупције у свим сферама друштвеног живота допринели су да у оквиру постојећих регионалних иницијатива за међудржавну сарадњу у Југоисточној Европи ојача и сарадња у области унутрашњих послова и правосуђа.²

Најзначајније регионалне иницијативе за сарадњу — Централноевропска иницијатива, Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи, Процес сарадње у Југоисточној Европи и Пакт за стабилност у Југоисточној Европи — у оквиру својих надлежности и овлашћења значајну пажњу посвећују успостављању сарадње између држава југоистока Европе у области унутрашњих послова и правосуђа.³ Поред наведених иницијатива, које у оквиру својих активности садрже и институционалне оквири за успостављање сарадње у области правосуђа и унутрашњих послова, почетком ове деценије формирана је и Асоцијација шефова полиције Југоисточне Евро-

¹ Чарлс Кегли и Јуџин Виткоф, *Свејска политика: тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2004, стр. 205–15

² Vatroslav Vekarić, *Foreign Policy in Transition: Serbia and Montenegro, Southeastern Europe and the Changing Nature of International Relations*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2005, pp. 187–206; Сандро Кнезовић, „Безбедносна сарадња у Југоисточној Европи — локалне иницијативе насупрот иницијативама спонзорисаних споља“, *Безбедност Западној Балкана*, број 6, Београд, јул – септембар 2007, стр. 28–31

³ Видети: Јелица Минић и Јасминка Кроња, *Регионална сарадња за развој и европску интеграцију*, Европски покрет у Србији, Београд, Албански институт за међународне студије, Тирана, Центар за институционални развој, Скопље, Европски покрет у Црној Гори, Подгорица, Хелсиншки комитет за људска права у Босни и Херцеговини, Сарајево, Институт за међународне односе, Загреб, Косовски институт за политичка истраживања и развој, Приштина, 2007, стр. 48–54

пе (*Southeast Europe Police Chiefs Association — SEPCA*),⁴ а 2003. године и Саветодавна група тужилаца Југоисточне Европе (*Southeast European Prosecutors Advisory Group — SEEPAG*).⁵

Овакви видови сарадње у Југоисточној Европи имају за циљ стварање услова за побољшање укупне безбедности држава регије и за успостављање сигурних, али уједно и отворених граница. Одређени видови координације Европске уније са земљама Југоисточне Европе остварују се у области правосуђа и унутрашњих послова путем сталног дијалога, који је уведен у складу са Солунском агендом из 2003. године.⁶ У складу са преузетим обавезама, државе регије су прихватиле да развијају моделе интегрисане контроле граница, који ће обезбедити унутрашњу безбедност, а спречавати и илегалну имиграцију и трговину људима.

Додатно интензивирање регионалне сарадње органа унутрашњих послова и правосуђа свакако ће допринети томе да све државе регије, које имају јасну „европску перспективу“, на националном плану припреме своје структуре у овим областима за приступање Европској унији. Штавише, то би омогућило адаптабилност институционалних структура унутрашњих послова и правосуђа држава регије за укључивање у рад тзв. трећег стуба Европске уније (сарадња полицијских и правосудних органа).⁸

2. САРАДЊА ДРЖАВА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ У ОБЛАСТИ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

а) Централноевропска иницијатива (ЦЕИ)

Централноевропска иницијатива (*Central European Initiative — CEI*), настала непосредно по окончању хладног рата — 1989. године, је прва мултилатерална иницијатива за међудржавну сарадњу. Њен превасходни циљ био је да се унапреде бројни видови сарадње између држава које су

⁴ Видети *Web Site*: „Southeast Europe Police Chiefs Association“, Internet, <http://www.sepca-bg.org/about/?a=4>, 15/11/2007.

⁵ Видети *Web Site*: „The Southeast European Prosecutors Advisory Group“, Internet, <http://seepag.org/>, 01/11/2007.

⁶ “The Thessaloniki Agenda for the Western Balkans”, European Commission, Thessaloniki, 16 June 2003, Internet, http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/thessaloniki_agenda_en.htm, 15/11/2007.

⁷ Израз који се користи за земље Западног Балкана (Албанија, Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора), које још увек немају статус кандидата за чланство у Европској унији.

⁸ Радивој Степанов и Љубиша Деспотовић, *Европска унија: настајанак, институције, право, НАТО*, Stylos, Нови Сад, 2002, стр. 92–8

припадале некадашњем Источном блоку.⁹ У том контексту успостављена је и прекогранична сарадња држава у области борбе против организованог криминала и формирана је Радна група за борбу против организованог криминала (*Working Group on Combating Organized Crime*). Наведена група је основана у Трсту 1997. године, а у међувремену су усвојена два веома важна стратешка документа која регулишу овај вид међудржавне сарадње — Декларација о сузбијању криминала (1997)¹⁰ и Декларација о сарадњи у области правосуђа и хармонизације законодавстава (1998).¹¹

Радна група за борбу против организованог криминала Централноевропске иницијативе усвојила је крајем 2006. године и Операциони план активности и инструмената за сарадњу држава чланица од 2007. до 2009. године.¹² У наведеном документу су се државе регије обавезале да ће радити на спречавању прања новца и свих видова илегалне трговине, као и на сузбијању илегалних имиграција. Истовремено је предвиђено да се једном годишње усвајају извештаји о свим видовима међудржавне сарадње у области унутрашњих послова, организују семинари, радионице и полицијски тренинзи.¹³

У раду Централноевропске иницијативе учествују Албанија, Белорусија, Италија, Мађарска, Македонија, Пољска, Румунија, Србија, Словачка, Словенија, Украјина, Хрватска, Црна Гора и Чешка. Међутим, важно је истаћи да су домети сарадње држава Централне и Југоисточне Европе у оквиру Радне групе за борбу против организованог криминала Централноевропске иницијативе десет година након оснивања овог форума веома ограничени.

б) Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи (SECI)

Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи (*Southeast European Cooperative Initiative — SECI*) је настала 1996. године, после престанка оружаних сукоба у Републици Хрватској и Босни и Херцеговини. Наведе-

⁹ Душко Лопандић, *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду, Европски покрет у Србији, Београд, 2001, стр. 63–79

¹⁰ „Declaration on Combating Organized Crime“, Trieste, 9–10 October 1998, Internet, http://www.ceinet.org/download/organized_crime.pdf, 15/11/2007.

¹¹ „Trieste Declaration on Judicial Co-operation and Legislative Harmonization“, Trieste, 26–27 March 2001, Internet, http://www.ceinet.org/download/justice_triESTE.pdf, 15/11/2007.

¹² „Operational Programme for the years 2007–2009“, Central European Initiative — the Working Group on Combating Organized Crime, Internet, http://www.ceinet.org/download/WG_on_COC_Op_Programme.pdf, 17/11/2007.

¹³ Ibidem.

ну иницијативу су покренуле Сједињене Америчке Државе са циљем да се што пре превладају последице сукоба у регији.¹⁴

Поред бројних и веома амбициозно осмишљених активности, SECI је имао и план у вези са поједностављењем процедура преласка граница између новонасталих држава Западног Балкана, али и Југоисточне Европе. То се превасходно односило на побољшање и опремање граничних прелаза, поједностављење пограничних и царинских процедура рада, реорганизацију пограничних служби и борбу против организованог криминала и корупције.¹⁵ Координацију пројекта „Поједностављење преласка граница“ преузела је Грчка, али је он од почетка ове деценије био подржан и од стране Пакта за стабилност у Југоисточној Европи.¹⁶

У Букурешту је током маја 1999. године формиран SECI Регионални центар за борбу против прекограничног криминала (*SECI Regional Center for Combating Transborder Crime*).¹⁷ Данас су у овом мултилатералном аранжману ангажоване Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грчка, Мађарска, Молдавија, Македонија, Румунија, Словенија, Србија, Турска, Хрватска и Црна Гора. Спољни партнери SECI Регионалног центра за борбу против прекограничног криминала су Аустрија, Лихтенштајн, Сједињене Америчке Државе, Чешка и Швајцарска. Правну основу за деловање SECI Регионалног центра за борбу против прекограничног криминала представља Споразум о сарадњи у активностима спречавања и борбе против организованог криминала,¹⁸ потписан у Букурешту маја 1999. године. Земље чланице Центра су се обавезале на учешће у размени информација и података, као и заједничко вођење истражних радњи и кажњавање дела прекограничног криминала.

У оквиру SECI Регионалног центра за борбу против организованог криминала постоји Комитет за заједничку сарадњу (*Joint Cooperation Committee*) кога чине државе чланице, представници Интерпола и Светске царинске организације. Свака земља у овом телу има по два представника,

¹⁴ Зоран Крстић, „Демократизација Балкана као фактор и катализатор стварања савеза држава“, у: Драган Ђукановић (ур.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: ујоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, стр. 240–2

¹⁵ Душко Лопандић, *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, op. cit., стр. 131–2

¹⁶ Ibidem, стр. 132

¹⁷ Видети *Web Site* – SECI Regional Center for Combating Transborder Crime, Internet, <http://www.secicenter.org>.

¹⁸ „Agreement on Cooperation to Prevent and Combat Transborder Crime“, Bucharest, 26 May 1999, Internet, http://www.secicenter.org/p160/Legal_framework_SECI_Agreement, 16/11/2007.

односно по једног представника царинске службе и органа унутрашњих послова. Комитет подноси и редовне годишње извештаје о раду SECI Регионалног центра за борбу против прекограничног криминала.

Непосредно након терористичких напада на Сједињене Америчке Државе, 11. септембра 2001. године, у оквиру SECI Регионалног центра за борбу против организованог криминала била је усвојена Декларација о борби против тероризма (Букурешт, 13–14. септембар 2001).¹⁹ У оквиру наведеног документа државе чланице Центра су се обавезале на помоћ органима Сједињених Америчких Држава у вези са истражним радњама терористичких напада на ову земљу. Штавише, предвиђено је и да се успостави размена информација и обавештајних података у вези са припремама и извођењем наведених напада на Њујорк и Вашингтон.

в) Процес сарадње у Југоисточној Европи

У оквиру Процеса сарадње у Југоисточној Европи (*South-East European Cooperation Process — SEECP*), који је покренут 1988. године,²⁰ али је данашње обресе задобио тек 1996. године, земље учеснице овог аранжмана су се међусобно обавезале да ће радити на јачању сарадње у области унутрашњих послова и правосуђа.²¹

У оквиру документа — Повеља о добросуседским односима, стабилности, безбедности и сарадњи у Југоисточној Европи,²² који је био потписан у Букурешту 2000. године, наведено је да ће се путем механизма политичке и безбедносне сарадње организовати састанци на нивоу шефова држава или влада ради процене заједничких изазова.²³

Још увек је, међутим, евидентан недостатак политичке воље да се продуби сарадња у области унутрашњих послова и правосуђа у оквиру

¹⁹“Bucharest Declaration on Suppression of Terrorism and Resolution on Assistance to the Investigative Process Related to the Terrorist Attack in the United States of America”, Bucharest, 13–14 September 2001, Internet, http://www.seccenter.org/p135/Antiterrorism_Declaration, 12/11/2007.

²⁰ Првобитни назив ове регионалне иницијативе био је Конференција о стабилности, безбедности и сарадњи земаља Југоисточне Европе.

²¹ Душко Лопандић, *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, op. cit., стр. 107

²² „Повеља о добросуседству, стабилности, безбедности и сарадњи у Југоисточној Европи“, II Циљеви и механизми сарадње — II 1. Јачање политичке и безбедносне сарадње, Букурешт, 12. фебруар 2000, у: Душко Лопандић, *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, op. cit., стр. 199–209 Повеља је измењена и допуњена на самиту Процеса сарадње у Југоисточној Европи, који је био одржан током маја 2007. године у Загребу.

²³ Јелица Минић и Јасминка Кроња, *Регионална сарадња за развој и европску интеграцију*, op. cit., стр. 18

Процеса сарадње у Југоисточној Европи. Ипак, може се очекивати да ће, након чвршћег институционалног повезивања овог форума и будућег Регионалног савета за сарадњу (*Regional Co-operation Council — RCC*)²⁴, бити омогућено да се створе ефикаснији механизми за сузбијање организованог криминала и корупције, али и да се уједно прошири обим сарадње у области унутрашњих послова и правосуђа.²⁵

и) Пакт за стабилност у Југоисточној Европи/Регионални савет за сарадњу

Пакт за стабилност у Југоисточној Европи је настао 1999. године као резултат неопходности да се стабилизују политички системи држава регије, оснаже националне економије и што ефикасније имплементирају људска и мањинска права. Велика пажња је, приликом формирања Пакта за стабилност у Југоисточној Европи, била посвећена и савременим безбедносним изазовима у овом делу Европе. Зато су у оквиру Трећег радног стола (*Безбедност*) Пакта за стабилност у Југоисточној Европи биле основане и две подгрупе — за одбрану и безбедност и за унутрашње послове и правосуђе.²⁶

Од 1999. године у оквиру Пакта за стабилност у Југоисточној Европи је основан велики број иницијатива за сарадњу у области правосуђа и унутрашњих послова.²⁷ То је умногоме усложнило и надасве отежало рад овог међудржавног форума за сарадњу и поставило питање даље трансформације Пакта за стабилност у Југоисточној Европи.²⁸ Један од првих облика сарадње у области унутрашњих послова јесте Иницијатива за борбу против организованог криминала (*Stability Pact Initiative Against Organised*

²⁴ Реч је о трансформисаном Пакту за стабилност у Југоисточној Европи (*Stability Pact for South Eastern Europe — SPSEE*).

²⁵ “Senior Working Group on the Stability Pact for South Eastern Europe — Final Report”, Brussels, March 6, 2006, pp. 7–8; Драган Ђукановић, „Трансформација Пакта за стабилност у Југоисточној Европи: нови подстицаји регионалној сарадњи“, у: Драган Ђукановић (ур.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: ујоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, стр. 173–90

²⁶ Душко Лопандић, *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, op. cit., стр. 150–2; “Stability Pact Publishes Brochure: Eight Years of the Stability Pact for South Eastern Europe — From Stabilisation to Integration”, Stability Pact for Southeastern Europe, Bruxelles, 2007, pp. 20–2

²⁷ Ugo Caruso, *Interplay between the Council of Europe, OSCE, EU and NATO*, European Academy, Bolzano, 2007, pp. 170–81

²⁸ Драган Ђукановић, „Трансформација Пакта за стабилност у Југоисточној Европи: нови подстицаји регионалној сарадњи“, у: Драган Ђукановић (ур.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: ујоредни модели*, op. cit., стр. 176–85

Crime — SPOC). Она има за циљ унапређење сарадње влада држава Југоисточне Европе у борби против организованог криминала, али уједно и подстицање хармонизације националних законодавстава са комунитарним правом Европске уније у области унутрашњих послова. Рад SPOC организационо и финансијски подржавају и Европска унија, Организација за европску безбедност и сарадњу и EUROPOL. Такође, значајну подршку овој иницијативи пружају Централноевропска иницијатива и Процес сарадње у Југоисточној Европи. Основни документ ове иницијативе представља Лондонска изјава о искорењивању организованог криминала у Југоисточној Европи из 2002. године,²⁹ као и Декларација министара правосуђа и унутрашњих послова држава Процеса сарадње у Југоисточној Европи о борби против организованог криминала и корупције (Букурешт, мај 2004).³⁰ SPOC има властити секретаријат у Букурешту, али је предвиђено да се он убрзо integriше у SECI Регионални центар против организованог криминала, који се налази у истом граду.

Друга иницијатива унутар Пакта за стабилност у Југоисточној Европи – Регионална иницијатива за миграције, азил и избеглице – MARRI (*The Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative – MARRI*), формирана је 2004. године и окупља Албанију, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Хрватску, Македонију и Србију. Циљеви MARRI су везани за области азила, миграција, визних режима, управљања границама и прилагођавања европском законодавству у већ наведеним областима. Секретаријат Регионалног MARRI форума смештен је у Скопљу. Најважнији документи ове иницијативе су Меморандум о оснивању Регионалног MARRI форума,³¹ усвојен у Херцег Новом 2004. године, и декларације са састанака министара унутрашњих послова држава регије у Тирани 2005, Београду 2006. године и Сарајеву 2007. године.

Полицијски форум (*Police Forum*), основан 2000. године, има за циљ убрзавање реформи сектора унутрашњих послова у државама регије. Тренутно се у оквиру Полицијског форума реализују три пројекта — Регионална полицијска обука (*Regional Police Training*), Мрежа за обуку у борби против организованог криминала (*Organized Crime Training Network*) и пројекат Украдена возила (*Stolen Car Project*). Чврсти видови сарадње По-

²⁹ „London Statement on Defeating Organised Crime in SEE“, London, 25 November 2002, <http://www.stabilitypact.org/org-crime/london-statement.pdf>, 15/12/07.

³⁰ „Joint Statement of the Ministers of Justice and Home Affairs from the States participating in the SEECP on a Joint Campaign to fight Organised Crime and Corruption in SEE“, Bucharest, 18 May 2004.

³¹ „Joint Statement, Ministerial SEECP Meeting/Regional Forum of MARRI“, Herceg Novi, April 2004.

лицијског форума су успостављени са Асоцијацијом европских политичких службеника, Асоцијацијом шефова полиције Југоисточне Европе и SECI Регионалним центром за борбу против организованог криминала. Значајну финансијску потпору Полицијски форум добија од Комисије Европске уније.

Антикорупцијска иницијатива Пакта за стабилност у Југоисточној Европи (*Stability Pact Anti-Corruption Initiative – SPAI*) основана је 2000. године са циљем успостављања теснијих видова сарадње у оквиру борбе против корупције. Земље регије се суочавају са бројним видовима корупције, прања новца и злоупотреба у области јавних набавки.³² Стога се SPAI залаже да се припреме свеобухватни планови у вези са борбом против корупције, што се потврђује и у оквиру министарстких декларација. Секретаријат SPAI се налази у Сарајеву од 2004. године, а, узимајући у обзир да су постојали бројни проблеми у вези са финансирањем ове иницијативе, у Загребу је априла 2007. године потписан Меморандум о разумевању о учешћу и финансирању рада Секретаријата SPAI. У складу са наведеним документом, земље региона су преузеле финансирање Антикорупцијске иницијативе Пакта за стабилност у Југоисточној Европи.

У Охриду је 2003. године, након усвајања Заједничке платформе земаља регије, била формирана и Иницијатива за управљање и контролу граница (Охридски процес). Циљ ове иницијативе био је везан за успостављање цивилне контроле граница, стварање услова за њихову ефикаснију и ефективнију контролу и спречавање илегалних активности (пре свега организованог криминала и тероризма).³³ Охридски процес је успешно окончан крајем 2007. године, а важно је истаћи да су значајну подршку његовом раду дали Северноатлантски савез и Организација за европску безбедност и сарадњу.

Управо имајући у виду мноштво регионалних иницијатива у области безбедности, Виша група за ревизију Пакта за стабилност у Југоисточној Европи је предложила да се постојеће иницијативе „каналишу“ у оквиру будућег Регионалног савета са сарадњу.³⁴ Основни циљ трансформације Пакта за стабилност у Југоисточној Европи био је везан за стварање ефикаснијих механизма регионалне сарадње и истовремено преузимање одговорности држава регије за функционисање овог форума за међудржавну

³² Видети: Јелица Минић и Јасминка Кроња, *Регионална сарадња за развој и европску интеграцију*, op. cit., стр. 53–4

³³ Ibidem, стр. 50–1

³⁴ „Report of the Special Co-ordinator on Regional Ownership and Streamlining of Stability Pact Task Forces and Initiatives“, Stability Pact for South Eastern Europe, Bruxelles, 16 November 2006.

сарадњу. Регионални савет за сарадњу ће сачувати кровни оквир над наведеним иницијативама, искључујући Охридски процес, који је престао са радом.³⁵ Штавише, РСС ће подстицати и успостављање пуне сарадње наведених иницијатива са SECI Регионалним центром и Асоцијацијом шефова полиције Југоисточне Европе.

д) Асоцијација шефова полиције Југоисточне Европе (SEPCA)

Асоцијација шефова полиције Југоисточне Европе – SEPCA (*Southeast Europe Police Chiefs Association – SEPCA*) формирана је јануара месеца 2002. године у Пули. Статут ове међународне организације усвојен је на конференцији у Букурешту, у октобру 2002. године, где су истом приликом изабрани и Извршни одбор и руководство организације. Први састајак новоосноване међународне организације је одржан јуна 2003. године у Београду, у Републици Србији, која је изабрана за земљу седишта Секретаријата организације. Велики допринос у формирању и функционисању SEPCA дала је Влада Канаде и њена Краљевска канадска коњишка полицијска служба.

Повод за формирање ове међународне организације била је помоћ у реформи полицијских снага у земљама насталим на подручју некадашње СФРЈ. Наиме, почетком распада СФРЈ полицијске службе су постале носиоци борбених дејстава, тако да је запостављено обављање редовних полицијских послова. Након ратова и значајних историјских и социјалних промена, дошло је до потребе да се реструктурирају полицијске службе и да се адаптирају на нове услове рада и савремене изазове безбедности. Главни циљ формирања ове међународне организације било је унапређење сарадње полицијских служби земаља Југоисточне Европе у складу са демократским принципима. Њена мисија у региону била би да буде главна регионална организација за унапређење и олакшавање континуираног развоја и имплементације демократских принципа у развоју и функционисању полиције у региону; сарадње у имплементацији и развоју полицијских стратегија, система и процедура у региону; професионални развој полиције у региону, мере за превенцију и борбу против организованог криминала и за развој партнерства између полиције и локалне заједнице, и имплементација пројекта полиције у заједници, праксе и стратегије.

³⁵ „The future regional cooperation under the Regional Cooperation Council and the SEECP“, speech by special coordinator of the Stability Pact for South Eastern Europe Erhard Busek at the meeting on contributions through the SP for the SEE towards the implementation of the Thessaloniki agenda, 17 November 2006, Tirana

Државе и ентитети су чланице SEPCA: Албанија, БиХ - Федерација Босне и Херцеговине, посебно Република Српска, Бугарска, Канада, Хрватска, Македонија, Црна Гора и Србија. У чл. VI Статута Организације предвиђају се различити облици чланства: активни, придружени, почасни и доживотни. SEPCA се финансира од чланарина које плаћају активни и придружени чланови, као и од донација. Право гласа имају само активни чланови.

Институционални оквир SEPCA чине: Председништво Одбора, које се састоји од изабраних чланова Одбора директора: председника, потпредседника, секретара који је уједно и благајник, и бившег председника; Одбора директора, који руководи организацијом, а састоји се од председника, потпредседника, секретара који је уједно и благајник, бившег председника и пет чланова постављених од стране председника, али од представника оних земаља чији чланови нису већ представљени у функцијама председника, потпредседника, секретара-благајника и бившег председника (чланови Одбора директора могу бити само шефови полицијских служби); Одбори заменика, до сада их је формирано пет за различите области полицијског посла, са циљем да помогну Одбору директора; и Стални секретаријат који је формиран да подржи рад Организације и Одбора директора.

Рад ове међународне организације регионалног карактера се манифестује у организовању конференција, семинара и презентација у различитим областима полицијског посла. На овим активностима учествују сви партнери SEPCA, а реализација самих активности поверава се експертима у одређеним областима полицијског посла. SEPCA је отворена за све појединце, полицајце, експерте из области полиције, организације и институције које су вољне да раде са члановима SEPCA и да дају допринос унапређењу стабилности и безбедности у Југоисточној Европи. На крају, можемо закључити да се, након реформе полицијских служби у земљама чланицама, као основни задатак пред SEPCA у годинама које долазе поставља борба против организованог криминала и тероризма, и, у вези са тим, благовремена размена информација и искустава.

3. САРАДЊА ДРЖАВА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ У ОБЛАСТИ ПРАВОСУЂА

а) Саветодавна група јавних тужилаца у Југоисточној Европи – SEEPAG

Ако бисмо у једној реченици хтели да дефинишемо шта је то SEEPAG (*The Southeast European Prosecutors Advisory Group – SEEPAG*), могли бисмо рећи да је то међународни механизам сарадње у домену правосуђа,

формиран од стране земаља Југоисточне Европе, са циљем да се олакша сарадња у области правосуђа у значајним истрагама и процесуирању случајева прекограничног криминала. Земље региона, стварајући овај облик мултилатералне сарадње, признале су да се борба против прекограничног криминала, сем на националном, мора водити и на регионалном нивоу. Унапређујући сарадњу и олакшавајући правну помоћ, SEEPAG настоји да значајно увећа капацитете држава да спрече, истраже и процесуирају организовани прекогранични криминал.

Идеја за оснивање SEEPAG први пут је угледала светлост дана у октобру 2003. године, након чега је 12. децембра 2003. потписана Београдска декларација, која је иницијативи за оснивање SEEPAG дала и правне оквире, тако да се овај датум рачуна и као датум формирања овог међународног облика мултилатералне сарадње. Чланство у SEEPAG има 12 држава Југоисточне Европе: Албанија, Бугарска, Босна и Херцеговина, Хрватска, Грчка, Турска, Бивша Југословенска Република Македонија, Молдавија, Румунија, Србија, Црна Гора и Словенија.

Основне функције SEEPAG су, сходно Општим смерницама, да се оформи мрежа искусних тужилаца, који ће пружити помоћ SECI Регионалном центру за борбу против организованог криминала у оперативним стварима да би се максимално олакшала брза размена информација и доказа у истрагама прекограничног криминала, да омогући повратне информације, усмеравање и помоћ доносиоцима закона и службама за његово спровођење. Спајајући ове две функције SEEPAG може пружити значајан допринос хармонизацији закона и регионалних споразума, са циљем да се борба против организованог криминала учини што ефикаснијом.³⁶

Чланови SEEPAG су национални представници, делегирани од стране сваке државе која је члан ове иницијативе. За националне представнике државе обично делегирају искусне и високо рангиране тужиоце или судије.

Институционални оквир SEEPAG чине тела за везу у оквиру тужилаштва држава чланица – PFP.³⁷ Поменути тела су формирана од стране сваке државе чланице на начин који је у складу са Уставом, судском праксом и унутрашњим административним структурама, омогућавајући ефективно покривање свих облика организованог криминала у земљи. Задаци ових тела су: да примају кривичне извештаје и друга документа, као и да пружају одговоре ако се то овим документима захтева; праћење случајева

³⁶ Видети: Ugo Caruso, *Interplay between Council of Europe, OSCE, EU and NATO*, op. cit., 178

³⁷ *Prosecutorial Focal Points*

који се налазе у тужилаштву; консултације у претходном кривичном, преткривичном и кривичном поступку; да омогуће подношење правних лекова и предлога и комуникацију са Националним бироима Interpol, EUROPOLA и другим телима за везу у оквиру тужилаштва. Како је SEEPAG децентрализована међународна организација, чије је основно начело функционисања флексибилност, она поседује само хоризонталну структуру у виду Секретаријата, секретара, председавајућег и његовог заменика. Заседања SEEPAG се одржавају сваке две године, мада је могуће одржати и ванредне састанке, а гласање се одржава по принципу једна држава један глас.

До сада је одржано десет конференција SEEPAG, у 2007. години чак три, по једна у Словенији, Турској и Румунији. Главно питање о којем се расправљало на овим конференцијама је било питање тероризма и његовог финансирања. Тренутно држава председавајућа SEEPAG је Турска.

ЗАКЉУЧАК

Велики број регионалних иницијатива за сарадњу у области унутрашњих послова и правосуђа у Југоисточној Европи, које постоје унутар водећих регионалних организација (Централноевропске иницијативе, Процеса сарадње у Југоисточној Европи, Иницијативе за сарадњу у Југоисточној Европи и Пакта за стабилност у Југоисточној Европи/Регионалног савета за сарадњу), неретко доводи до „преклапања“ одређених надлежности. Међутим, током протеклих неколико година може се уочити да постепено долази до њиховог међусобног повезивања и усаглашавања активности.

У том смислу треба поменути да се успоставља чвршћа организациона сарадња између SECI Регионалног центра за борбу против организованог криминала и Иницијативе за борбу против организованог криминала Пакта за стабилност у Југоисточној Европи. Такође, Полицијски форум Пакта за стабилност ће убудуће координирати властите пројекте са SECI Регионалним центром за борбу против прекограничног криминала.

Премда су до сада све регионалне иницијативе за сарадњу у Југоисточној Европи биле подстакнуте захваљујући, пре свега, залагањима Европске уније и Сједињених Америчких Држава, јасно је да државе регије поступно преузимају власништво над њима (*regional ownership*). Ово би требало да резултира и додатним јачањем међусобне сарадње држава у Југоисточној Европи.

Органи унутрашњих послова држава региона су, захваљујући интензивирању сарадње, успели да, током протеклих неколико година, спрече велики број акција недозвољене трговине људима, дрогом и оружјем. На-

равно, успешна сарадња органа унутрашњих послова се, поред наведених мултилатералних облика, остварује и путем билатералних веза између држава регије.

Важно је напоменути да мултилатералне иницијативе за сарадњу у области безбедности помажу државама Југоисточне Европе да успешно окончају реформе у области унутрашњих послова, као и да хармонизују своје законодавство са *acquis communautaire*. Сарадња држава чланица Европске уније у области унутрашњих послова представља један од три „стуба“ ове међународне организације. Она је била посебно подстакнута од почетка протекле деценије (од Уговора из Маастрихта 1992. године), а до изражаја ће доћи и у новом Уговору из Лисабона (потписан 13. децембра 2007. године). Зато је за очекивати да ће Европска унија, у контексту придруживања земаља Западног Балкана овој организацији, и даље инсистирати на што интензивнијим видовима сарадње у области правосуђа и унутрашњих послова. То потврђује и чињеница да ће Регионални савет за сарадњу, кога ће чинити државе регије које су већ чланице Европске уније (Бугарска и Румунија), али и земље Западног Балкана које још увек нису приступиле овој организацији (Хрватска, БиХ, Албанија, Црна Гора, Србија, Македонија), као један од својих приоритета имати интензивирање борбе против илегалних миграција, организованог криминала и корупције.

Сарадња у области правосуђа у оквиру Саветодавне групе тужилаца земаља Југоисточне Европе (SEEPAG) омогућава да се у државама региона олакшају истраге у вези са прекограничним криминалом. И у том контексту је успостављена сарадња између SECI Регионалног центра за борбу против организованог криминала и SEEPAG ради размене релевантних информација и доказног материјала. Истовремено, ова сарадња се исказује и кроз убрзано прослеђивање захтева за правном помоћи између правосудних органа држава у региону. У наведене видова сарадње укључен је и Секретаријат Иницијативе за борбу против организованог криминала Пакта за стабилност у Југоисточној Европи.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Чарлс Кегли и Јудин Виткоф, *Свејска полиција: тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2004.
2. Vatroslav Vekarić, *Foreign Policy in Transition: Serbia and Montenegro, South-eastern Europe and the Changing Nature of International Relations*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2005.

3. Сандро Кнезовић, „Безбедносна сарадња у Југоисточној Европи — локалне иницијативе насупрот иницијативама спонзорисаних споља“, *Безбедности Западног Балкана*, број 6, Београд, јул–септембар 2007, стр. 28–31
4. Јелица Минић и Јасминка Кроња, *Регионална сарадња за развој и европску интеграцију*, Европски покрет у Србији, Београд, Албански институт за међународне студије, Тирана, Центар за институционални развој, Скопље, Европски покрет у Црној Гори, Подгорица, Хелсиншки комитет за људска права у Босни и Херцеговини, Сарајево, Институт за међународне односе, Загреб, Косовски институт за политичка истраживања и развој, Приштина, 2007.
5. “Southeast Europe Police Chiefs Association”, Internet, <http://www.sepca-bg.org/about/?a=4>, 15/11/2007.
6. “The Southeast European Prosecutors Advisory Group”, Internet, <http://seepag.org/01/11/2007>.
7. “The Thessaloniki Agenda for the Western Balkans”, European Commission, Thessaloniki, 16 June 2003, Internet, http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/thessaloniki_agenda_en.htm, 15/11/2007.
8. Радивој Степанов и Љубиша Деспотовић, *Европска унија: настајанак, институције, право, НАТО*, Stylos, Нови Сад, 2002, стр. 92–8
9. Душко Лопандић, *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду, Европски покрет у Србији, Београд, 2001.
10. “Declaration on Combating Organized Crime”, Trieste, 9–10 October 1998, Internet, http://www.ceinet.org/download/organized_crime.pdf, 15/11/2007.
11. “Trieste Declaration on Judicial Co-operation and Legislative Harmonization”, Trieste, 26–27 March 2001, Internet, http://www.ceinet.org/download/justice_triESTE.pdf, 15/11/2007.
12. “Operational Programme for the years 2007–2009”, Central European Initiative — the Working Group on Combating Organized Crime, Internet, http://www.ceinet.org/download/WG_on_COC_Op_Programme.pdf, 17/11/2007.
13. Зоран Крстић, „Демократизација Балкана као фактор и катализатор стварања савеза држава“, у: Драган Ђукановић (ур.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: ујоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, стр. 240–2
14. SECI Regional Center for Combating Transborder Crime, Internet, <http://www.secicenter.org>.
15. “Agreement on Cooperation to Prevent and Combat Transborder Crime”, Bucharest, 26 May 1999, Internet, http://www.secicenter.org/p160/Legal_framework_SECI_Agreement, 16/11/2007.

16. "Bucharest Declaration on Suppression of Terrorism and Resolution on Assistance to the Investigative Process Related to the Terrorist Attack in the United States of America", Bucharest, 13–14 September 2001, Internet, http://www.secicenter.org/p135/Antiterrorism_Declaration, 12/11/2007.
17. "Senior Working Group on the Stability Pact for South Eastern Europe — Final Report", Brussels, March 6, 2006, pp. 7–8
18. Драган Ђукановић, „Трансформација Пакта за стабилност у Југоисточној Европи: нови подстицаји регионалној сарадњи“, у: Драган Ђукановић (ур.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: ујоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, стр. 173–90
19. "Stability Pact Publishes Brochure: Eight Years of the Stability Pact for South Eastern Europe — From Stabilisation to Integration", Stability Pact for Southeastern Europe, Bruxelles, 2007, pp. 20–2
20. Ugo Caruso, *Interplay between the Council of Europe, OSCE, EU and NATO*, European Academy, Bolzano, 2007, pp. 170–81
21. "London Statement on Defeating Organised Crime in SEE", London, 25 November 2002, <http://www.stabilitypact.org/org-crime/london-statement.pdf>, 15/12/2007.
22. "Joint Statement of the Ministers of Justice and Home Affairs from the States participating in the SEECP on a Joint Campaign to fight Organised Crime and Corruption in SEE", Bucharest, 18 May 2004.
23. "Joint Statement, Ministerial SEECP Meeting/Regional Forum of MARRI", Herceg Novi, April 2004.
24. "Report of the Special Co-ordinator on Regional Ownership and Streamlining of Stability Pact Task Forces and Initiatives", Stability Pact for South Eastern Europe, Bruxelles, 16 November 2006.
25. "The future regional cooperation under the Regional Cooperation Council and the SEECP", speech by special co-ordinator of the Stability Pact for South Eastern Europe Erhard Busek at the meeting on contributions through the SP for the SEE towards the implementation of the Thessaloniki Agenda, 17 November 2006, Tirana.

COOPERATION OF THE SOUTH EASTERN EUROPEAN
COUNTRIES IN THE FIELD OF INTERNAL AFFAIRS AND JUSTICE

Dragan Đukanović, PhD
Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Senior police inspector Goran Nikolić, Šabac PD

Summary: Upon the ending of the armed conflict on the territory of Ex-Yugoslavia, countries in the region of Western Balkan and South-Eastern Europe began forming tighter multilateral relations in many fields. However, cooperation between the countries in South-Eastern Europe in the field of internal affairs and justice, for the purpose of suppression of organized crime, terrorism and drug trafficking, represents their real need. The authors additionally emphasize that the above-mentioned form of multilateral cooperation nowadays represents the core precondition for admittance to European Union and NATO.

The paper contains overview and analysis of current multilateral initiatives for cooperation in the field of internal affairs and justice in the region of South-Eastern Europe. Presented are legal frames, structure, authorisations and procedures of the Central European Initiative Working Group on Fight Against Organized Crime, SECI Regional Centre for Combating Trans-Border Crime, Southeast Europe Police Chiefs Association (SEPICA) and numerous initiatives within the Stability Pact for Southeast Europe (Initiative for Combating Organized Crime, Regional Initiative for Migrations, Asylum and Refugees, Police Forum, Initiative for Combating Corruption and Initiative for Border Management and Control – the Ohrid Process). The authors additionally analyze scope of cooperation in the field of justice and internal affairs within the Cooperation Process in Southeast Europe, as well as within the Southeast Europe Public Prosecutors Advisory Group.

Although up until now all regional cooperation initiatives in Southeast Europe have been initialized due to the efforts of European Community and United States, it is clear that the countries of the region gradually assume ownership over them (regional ownership). It should result in additional reinforcement of cooperation between the countries of Southeast Europe. Internal affairs and justice agencies of the countries in the region have managed, thanks to intensive mutual cooperation, to prevent a large number of actions of illicit trafficking in human beings, drugs and weapons in the past few years. However, it is important to mention that successful cooperation of internal affairs agencies, besides mentioned multilateral forms, is achieved also through bilateral relations between the Southeast European countries.

СУШТИНА И УЗРОЦИ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Доц. др Срђан Милашиновић
Криминалистичко-полицијска академија

Сажетак: У раду се настоји проићи у детерминанте и узроке друштвених противречности и сукоба који су обележили крај другог и почетак трећег миленијума. Тежиште рада је на систематизацији чинилаца који се налазе у позадини највећег броја друштвених криза и конфликта а који се испољавају као различити, супротни и супротстављени интереси и вредности. Анализа је усмерена и на сагледавање шире историјске, системске, идејне, социо-структурне, политичке и културне подлоге на којој непосредно настају различите друштвене кризе и сукоби а који су значајни са становишта угрожавања безбедности.

Кључне речи: *сукоби, кризе, интереси, вредности, безбедности.*

1. УВОД

Од свог настанка свет се развијао кроз различите конфликте, периоде мира и ратовања. Из археолошких налаза, графичких симбола, историјских списа и других сведочанстава, уочава се да су људи, друштвене групе, народи и државе више били у односима различитих сукобљавања и ратова, него што су живели у миру. Зато друштвени сукоби представљају пратећу појаву људске цивилизације.

Данас, на почетку трећег миленијума, друштвени сукоби, као једна од великих безбедносних, политиколошких и социолошких тема, наметнули су се као приоритетан теоријски проблем и то првенствено следом исто-

ријских догађања у XX веку. По мишљењу теоретичара, минули век био је „болестан век“. У њему су се одиграла два светска рата, револуције, грађански ратови, хладни рат, серија локалних ратова између држава, нација и вероисповести, уз стално присутан страх и опасност од нуклеарног холокауста и еколошке катастрофе. Довољно је поменути да је у „последњих 50 година на светском нивоу било само 17 дана мира“.¹ У светлу те матрице мишљења, данас се чују забрињавајуће констатације аналитичара који сматрају да „ако је период хладног рата био обележен неким облицима извесности и стабилности, актуелни међународни поредак одликује велика нестабилност, чак и хаос.“² У резимирању историје минулог века историчари на песимистичан начин кажу: „Током XX века више људи је побијено или људском одлуком допуштено да умре, него икада у историји... Век се завршио глобалним нередом чија је природа била нејасна, и без видљивог механизма, било за окончање тог нереди, било да се он држи под контролом“.³ Отуда покушај утврђивања крајњих узрока друштвених сукобљавања, као и покушај њихове систематизације, представља један од приоритетних предмета социолошко-политиколошке и безбедносне мисли и у XXI веку. То из разлога што се и у XXI веку наставило са трошењем више милијарди долара дневно за потребе све софистициранијег наоружања и одржавања војне силе, док Сједињене Државе, као глобална сила (*global super power*),⁴ уз помоћ западноевропских влада настоје да трку у наоружању пренесу у космос, и притом, уместо једног великог данас проналазе мноштво малих непријатеља који прете њиховим националним интересима.⁵ Истовремено, широм неразвијеног дела света дошло је до умножавања међудржавних, али и до радикализације унутрашњих етничких, међуконфесионалних и параверских сукоба, до нарастања радикалних идеологија (екстремног етничког национализма, шовинизма, верског фундаментализма, ниҳилистичког тероризма, класичног и културног расизма), и све чешћег војног интервенисања великих сила и њихових војно-политичких савеза у циљу „контроле мира“, увођења демократије и пош-

¹ Grant T., & Woods A., *New World Disorder – Relationships Worldwide in Early 21st Century*, London, 2000.

² Rosenau J. N., *Ominous Tensions in a Globalizing World* - In: Conference on International Relations, Middle East Technological University, Ankara, Turkey, July 3, 2002.

³ Хобсбаум Е., *Куда иде америчка империја*, *Le Monde Diplomatique*, 6/2003.

⁴ Бжежински З., *Амерички изазов – Глобална доминација или глобално вођство*, Политичка култура, Загреб – ЦИД, Подгорица, 2004.

⁵ „Сједињене Државе су стегле свет као колос. Доминирају бизнисом, трговином и комуникацијама; њихова привреда је најуспешнија у свету, њена војска далеко најмоћнија. А ипак, поред свега тога, колос је несигуран. Имајући толико моћи, не зна како да се понаша.“ *The Economist*, 23.10.1999.

товања људских права. Све то, у епохи либералне демократије, праћено је парадоксом у виду ревитализације и поновног увођења у политички речник појмова из минулих епоха као што су протекторат или високи комесар, а што у многome подсећа на сизеренство за које се претпостављало да је ствар средњовековља.

2. ПРЕТПОСТАВКЕ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА – КОНЦЕПТ ИНТЕРЕСА И ВРЕДНОСТИ

Узроци друштвених сукоба су разноврсни, сложени и међусобно условљени. О њима налазимо писане трагове и размишљања током читаве писане историје цивилизације. О најдубљим узроцима сучељавања је још у античко време писао Тукидид (460–395. пне) у својој *Историји*, наводећи три основна узрока сукоба који је антички свет довео до његовог највећег и најдужег рата. Тако су у раној фази Пелопонеског рата, пише Тукидид, атински посланици, у говору Коринћанима, своју ратну политику оправдавали овако: „Били смо присиљени проширити наша подручја на оно што она то по нарави саме ствари јесу; на првом месту због страха, затим због части и напoкон ради зараде.“

Када је реч о узроцима сукоба, матрица мишљења је мало измењена и много векова касније. Тако Т. Хобс полази од тезе да је природа све људе створила једнакимa, али да постоји могућност да та једнакост прерасте у сукоб ако два човека желе исту ствар. Пошто постоји опасност да изгуби стечено, човек се удружује с другима да би створио моћ и силу којом ће се бранити, јер стално зазира од других. „А да се обезбеди од тог зазирања од других, човек нема никакав други тако разуман начин као – да он први удари.“ Надаље, Хобс у *Leviathanu* пише: „У људској нарави налазимо три главна узрока свађа... Први наводи људе да нападну ради добитка; други, због сигурности; и трећи, због угледа.“⁶ При томе, Хобсов појам добитка (gain) изузетно подсећа на Тукидидову *ophélie*; брига за сигурност (safety) на *déos* и *fóbos*; углед (reputation) на *timé*, част.

Може се рећи да узроци друштвених сукоба проистичу како из разлика у интересима и друштвеном положају социјалних и професионалних група, слојева, класа, етничких и верских заједница, тако и из разлика у вредностима, циљевима, личностима, образовању, култури, опаженим ситуацијама, очекивањима; борби за простор, новац, признања, вредности, ауторитет... Надаље, конфликти су узроковани и садржајем друштвене делатности и конкретним условима живота социјалних група, пре свега ос-

⁶ Хобс Т., *Левијатан*, Култура, Београд, 1961, стр. 103

новних класа, али и типом политичког система, односно количином примене силе ради очувања дате друштвене структуре и односа у њој. Због тога, док год различити интереси, потребе и тежње буду проистицали из друштвеног положаја, а друштвена делатност буде подстицана тим интересима и усмерена на различите циљеве, сукоб интереса социјалних група представљаће извор конфликта у друштву.

Узроци друштвених сукоба леже и у томе што је у друштву увек мање добара и вредности него што је потребно индивидуама, социјалним групама и друштву у целини, или, с друге стране, „узрок конфликта није у објективној реалности, већ у ономе што се дешава у главама људи“,⁷ како то примећују неки истраживачи. Међутим, у основи сваког сукоба друштвених група јесте неслагање између постигнутог нивоа добијања материјалних, културних и духовних ресурса, и чврстог убеђења да приступ ка њима неправично ограничава супротна страна. Но, важно је нагласити да је све узроке друштвених антагонизама нужно историјски и друштвено ситуирати, јер се они, у зависности од врсте сукоба и конкретних историјских околности, могу појавити у виду условâ, факторâ или узрокâ социјалних конфликта.

У савременој конфликтологији су заступљена два концепта који са различитих становишта тумаче узроке људског деловања и сукобљавања. Први је концепт интереса, а други концепт вредности. Поларизација конфликтологије на присталице концепта интереса и концепта вредности (свести) изражава и поделу на материјализам и идеализам, која је још увек присутна. У новије време, међутим, све више се превазилази дати дуализам и долази до његовог плодносног спајања.

Теоријска мисао је одавно утврдила да су крајњи узрок и основа свих друштвених конфликта у супротним интересима које настоје да реализују појединци и групе. Међутим, у литератури постоје различита, па и супротна тумачења интереса, њихове природе, структуре, значаја, функција и хијерархије.⁸ У овом раду интереси се тумаче са становишта људских потреба, односно као важне социо-психолошке чињенице, које су у позадини свих друштвених конфликта.

Интереси су мотивациони чинилац и покретач сваког социјалног конфликта, јер друштвене групе ступају у акције ради њиховог задовољавања. Они представљају активно, рационално усмерено понашање појединаца и група, оријентисано према одређеним добрима од виталног значаја за њи-

⁷ Fišer R., *Put k soglasio ili peregovori bez poraženii*, Москва, 1990, стр. 38

⁸ Шире видети у: Хабермас Ј., *Сазнање и интјерес*, Нолит, Београд, 1977; Rummel R. J., *Understanding Conflict and War: Societies, Politics and Conflict*, The Free Press, New York, 1996.

хову егзистенцију и друштвени положај. У интересима се изражавају не само објективне, него и субјективне стране конкретних друштвених услова појединаца и друштвених група. Истовремено, у њима је садржан не само објективан положај појединаца и група, пре свега класа, већ и субјективне представе о том положају, што условљава њихово понашање и непосредну социјалну акцију. Зато се може рећи да је интерес моменат субјективности, сложене унутрашње мотивације, односно унутрашњи однос активног субјекта у сваком личном или друштвеном процесу. Он се изражава као настојање да се нешто достигне, промени или сачува, чиме се исказује његова садржајна променљивост.

Интереси се са становишта друштвених конфликта могу поделити на: а) различите, б) супротстављене и в) противречне.

а) Различитим интересима, у ужем смислу, могу се сматрати интереси који означавају усмереност према разноликим али међусобно независним добрима (циљевима). Иако различити, такви интереси у принципу не доводе до друштвених сукобљавања.

б) Супротстављеним интересима могу се назвати они који изражавају усмереност према различитим и међусобно повезаним циљевима. Супротстављени интереси, по правилу, проузрокују друштвено сукобљавање, с тим што је могуће разрешење тих сукоба компромисним усаглашавањем захтева сукобљених страна, односно добровољном или изнуђеном преоријентацијом потенцијалних акција интересената на друге прихватљиве и комплементарне циљеве.

в) Противречни интереси су супротстављени интереси, где задовољавање интереса једне стране суштински искључује могућност истовременог задовољавања интереса супротстављене стране. Овде трајније разрешење сукоба није могуће постићи компромисом или преоријентацијом, већ или наметањем превласти (доминацијом) једне стране над другом, или радикалним мењањем друштвених услова који генеришу противречне интересе. Тако се као противречни интереси јављају класни интереси, али и интереси других друштвених група и заједница, где су битни услови живота квалитативно различити, засновани на различитим и супротстављеним основама стицања средстава и друштвене моћи.

Да би се манифестовао сукоб између интересних група, морају постојати, с једне стране, супротстављени или противречни интереси и, с друге стране, друштвени услови за деловање у правцу реализације интереса (комуникација међу члановима групе, слобода удруживања, нужни ресурси за организовано деловање, као и услови за идеолошко обликовање свести чланова групе о властитим и супротстављеним интересима). Латентни (прикривени) сукоб претвара се у манифестни антагонизам када дође до

„инцидента“, односно тренутне и изразите повреде интереса одређене стране у сукобу. Базични латентни сукоб може се дуже време испољавати у виду сукобљавања поводом „споредних ствари“ или учесталих индивидуалних радних и интерперсоналних спорова.

Као социјалнопсихолошка категорија, интереси су међусобно различити и имају, осим рационалне, и вредносну димензију. Али, вредносна димензија није оно битно и суштинско што одређује интересно усмерено понашање. То проистиче из саме природе интереса, која може бити веома разнолика и широка: прерасподела друштвеног богатства и моћи, остваривање доминације (политичке, економске или неке друге), или „мисије“ (историјске, националне, верске, културне или неке друге), одбрана своје или освајање туђе територије, темељна промена основних друштвених односа (у случају револуција), или очување постојећег стања.⁹

Отуда интереси, као нужна компонента социјалног конфликта, иако су објективни и рационални, често постају иррационални. Тада се у њима мешају објективни и фиктивни, односно рационални и иррационални елементи. Међутим, они и тада стварно постоје и веома су значајни са становишта појединих друштвених конфликта, посебно верских, националних и расних. У том смислу ниједна рационална политика „не може рачунати на стање у којем не долази до сукоба интереса. Питање је само како ће их разрешавати, на који начин и којим средствима.“¹⁰ У сваком случају, реч је о опречним, супротним или непомирљивим интересима социјалних група или њихових делова, односно држава, уколико је у питању рат, као најекстремнији вид друштвеног сукоба. Због тога су, не само рационални, него и иррационални интереси важна социолошка чињеница при сваком покушају анализе друштвених конфликта.

Феноменологија интереса у једном друштву врло је сложена и она у суштини изражава структуру датог друштва. Сукоби доминантних социјалних група у одређеном друштву (религиозних, класних, националних, професионалних, слојних) идентификују и главне типове интереса и интересних сукоба. Ти сукоби тада нужно попримају политички израз. Различити по својој природи, ти интереси делују у друштву у различитим правцима.¹¹

⁹ О концепцији интереса као детерминанти и узроку различитих социјалних конфликта видети шире у: Симеуновић Д., *Основи политичких наука*, Удружење Наука и друштво Србије, 1994; Дарендорф Р., *Ното sociologicus*, Градина, Ниш, 1989; Румел Р. Ј., пом. рад.

¹⁰ Чупић Ч., *Политика и зло*, Чигоја штампа, Београд, 2001, стр. 22

¹¹ „По бескрајно сложеном паралелограму сила, који на тај начин настаје, интереси различите трајности и интензитета укрштају се и сударају под најразличитијим

Вредности представљају основни предмет изучавања аксиологије као филозофске дисциплине која вредносну сферу сматра не само темељном етичком, него и онтолошком и спознајном сфером. Са тог становишта се као вредности означавају одређени циљеви, регулативни принципи, тежње или остварења, дела етичке, спознајне или естетско-уметничке природе. Вредности се могу конституисати унутар осећајно непосредног односа субјекат/објекат или релације у којој се испољава дискурзивно, појмовно или морално просуђивање неког субјекта, тј. његово вредновање, оцењивање одређених објеката или садржаја. Вредносни субјективизам и релативизам најчешће се темеље на различитим психолошким теоријама вредности, а схватање о априорним, вечним, хијерархијски тачно дистингвираним вредностима налази се у многим идеалистички конципираним филозофијама, од Платона до савремених аксиологија.

Вредности, као специфична врста духовних творевина и животних оријентира, јесу генерални обрасци усмеравања људског понашања према одређеним пожељним стандардима. Вредности се организују у „идеал“, који друштво предлаже својим члановима и који је много више од просте будућности којој се тежи. Овај идеал усмерава мисли и дела, а, по Диркемовим речима, „једно друштво се не може конституисати а да не створи идеал“. Оне се испољавају као релативно стабилне, опште и хијерархијски организоване карактеристике појединаца и група (елементи друштвене свести), формиране међусобним деловањем историјских, актуелних социјалних и индивидуалних чинилаца, који, због тако приписане пожељности, усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима, мада их многи аутори не дефинишу, што прети од њиховог тумачења са становишта саморазумљивости.¹²

Вредности нису статичне и једном заувек дате категорије друштвеног живота, оне се мењају са цивилизацијама и унутар исте цивилизације, са друштвеним групама и општим категоријама моралног и естетског сензибилитета. Тако су током одређених историјских периода, када је реч о западном културном кругу, у већој или мањој мери доминирали различити вредносни системи, односно, владао је склоп вредности који је у датом времену био оријентир и водиља за већину људи, па и других цивилизација. У том контексту, са становишта друштвених сукоба, значај-

угловима: неки се међусобно искључују и поништавају, неки производе резултату која њиховом заједничком дејству даје нови правац, неки се, као комплементарни, уливају једни у друге или, као истосмерни, интегришу производећи кумулативно дејство.“ Пашић Н., *Интереси и политички процес*, Београд, 1983, стр. 47

¹² Пантић Д., „Вредности у земљама транзиције“, *Зборник Социјални конфликти у земљама транзиције*, ИДН, Београд, 1996, стр. 119–149

ни вредносни системи који су, сваки у свом историјском времену, оставили трага и на друштвене односе и филозофске погледе на свет, природу и човека јесу:

Киничко-стоички, заснован на моралним начелима која служе као оријентир за свакодневни живот, за умеће живљења, као што су:

– одрицање и уздржавање,

– трпљење и

– теза о природној моралности, о метафизичком, односно божанском пореклу моралног живота.

Најзначајнији представници киничко-стоичког вредносног система јесу Антистен (444–366. пне) и Диоген из Синопе (403–329. пне).¹³

Хришћански вредносни систем се развија на погодном идеолошком тлу, већ припремљеном у време римске стоичке школе. За разлику од киничко-стоичког вредносног система, хришћански помера унутрашњу узрочност са човека на веру.¹⁴ Захваљујући низу императива, односно конкретних заповести за живот (заповести дате у Библији), овај систем помаже људима да уреде своје односе и свој лични живот.

Представници овог вредносног система јесу: Павле, Пелагије, Августин, Абелар, Тома Аквински, номиналисти и неки писци из реда хуманиста.

Треба нагласити да се киничко-стоичка учења и хришћанско у нечему подударају, а у нечему разликују. И у хришћанској етици, као и у стоичкој, боре се једна с другом две супротне тенденције: једна управљена на то да савлада живот, а друга да га обликује. Стоик је тражио да се човек стара само за морално добро, само за врлину; али он није могао учинити да у свету човек живи једино од врлине; он је морао да призна, такође, подређена добра. „Хришћанство тражи да човек мисли само на спас своје душе и на вјечни живот, а све остало пашће му у дио само од себе; али небески земаљско савршено царство допуштало је да се на њега чека и оно је напо-

¹³ Киничари су, заговарајући одсуство потреба, развили апстрактну „природну“ етику, која је одбацила многе друштвене вредности и институције, као што су брак и држава. Видети шире у: Коларић И., *Филозофија*, Учитељски факултет, Ужице, 1998, стр. 68

¹⁴ Владета Јеротић у анализи хришћанске етике износи да хришћанска етика, ма колико јој се приговарало да је моралност са човека пренела на Бога, у себи носи једну дубоко хуману концепцију. Наиме, за морални прекршај човек ће у себи неизбежно носити немир и неред у души, изгубиће слободу духа. Обратно, моралан живот ће бити награђен не само личном овоземаљском срећом, него и путем у рај као наградом за смеран и моралан живот. Јеротић В., „Молитва између науке и религије“, Зборник *Наука – Религија – Друштво*, САНУ, Београд, 2002.

сљетку морало да се намјести у свету, чије је скоро растурање било објављено.“¹⁵

Хедонистички вредносни систем полази од поставке да се задовољство налази у човеку, те да се човек не сме устезати од физичких и интелектуалних задовољстава. У старом Риму је превладала филозофија диктата чула, по којој је смисао човековог живота у задовољавању чулних побуда, па се та идеја настојала и филозофски осмислити. Касније ће хедонистичка оријентација добити своју ширу форму, као што је принцип опште добробити, и у филозофском правцу који се зове утилитаризам, која се препознаје у прагматичком културолошком вредносном систему данас. Осим тога, хедонистичка оријентација је своју историјску реафирмацију доживела у делима француских материјалиста XVIII века: Ламетрија, Дидроа, Хелвецијуса и Холбаха¹⁶.

Интелектуалистичко-идеалистички вредносни систем ослања се на разум, на духовност као критеријум и вредносни оријентир за човекове акције. У оквиру овог система постоји више различитих оријентација, међу којима се издвајају:

- Кантова етика категоричког императива;
- етика слободне личности – Фихте;
- Хегелов спекулативни идеализам;
- Шелингова теозофија;
- морални апсолутизам – Винделбанд, Диринг, Шелер, Блох.

Основу за ова учења налазимо још у старој Грчкој, код Платона и Аристотела.¹⁷ Интелектуалистичко-идеалистички вредносни систем значајно је утицао на кретања у науци и образовању и посебно на друштвене промене у XIX и XX веку.

Прагматички и културолошки вредносни систем настаје пошто је индустријски начин производње постао доминантан извор егзистенције људи

¹⁵ Јодл Ф.; *Историја етике I*, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1963, стр. 50–79

¹⁶ Ж. Ламетри (J. Lamettrie, 1709–1751) општи хедонистички принцип, који је у основи људске природе, претвара у својеврстан практични „морал уживања“, тј. врло снажан мотив, чак и мото човековог живота. Он пише: „Када бих се могао поново родити, ја бих желио да живим онако како сам живио: да имам добру трпезу, добро друштво, животне радости и љубавне везе, проводећи своје време између жена – у тој сјајној школи елеганције Хипократа и муза, увек остајући непријатељ разврата и пријатељ уживања; једном ријечју, предајући се сјајној мешавини мудрости и лудости, које, јачајући се узајамно, чине живот пријатнијим и – рекао бих – духовитијим.“ Према: Звонаревић М., *Социјална психологија*, Школска књига, Загреб, 1979, стр. 32

¹⁷ Јодл Ф., исто, 50–7

и знатно детерминисао начин њиховог живота. Основу овог вредносног система налазимо у Бенетамовом и утилитаризму Џ. С. Мила.¹⁸

Дакле, без обзира на дати историјски вредносни систем и његове принципе, вредности су саставна компонента базе друштвених сукоба и нераздвојно повезане са интересима. Основна добра која су људи спремни да бране у сваком сукобу јесу, истиче Л. Колаковски, „сигурност и слобода, слобода и једнакост и права појединца и принцип већине“.¹⁹ Те универзалне вредности су критеријуми и граница у избору свих осталих вредности. Тако друштвена једнакост, као пожељна вредност, своју интересну основу има у настојању депривилегованих класа и слојева за праведнијом расподелом друштвених добара у њихову корист. Овај принцип важи и за друге вредности, као што су слобода, демократија, равноправност.

Вредности су, саме по себи, посредоване низом чинилаца, у првом реду разликама у друштвеном положају социјалних група, схватањем и тумачењем њиховог садржаја и значаја који имају за одређене друштвене групе, као и схватањем начина и средстава који су подесни да би се оствариле пожељне вредности са становишта група. Тиме се, на основу логике свести, вредности јављају као значајан и важан мотивациони фактор настанка унутаргрупних и међугрупних антагонизама и сукобљавања.

У теорији постоји и појам конфликт вредности, као специфичан случај социјалног сукоба који може бити на различитим нивоима: између појединаца, група, култура, па и цивилизација, између и унутар истих и супротних оријентација. Конфликт вредности, као и сви други конфликти, везује се за супротстављене интересе и борбу за ограничена добра, али та веза може бити удаљена и многоструко посредована. Тако су, по логици инерције свести, поједини конфликти вредности заправо тек симболичке и пренесене раније оштре међугрупне и унутаргрупне конфронтације. Зато конфликт вредности може бити интензиван, посебно ако је реч о актуелном ривалству и сукобу у којем само једна страна добија. Међутим, конфликт вредности не мора увек да указује на постојање антагонистичких интереса, јер се могу појављивати и сукоби вредности унутар истих група (политичких партија, верских заједница, нација и других), за чије чланове се претпоставља да имају исте или сличне главне интересе.²⁰

¹⁸ Реч *утилитаризам* потиче од латинског појма *utilis* – користан, способан; и *utilitas*, *-atis* – корист, добит, корисна установа. Бенетам трага за применом принципа највеће добробити тако да свака радња или својство треба да буду оцењени по својој укупној друштвеној вредности. Јодл Ф., *op. cit.*, стр. 262, 271

¹⁹ Колаковски Л., „Идолатрија политике“, *Књижевне новине*, бр. 75698, стр. 5

²⁰ Симеуновић Д., *Основи политичких наука*, Удружење Наука и друштво Србије, 1994.

Сукоб вредности се може јавити не само између логички супротстављених вредносних оријентација, већ и унутар истих оријентација, када се извесни вредносни елементи „боре за превласт“ у хијерархијској структури неке оријентације. Сукоб вредности је могућ и као конфликт између инструменталних и терминалних вредности, тј. надметање да ли ће одређено добро бити само средство или циљ или обоје, о чему је расправљао још Аристотел. Вредносни сукоб се може појавити и као израз дискрепанције између пробуђених великих очекивања и фрустрирајуће реалности. Та ситуација се понављала током историје, што је поједине ауторе инспирисало да конструишу модел за могућа објашњења крупних социјалних ломова, револуција, контрареволуција и слично.²¹

Када је реч о анализи релације између интереса и вредности, показује се да систем вредности битно утиче на садржај интересних опредељења, као и на начин њиховог конституисања и исказивања.²² Но, и у овом случају веза између тих двеју категорија није једносмерна. Као што вредности утичу на садржај и физиономију интереса, тако и интереси, са своје стране, изузетно значајно учествују у формирању, одржавању или промени савремених вредности.

3. НЕПОСРЕДНИ УЗРОЦИ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Пређашњи ставови о интересима и вредностима, као и њиховим међусобним релацијама, упућују на закључак о вишеслојној и бескрајној разноликости, како могућих конфликтних ситуација на основу њих, тако и немогућности њиховог свођења на један заједнички каузални именитељ. Међутим, историјско искуство, као и друштвена стварност, омогућавају утврђивање неких чинилаца који су у позадини конфликтних ситуација, и који делују мотивационо, пре свега на индивидуалном, а потом и на групном и ширем друштвеном плану, и трансформишу конфликтну ситуацију у отворен сукоб. Ти чиниоци су, унутар једног друштва, у првом реду: богатство, власт и друштвени статус. Они се исказују као основне вредности и главни, непосредни извори конфликта у сваком историјски познатом друштву. При томе, протоком већег дела историје приоритет тих вредности се мењао и модификовао, али је њихова садржајна и мотивациона страна до данас остала иста.

Богатство је један од непосредних узрока друштвених конфликта у свакој историјској епохи, било у смислу његовог стицања, очувања, или

²¹ Коларић И., *Филозофија*, Учитељски факултет, Ужице, 1998.

²² Адамски Њ., *Асимирације - Интереси - Конфликти*, Studija Sociologizne, 1997.

(пре)расподеле. Поседовање и располагање најпре материјалним, а потом и духовним и социјалним ресурсима било је узрок велике социјалне диференцијације још у праскозорје цивилизације, а која се данас манифестује као класна подвојеност. Богатство и поседовање јављају се као социјалнопсихолошка чињеница и снажан друштвени стимуланс, јер појединцима и друштвеним групама дају другачији однос према животу и свету, ширећи осећање привилегованости и веће могућности избора. У том смислу, богатство се може јавити као узрок различитих стремљења, сучељавања, антагонизама и конфликта на нивоу појединаца, друштвених група, па и држава.

Са богатством су у тесној вези *власништво* и *власт*. У архаичним предграђанским системима они су били спојени: власт као насиље (принуда) била је уграђена у контекст производних односа и испољавала се кроз облике ванекономске зависности. Робовласници и феудалци су били подједнако носиоци како власништва и богатства, тако и власти. Почев од капитализма богатство, власништво и власт се функционално раздвајају. Дивергенцију тих начела констатује и Лејново правило. На суштинском нивоу се „власт и власништво могу раздвојити на извесно време, али се никада не могу заувек раздвојити, пошто ће власништво, схвативши колико је такво раздвајање болно, одмах купити власт или ће власт освојити власништво, а тиме и богатство“, како то истичу поједини аутори.²³ Због тога је борба за богатство, власништво и власт на ширем друштвеном плану често непосредан и крајњи узрок социјалних борби.

Власт и борба за њу такође су веома значајан извор социјалних конфликта и најчешће су уско повезане са богатством. Када је реч о власти као узроку конфликта, мора се поћи од чињенице да не постоји људско друштво без одређеног механизма власти као регулације и поретка – она је иманентна људском друштву од његових зачетака.

Корени власти су у објективном току социогенезе, где се путем обреда, обичаја, традиције, закона и других спољних полуга практичне организације целокупног људског живота у заједници кристалише и учвршћује специјализовани механизам регулисања појединаца.²⁴ Мада је власт првобитно проистекла из биолошке природе човека, која се испољавала као репресивна власт заснована на виталној биолошкој снази, социјалност, а упоредо са њом и власт, као регулација живота не сме се изводити само или искључиво из сузбијања природне агресивности, однос-

²³ Peterson M., *Democracy, Liberty and Property*, in: *The State Constitutional Conventions of the 1820*, Indianapolis, 1966, p. 338

²⁴ Гамс А., *Најон и норма*, Филип Вишњић, Београд, 1995.

но зоологизма човека како се често истиче.²⁵ Исправно је да се настанак друштвености и са њом координираних структура власти, као и правних, етичких, а потом и морално-вредносних структура, везује за уређивање међусобних односа јединки у примарним облицима првобитног људског чопора у свим видовима испољавања колективног живота, од рада до биолошке репродукције.²⁶

Неминовност вршења регулативне функције временом је произвела осамостаљивање и израстање посебне друштвене структуре, односно политичке структуре, а потом и државе као организације јавне власти. Циљ власти је у томе да се непосредним или посредним утицајем на људе, њиховим уједињавањем или разједињавањем прво одупре деструкцији, кризи, назадовању, као и да се неутрализују напетости, антагонизми и сукоби, а друго - да омогући максимум стабилности друштвене целине и доприне-се њеном усавршавању, јачању и напретку.²⁷

У основи власти су моћ, утицај и статус ауторитета, који омогућавају, у првом реду, контролу расподеле ресурса, информација, учешће у доношењу или усвајању одлука и решења, управљање легитимном силом.²⁸ Мада постоје различити облици власти (родитељска, црквена, у организацијама, установама, институцијама), са становишта друштвених конфликта и њихових узрока најзначајнија је политичка власт. Разлози за то су вишеструки. Прво, власт се, сама по себи, ослања и темељи на вредностима које чине основу њеног легитимитета, али она и споља представља „вредност“ и мотивациони чинилац за борбу за њено стицање.²⁹ Зато се власт јавља као универзална вредност. За управљаче она је највиша вредност, јер помоћу ње реализују моћ, интересе, потребе и циљеве, док је за потчињене она одређујућа сила која подваја људе. Друго, свака власт настоји да посредством моћи стекне корист, материјалну и статусну,³⁰ што код подвлашћених изазива осећање револта и гомилање незадовољства, које се врло лако трансформише у сукобе различите врсте и интензитета.

²⁵ И. Бибо сматра да су „све доиста креативне теорије друштвене организације засноване на схватању да не постоје непомирљиви сукоби интереса међу људима, него само снажно условљени страхови“. Bibo I., *Reflection on the Social Development in Europe*, New York, 1992, p. 430

²⁶ Тадић Ј., *Наука о полицији*, БИГЗ, Београд, 1996.

²⁷ Чупић Ч., исто, стр. 137

²⁸ Здравомислов В., *Социологија конфликта*, Аспект прес, Москва, 1996.

²⁹ Подунавац М., *Поредак - Конституционализам - Демократија*, Политеја, Чигоја штампа, 2006.

³⁰ М. Дувергер истиче да се либерална мисао темељи на начелу да је, по својој природи, свака власт опасна, јер овлашћени нужно тежи да се њоме окористи. За власт вреди изрека „не влада се наивно“. Јанус – Два лица Запада, Глобус, Загреб, 1980, стр. 85; цит. према: Чупић Ч., *ио.м. рад.*

Други значајан момент када је у питању власт као узрок друштвених конфликта јесте питање односа владајућих и подвлашћених, управљача и поданика. Њихов узајамни однос је различит и сложен и зависи од типа друштва; затим, од моћи, интереса и циљева управљача и подвлашћених; и, на крају, од начина и средстава која користе управљачи у учвршћивању, а подвлашћени у супротстављању или рушењу власти. У том смислу, степен и количина насиља коју користи власт у обрнутој је сразмери са њеним темељима, тј. легитимитетом и могућношћу избегања социјалних конфликта.

У тесној вези са појмом власти налазе се и појам моћи, који у политици и политичкој науци има средишње место. Ф. Нојман, анализирајући питање моћи, пише: „Људи су исти кроз читаву историју. Сви они имају стабилне односе и вођени су 'поривом за моћ', неконтролисаним и ирационалним импулсом да се моћ приграби“.³¹ Уколико се пође од Веберовог одређења моћи по коме се она изражава кроз „способност да се сопствена воља наметне другима“,³² онда се она може манифестовати и као квантитативан однос појединаца и група којима је она наметнута. Моћ расте у обрнутој сразмери са бројем подвлашћених и може се остварити само као послушност. Она је већа посебно уколико је власт аутократска и деспотска, уколико производи више покоравана, потчињавања, трпљења и патње. Али, с друге стране, ту се налазе и њене природне границе, јер гомилање беса и мржње подвлашћених и оних на дну временом кулминира и трансформише се у рушилачке социјалне сукобе.

У савременим друштвеним односима, као и током епоха, богатство и власт (моћ) су једни од најмоћнијих стимуланса за борбу, с једне стране, као и најјаче средство доминације на микро и макро друштвеном плану, с друге стране. Тиме има основа тврдња да се и моћ савременог света заснива на богатству, њоме се на микронивоу могу купити лични недостаци вође, а на макронивоу недостаци организације или институције, ма каква она била.

Друштвени сџаџус по својој природи има карактер претпостављених вредности, које, по апстрактним хијерархијским правилима, поседује онај ко заузима одређено место у социјалној структури.³³ У савременој социологији, а посебно оној која се развија у Америци, главним статусним карактеристикама сматрају се богатство, моћ и престиж.³⁴ Високо вреднован друштвени статус, иако зависи од личних особина и способности сваког

³¹ Нојман Ф., *Демократска и ауторитарна држава*, Напријед, Загреб, 1974.

³² Вебер М., *Привреда и друштво*, књига II, Просвета, Београд, 1976, стр. 46

³³ Исто.

³⁴ Мандра А., *Основи социологије*, Париз, 1996; Подгорица, 2001.

појединца, ретко се постиже без моћи или подршке власти и богатства, па се у извесној мери показује и као непосредан узрок и снажан мотив социјалних конфликта, било за његово стицање или прерасподелу. У смислу стицања статуса, посебно развојем капитализма, моћ и богатство се појављују као средство за постизање још већег богатства и уважавања, чиме друштвени статус постаје преносив и покретан, а не само наследан или фиксиран за посед као у феудализму. Међутим, у одговарајућем друштвеном статусу акумулирају се и богатство и (моћ) власт. Тиме конфликт за власт и богатство најчешће почиње као борба за статус – репутацију, или супротно, као дискредитовање оних који већ поседују жељени друштвени статус.

4. ПОСРЕДНИ УЗРОЦИ ШИРИХ ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Распрострањено је мишљење, засновано на натуралистичким тумачењима друштва и политике, да су узроци друштвених сукоба једноставни из разлога што су њихове покретачке силе у самој природи човека и друштвених група, да их подстичу „атавизми“, „древне мржње“, „борба за опстанак или простор“, „трибалистички нагони“, „укорењена потреба за осветом“, фрустрације, предрасуде и слично.³⁵ Озбиљни истраживачи одбацују оваква тумачења узрока друштвених сукоба, како због непостојања рационалне, тако и било какве научне утемељености оваквих тврдњи. Објективна анализа мноштва сложених и међуусловљених узрока ширих друштвених сукоба (класних, етничких, верских, расних, ратних) мора поћи, пре свега, од историјских, структурно-системских, политичких, етничких, верских и идеолошких услова и фактора који нека места, ситуације или групе чине више предиспонираним према конфликтима него друге. Осим тога, као значајни узроци унутрашњих друштвених конфликта јављају се и различити интереси и циљеви центара моћи (држава и савеза – војних, привредних, верских и других), који се налазе ван конкретног друштва у коме се одвијају конфликти различите врсте и интензитета. У том смислу, осим опште поделе на унутрашње и спољашње узроке друштвених сукоба, хипотетички се могу издвојити четири групе фактора који на посредан начин битно доприносе настанку унутардруштвених конфликта. То су, у првом реду: структурни, политички, економско-социјални и културно-перцептуални фактори.

³⁵ Шире видети у: Braun M. E., *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton University Press, 1995.

4.1. Структурни фактори

Фактори друштвене структуре који посредно или директно детерминишу или подстичу конфликте између социјалних група бројни су и међусобно условљени. Од читавог сплета чинилаца друштвене структуре четири фактора у сваком друштву битно одређују и утичу на појаву друштвених сукоба. То су: а) недовољна стабилност државне структуре; б) изразите социјалне неједнакости и поларизације; в) унутрашње друштвене противречности; г) сложеност етничких односа.

а) *Недовољна стабилност државних структура* проистиче из недостатка политичког легитимитета или легитимације, како на унутрашњем, тако и на међународном плану. Као што је истицао М. Вебер у делу *Привреда и друштво*, питање легитимности власти је у најтешњој вези са питањем стабилности или трајности неког политичког поретка, пре свега државе. Без минимума унутрашње, дакле интимне сагласности подвлашћених, никаква власт не може рачунати на своју трајност и постојаност. У супротном се законито јављају кризе, дезинтеграције и неефикасност друштвених институција, које нису у стању да врше своје контролне и усмеравајуће функције. Стога легитимитет и стабилност државних структура представљају почетну тачку анализе углавном свих унутардруштвених конфликта.

Спољашњи, тј. међународни чиниоци (економске блокаде и уцене, наметање модела развоја, политичко-војни притисци или непосредна примена војне силе) често имају значајну улогу у изазивању институционалне и, уопште, друштвено-државне кризе, делегитимизације власти и дезинтеграције државе.

Унутрашњи друштвени чиниоци, као што су: ендемска корупција, организовани криминал, некомпетентност и неспособност политичко-економских елита да промовишу економски развој и модернизацију, такође представљају значајне факторе стабилности и друштвене дезинтеграције. Према Ј. Хабермасу, „структура једног друштвеног система допушта много мање могућности за решавање проблема него што би се тражило за постојано одржавање система“.³⁶ Такво стање се у социолошкој теорији назива дисфункционалност друштвеног система, а у политичким наукама криза легитимности власти, која чини плодно тло за настанак и манифестовање друштвених сукоба од класних, етничких, верских и политичких до ратних.

³⁶ Хабермас Ј., „Конзервативизам и капиталистичка криза“, *Марксизам у свейу*, бр. 4–5/83.

б) *Социјалне неједнакости*: У литератури постоји висок степен сагласности око тога да дубоке социјалне неједнакости између класа и слојева у погледу услова живота и перспективе проузрокују оштре социјалне сукобе или, с друге стране, изразите социјалне неједнакости погодују стварању услова за такве сукобе. Међутим, да би социјални сукоби уопште настали, неопходно је дејство великог броја посредујућих варијабли и фактора. Зато друштвени сукоби нису непосредни и неизбежни резултат конкретних социјалних неједнакости. Друштва великих социјалних и класних неједнакости могу бити истовремено друштва слабих, барем у манифестном смислу, социјалних конфликта, поготову ако делује систем ефикасне репресије. И обрнуто, друштва екстремних и интензивних социјалних сукоба не морају бити друштва великих социјалних неједнакости, иако је то најчешће међусобно повезано. Веома важну улогу у природи везе између социјалних неједнакости и друштвених конфликта имају компензациони механизми, који могу бити материјалне и идејне, тј. духовне природе. Посебан значај у томе има религија, традиција, покорност ауторитету власти и харизма, а посебно идеолошка манипулација.

в) *Унутрашње друштвене противречности* у једној држави могу бити изазване различитим чиниоцима (спољашњим, унутрашњим, економским, социјалним, класним, политичким, националним, верским, идеолошким и другим) и могу имати различит садржај и интензитет. Унутрашње противречности су посебно карактеристичне у вишенационалним, верски и конфесионално хетерогеним државама, какве су федерације, где се јављају сукоби високог интензитета и степена насиља.

г) *Сложеност етничких односа* чини четврти структурни фактор који привлачи значајну пажњу савремене конфликтологије, који се у XX веку јавља као најзначајнији посредни чинилац криза, а потом и отворених друштвених сукоба и грађанских ратова (очигледан пример је СФРЈ и СРЈ). Мултиетничке државе су, према мишљењу истраживача, подложније сукобима него друге, а одређене етничке групе проблематичније су од других.

4.2. Политички фактори

У сагледавању узрока друштвених сукоба светска конфликтологија посебну пажњу посвећује политичким факторима, у првом реду: а) недемократским политичким системима; б) радикалним националним идеологијама; в) међугрупној политици и политичким елитама.

а) *Недемократски политички систем*: Могућности избијања сукоба у великој су корелацији са типом друштвено-политичког система. Аутори-

тарни системи, током времена, на нивоу маса генеришу незадовољства, посебно уколико служе интересима неких уских друштвених група (клика), или уколико користе насиље за одржање таквог система, као и регулисање социјалних напетости. У таквим околностима се ствара ауторитаран тип политике, где се „политика испољава као моћ над свима, гола сила и насиље у служби појединачног и посебног егоизма, уз злоупотребу заједнице и заједничког живота“.³⁷ Међутим, и у демократским друштвима незадовољство може да се нагомила уколико неке групе (етничке, верске, мањинске) нису адекватно заступљене у државним и политичким институцијама (влади, судовима, војсци, полицији, политичким партијама итд). На тај начин легитимност система као целине може временом да буде значајно доведена у питање, чиме се генеришу антагонизми као увод у интензивније међугрупне конфликте.

Уколико у друштву постоји неконтролисана власт уског круга људи, таква друштва добијају облике не само недемократских и претполитичких (трибалистичких), већ и деформисаних друштава. Власт у таквим друштвима, најчешће идеолошком манипулацијом посредством медија, формира климу псеудодемократске плебисцитарности и акламације, прихватање понуђеног без „јавне употребе ума“ (Љ. Тадић), односно без критичког расуђивања. Као резултат таквог манипулативног пацификовања маса јавља се регресивна опуштеност, која даље репродукује политичку апатију и деполитизацију. Међутим, такве околности, на нивоу маса, временом доводе до гомилања незадовољства, ирационалности и мржње према носиоцима власти и могу представљати увод у насилне, рушилачке конфликте, па чак и револуције.³⁸

б) *Радикалне националне идеологије*: Осим политичког система, веома значајан, ако не и пресудан чинилац друштвених сукоба у етнички сложеним државама јесте природа преовладавајуће националне идеологије, односно постојање екстремног национализма и шовинизма, посебно у условима ауторитарног политичког режима који их, углавном, и генерише.

в) *Политичке елите и динамика међугрупне политике*: Јављање сукоба, криза и насиља у некој земљи у знатној мери зависи од динамике међугрупних односа, тј. политике и социјалне дистанце која је присутна између основних друштвених група, класа, слојева, као и од компатибилности њихових интереса и циљева.³⁹ Истовремено, значајан структурни чинилац

³⁷ Чупић Ч., исто, стр. 21

³⁸ Видети шире у: Симеуновић Д., *Државни удар или револуција*, Београд, 1991, стр. 127–138

³⁹ Румел Р. Ј., *ibid*, стр. 243–251

у изазивању друштвених сукоба јесте и политика елита, пре свега њено одређење према политичкој моћи, принципима политичког либерализма, демократије и хуманизма. На основу политичке моћи, елита се може оријентисати према политици надмоћи или политици могућности, што у основи разликује елите и квазиелите. Уколико је политичка елита оријентисана према стицању политичке моћи или премоћи у односу на друштво, или политичке неистомишљенике, она користи различита средства манипулације, као и недемократске принципе и средства надмоћи, силе и насиља ради задржавања или освајања власти, што ствара феномен поларизованог плурализма.⁴⁰

Стратегије које политичка елита инструментализује у околностима политичких и економских криза, социјалних протеста и немира, с обзиром на то да такве околности стварају услове за нарастање конфликтних потенцијала, врло су различите. Са становишта конфликта, једна од најчешћих тактика које примењују политичке елите у тим ситуацијама јесте, према мишљењу Л. Козера, „измештање конфликта“,⁴¹ при чему се, на пример, економски проблеми и неуспешна политика модернизације друштва покушавају прикрити или решити провоцирањем етничких сукоба. Честа тактика политичких елита у околностима друштвених криза, као и кризе легитимитета власти, јесте и стварање тзв. померених (displaced) конфликта, како их назива К. Дојч. Тада се конфликти изражавају у симболичкој или идиоматској форми, а „слом политичке контроле над њима значи револуцију или рат.“⁴²

4.3. Економски фактори

Економски фактори, посебно у друштвима склоним честим реформама политичко-економских система, битно доприносе настанку различитих међугрупних и унутаргрупних конфликта. Такође, постојање или одсуство консензуса између основних друштвених класа у погледу моћи и прерасподеле новостворене вредности чини значајан моменат друштвене напетости, антагонизма и конфликта. У том смислу, два економска фактора се јављају као најчешћи потенцијални узроци унутрашњих друштвених сукоба: а) економске депресије и кризе; и б) дискриминаторски економски системи.

⁴⁰ Сартори Ђ., *Демократија и њена је ња*, ЦИД, Подгорица, 2001.

⁴¹ Coser L., *The Functions of the Social Conflicts*, The Free Press, New York – Collier-Macmillan Ltd., London, 1996, p. 69–72

⁴² Deutsch K., *Social Mobilization and Political Development*, New York, 1970, p. 68

а) *Економске дејресције* и кризе, као и процеси модернизације, како је то одавно утврдила друштвена теорија, закономерно производе различите друштвено-економске проблеме који могу да допринесу стварању кризних жаришта, унутардруштвеним и међудржавним тензијама.

б) *Дискриминаџорски економски системи*, било да врше дискриминацију на регионалној, класној или етничкој основи, могу генерисати интензивну друштвену фрустрацију, напетост и незадовољство.⁴³

4.4. Културно-перцептуални фактори

Култура је не само погодан оквир за развој и сарадњу, него и за позadinу и плодно тло за различите борбе и непријатељства. Као таква, култура даје слику света, мање или више заједничку за све припаднике културног колективитета. Како истичу истраживачи, „таква наслеђена слика света, која се њоме преноси, често садржи готове дефиниције нас и њих, заправо она говори ко је другачији и ко је туђ, ко је пријатељ, а ко непријатељ. Описи су најчешће веома упрошћени, емоционално обојени и крајње лабаво повезани са стварношћу. Осим тога, слика света коју заједничка култура предаје најчешће садржи и историју колективитета у виду упрошћене митологије којом се подела на нас и њих продубљује, оправдава и појачава.“⁴⁴ На тај начин се културне теме појављују као полазиште и понуђено оправдање за сукобе међу групама, посебно међу нацијама и вероисповестима.

Културне теме се појачавају свесно створеним идеологијама, а управо кроз те идеологије политичке странке и покрети настоје да користе културно наслеђене представе и стереотипе. Тако се култура и идеологија често међусобно потхрањују. С друге стране, и мас-медији на сличан начин црпи своју моћ из представа и стереотипа уврежених у културној матрици и на тај начин их појачавају ради распламсавања конфликта, посебно оних међуетничких. Истовремено, медији додатно појачавају представу о непријатељу, коју је свака страна већ изградила о оној другој.

У литератури која проучава конфликте идентификована су два културна и перцептуална фактора који су веома значајни у изазивању унутрашњих друштвених сукоба.

Први је неправда или културна дискриминација над мањинама, у смислу неједнаке могућности образовања, правног и политичког ограничава-

⁴³ Бабић Б., *Прелаз у транзицију*, Прометеј, Београд, 1996.

⁴⁴ Карпински Ј., *Конфликти и политика*, Београд, 1998, стр. 21–26

ња употребе и учења језика мањина, а ту су и притисци на религијске слободе и слични облици репресије.⁴⁵

Други фактор је везан за историју група и њихове перцепције о себи и другима. Многе групе имају легитимне разлоге незадовољства према другим групама због злочина почињених у блиској или далекој прошлости. Неке „древне мржње“ имају стварне, легитимне историјске основе, проистекле из трауматизујућих историјских искустава, а које се активирају у одређеним социјалним околностима и најчешће резултирају грађанским ратовима, геноцидом, дуготрајним непријатељством и државном дезинтеграцијом. Поједине друштвене групе, посебно етничке, имају тенденцију да искривљују своју сопствену историју, а да често сатанизују суседе, ривале и противнике. „Приче које се усмено преносе с генерације на генерацију постају део традиције неке групе. Оне се често искриве и временом постају претеране, а чланови групе их третирају као прихваћену мудрост.“⁴⁶ Тиме културно-историјске, а посебно етничке разлике постају значајан, а неретко и пресудан чинилац конфликта, посебно у садејству са постојањем заоштрене социо-економске кризе, ауторитарним политичким режимом и спремношћу политичких елита за одржање или задобијање власти.

ЛИТЕРАТУРА:

- Адамски Њ., *Асимирације - Интереси - Конфликти*, Studija Sociologizne, 1997.
 Бабић Б., *Прелаз у транзицију*, Прометеј, Београд, 1996.
 Бжежински З., *Амерички изазов – Глобална доминација или глобално вођство*, Политичка култура, Загреб – ЦИД, Подгорица, 2004.
 Braun M. E., *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton University Press, 1995.
 Bibo I., *Reflection on the Social Development in Europe*, New York, 1992.
 Дарендорф Р., *Homo sociologicus*, Градина, Ниш, 1989.
 Deutsch K., *Social Mobilization and Political Development*, New York, 1970.
 Coser L., *The Functions of the Social Conflicts*, The Free Press, New York – Collier-Macmillan Ltd., London, 1996.
 Гидденс А., *Последице модерности*, Филип Вишњић, Београд, 1998.

⁴⁵ Агресивне облике овакве политике примењивао је Стаљин у Совјетском Савезу 30-их и 40-их година прошлог века, нарочито на Кавказу. Сличну политику је водила Кина на Тибету од 1950. Нешто мање бруталне облике асимилационе политике водила је Бугарска према етничким Турцима, Словачка према етничким Мађарима, Хрватска према Србима.

⁴⁶ Klare M., Chandrain Y., *World Security: Challenges for New Century*, New York, 1998, p. 190

- Grant T., & Woods A., *New World Disorder – Relationships Worldwide in Early 21st Century*, London, 2000.
- Хабермас Ј., „Конзервативизам и капиталистичка криза“, *Марксизам у свеју*, бр. 4–5/83.
- Хабермас Ј., *Сазнање и интерес*, Нолит, Београд, 1977.
- Хобсбаум Е., *Куда иде америчка империја*, *Le Monde Diplomatique*, 6/2003.
- Хобс Т., *Левијајан*, Култура, Београд, 1961.
- Фишер Р., *Пути к сагласној или прејевори без поражења*, Москва, 1990.
- Пашић Н., *Интереси и политички процес*, Београд, 1983.
- Пантић Д., „Вредности у земљама транзиције“, *Зборник Социјални конфликти у земљама транзиције*, ИДН, Београд, 1996.
- Подунавац М., *Поредок - Конституционализам - Демократија*, Политеја, Чигоја штампа, 2006.
- Rosenau J. N., *Ominous Tensions in a Globalizing World* - In: Conference on International Relations, Middle East Technological University, Ankara, Turkey, July 3, 2002.
- Rummel R. J., *Understanding Conflict and War: Societies, Politics and Conflict*, The Free Press, New York, 1996.
- Симеуновић Д., *Основи политичких наука*, Удружење Наука и друштво Србије, 1994, *Државни удар или револуција*, Београд, 1991.
- Јеротић В., „Молитва између науке и религије“, *Зборник Наука – Религија – Друштво*, САНУ, Београд, 2002.
- Јодл Ф., *Историја етике I*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1963.
- Звонаревић М., *Социјална психологија*, Школска књига, Загреб, 1979.
- Карпински Ј., *Конфликти и политика*, Београд, 1998.
- Колаковски Л., „Идолатрија политике“, *Књижевне новине*, бр. 75698
- Коларић И., *Филозофија*, Учитељски факултет, Ужице, 1998.
- Klare M., Chandrain Y., *World Security: Challenges for New Century*, New York, 1998.
- Мандра А., *Основи социологије*, Париз, 1996; Подгорица, 2001.
- Сартори Ђ., *Демократија шта је то*, ЦИД, Подгорица, 2001.
- Симеуновић Д., *Основи политичких наука*, Удружење Наука и друштво Србије, 1994, *Државни удар или револуција*, Београд, 1991.
- Гамс А., *Најон и норма*, Филип Вишњић, Београд, 1995.
- Тадић Љ., *Наука о политици*, БИГЗ, Београд, 1996.
- Чупић Ч., *Политика и зло*, Београд, 2001.
- Ћетковић В., *Технократска идеологија*, Експорт-прес, Београд, 1981.
- Здравомислов В., *Социологија конфликта*, Аспект прес, Москва, 1996.
- Вебер М., *Привреда и друштво*, књига II, Просвета, Београд, 1976.

NATURE AND CAUSES OF SOCIAL CONFLICTS

Docent Srđan Milašinović, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Social conflicts represent one of the basic social phenomena, and also a historical constant in human societies. Therefore, it has always attracted the attention of theoreticians and researchers. Writers from various fields of social sciences – philosophy, history, law, psychology, sociology, military and strategic history, etc. – but also creators of various utopias on social harmony and eternal peace, have been discussing the nature of conflict, its causes, function, goals, its regulation and solving. Philosophers, ethicists and theologians have tried to justify or question it, to see into its essence, to explain it as inevitability and evil, or as real social phenomenon. Hence theoretical thought on social conflicts has long history and wide range – from theological, ethical, biological, natural law and geopolitical teachings, to various versions of psychological, psychosocial and social theories, game theories, and within them various versions of micro and macro theories of conflict.

Nowadays, at the beginning of the Third Millennium, social conflicts, as one of the greatest socio-political and security subjects, have imposed themselves as a priority theoretical problem, due to the course of historical events in the XX century. The two world wars, revolutions, civil wars, Cold War, and a series of local wars between states, nations and religions took place in XX century, while people were simultaneously overwhelmed with fear of nuclear holocaust and ecological disaster. Thus the attempt to determine the final causes of social conflicts and systematize them represents one of the priority subjects of socio-political and security thought even in the XXI century. Additional reason for that is the fact that in the XXI century the spending of several billions of dollars daily for more sophisticated armaments and maintenance of military force continued, as well as multiplication of ethnic, interconfessional and parareligious conflicts and rise of radical ideologies (extreme nationalism, chauvinism, religious fundamentalism, terrorism, classic and cultural racism).

The aim of this paper is to get an insight into cultural, systemic, economic, ideological and socio-structural background that has created concrete social conflicts in the last decade. It simultaneously attempts to uncover involutive dialectic of transition of structural social contradictories into systemic crisis, including genesis and main factors of transition of crisis into conflicts. The paper will also attempt to tell crucial moments in genesis of social conflicts, their bearers and phenomenal forms.

ДОМИНАНТНИ МОДЕЛИ КРИМИНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАЊА

Др Горан Бошковић

Доц. др Саша Мијалковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Ефикасност у реализацији криминалних намера организовани криминал остварује коришћењем експертских знања, извесних криминалних и легалних метода и прилагођавањем структура криминалних организација посебностима глобалног и локалног окружења. У савременим условима криминалне структуре су засноване на организационим моделима који им омогућавају све већу професионалност и ефикасност. Ови организациони модели најчешће су устројени према функционалном и тржишном принципу, градећи криминалне мреже које су прилагођене потребама деловања на криминалном тржишту и у легалним економским токовима. У раду је покушано да се укаже на различите структурне моделе криминалног организовања. Без претендиозности да се наведу сви организациони модели, тежило се дефинисању доминантних алтернативних модела криминалних група. Спознајом специфичности појединих типова криминалног организовања омогућава се избор метода за ефикасније супротстављање њиховом деструктивном деловању.

Кључне речи: *типови криминалног организовања, организациона анализа, хијерархијски устројене криминалне структуре, криминалне мреже, безбедносно-криминалистичке анализе и процене.*

1. УВОД

Савремена глобалистичка кретања, експлозивни технолошки развој, либерализација и убрзање протока информација, робе, услуга, људи и новца у глобалним оквирима утицао је и на промене у структури криминалног организовања. Традиционалне форме криминалног организовања (мафијашког типа) давно су замењене структурама које омогућавају деловање криминалних организација у савременом окружењу и глобалним оквирима. Основне разлике у криминалном организовању у односу на традиционалне форме криминалних организација испољавају се кроз:

- динамичност, прилагодљивост и флексибилност криминалне структуре;
- оспособљеност за деловање у глобалним оквирима;
- коришћење савремених технологија и експертских знања у криминалним делатностима и
- коришћење легалних пословних структура у реализацији криминалних циљева.

Наведене тенденције су посебно изражене у области привредно-финансијског пословања, јер се криминалне организације у овој области најбрже прилагођавају савременом економском окружењу.¹ Криминалне структуре у овој области су најчешће комплексне мрежне структуре, врло сличне савременим корпорацијама у организационом смислу. Засноване су на дивизионим и матричним структурама и омогућавају прилагођавање условима пословања и захтевима за робом и услугама „нелегалних тржишта“. Савремене криминалне организације су профитно оријентисане и тржишно устројене, а методи деловања које користе комбинација су криминалних метода и метода рада савремених пословних организација, што их чини опаснијим за друштво.² Амбиције таквих „нових“ криминалних организација крећу се од вршења утицаја на власт до обликовања државе и редеофинисања и прилагођавања њених функција подухватима остваривања криминалних намера и циљева.

У даљем тексту настојаћемо да укажемо на основне – доминантне типове криминалног организовања, као и на посебности неких типова криминалног организовања који представљају еволуцију, односно модификацију доминатних организационих типова. Свакако да их је немогуће све

¹ A. N. Nicola & A. Scartezzini (2000), When Economic Crime becomes organized: the roll of information technologies. A case study, in Current Issue in Criminal Justice – *Journal of the Institute of Criminology*, University of Sidney, Faculty of Law, Vol. 11, No. 3, p. 2

² S. Adamoli, A.; Di Nicola; E. Savona; P. Zoffi (1998), *Organised Crime Around the World*, Helsinki, p. 5

побројати, као ни дефинисати њихове универзалне моделе. Стога је циљ да се укаже на значај њиховог истраживања за ефикасно супротстављање организованом криминалу. Један од услова за проучавање типова криминалног организовања јесте и познавање основних појмова потребних за организациону анализу, на које ћемо се укратко осврнути.

2. ОСНОВНЕ КАТЕГОРИЈЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ОРГАНИЗАЦИОНУ АНАЛИЗУ КРИМИНАЛНИХ СТРУКТУРА

Организација (криминална организација, терористичка организација и др.) као предмет криминалистичке обраде најчешће се анализира кроз призму система који има одређену структуру и функцију, у оквиру којег се одвија неки процес.³ Анализа структуре обухвата сагледавање основних компоненти које чине систем, а нарочито људи и њихових међусобних односа. Анализа функције система усмерена је према резултатима које систем остварује у окружењу и процесу доношења одлука у оквиру система. Анализа процеса који се одвија у оквиру система описује активности које се реализују у оквиру система. Сврха организационе анализе јесте да се разумеју слабости и предности организације која је предмет криминалистичке обраде. Такође, значајно је да се у оквиру организационе анализе предвиде промене структуре, функционисања система и процеса који се одвијају унутар система. Ово због тога што крајњи резултат организационе анализе треба да буде примењив у дужем временском периоду. У зависности од конкретних потреба, аналитичар процењује циљеве криминалне организације, дистрибуцију моћи у оквиру организације, процес одлучивања, људске и техничке ресурсе итд. У току организационе анализе идентификују се слабе тачке анализиране криминалне организације, тако да се могу предузети адекватне мере од стране надлежних државних органа у спречавању штетних последица деловања анализиране организације. У даљем тексту одредићемо неке појмове значајне за организациону анализу, разумевање и проучавање структурних модела различитих криминалних организација.

Облик организације је појавна форма или модел који рефлектује стање елемената у организацији, облике интеракција, улогу појединаца и компетенције у процесу руковођења организацијом. Облик организације упућује на анатомију и физиологију (облике интеракције), односно

³ Опширније, у – R. W. Oldfield (1988), *The Application of Criminal Intelligence Analysis Techniques to Major Crime Investigation: An Evaluation Study*, London, UK: Home Office.

на изглед и особине организационе структуре. У процесима организовања различитих структура, па и криминалних, успоставља се равнотежа између потреба и могућности, односно између циљева организације и ситуационих фактора у окружењу (стање на криминалном тржишту – капацитети криминалне организације; деловање криминалне конкуренције – сопствене могућности и сл.). Организовање различитих организационих структура је процес у коме се врше активности поделе (*дифференцијације*) и повезивања (*интеграције*).⁴ Активности поделе формирају један број организационих јединица којима се додељују задаци компетенције у извршном и руководном процесу. Активности повезивања делова у целину треба да обезбеде да организација функционише као јединствен систем.

Параметри структуре су одлике организације које се формирају у процесу организовања, а проистичу из активности диференцирања и интеграције. Најчешће се у организационој анализи говори о следећим структурним параметрима: подела рада или специјализација, децентрализација или дистрибуција ауторитета, груписање и величина организационих јединица и координација. Подела рада као параметар структуре указује на начин на који је извршена подела рада, то јест како су дефинисани послови појединца у организацији. Послови се могу диференцирати по ширини (*хоризонтална специјализација*) и дубини (*вертикална специјализација*).⁵

Дистрибуција ауторитета је процес делегирања права, дужности и овлашћења са управљачког врха на чланове организације. Степен делегирања права и овлашћења показује како је распоређена моћ утицаја на одлучивање и одређује структуру руководне инстанце. Резултат процеса делегирања или дистрибуције ауторитета је одређена управљачка структура организације која може да има облике централизације или децентрализације. У случајевима када је ауторитет концентрисан на врху организације, реч је о моделу криминалног организовања са централизованим управљањем и концентрацијом ауторитета и моћи (*организације мафијашког типа*). У супротном, када је ауторитет делегиран на ниже нивое и друге структуре у организацији, реч је о моделу дистрибуције ауторитета и моћи, односно децентрализацији (*криминалне мреже*). Активностима организовања, поделом рада и дистрибуцијом диференцирају се и обликују уже организационе јединице према садржају њихових задатака и управљачком процесу.

⁴ R. U. Daft (1994), *Organization, Theory and Design*, West Publishing Company, St. Paul, p. 120

⁵ Детаљније, у – L. Mullins (1993), *Management and Organisational Behaviour*, London, Pitman, pp. 65–77

Како би организације што ефикасније функционисале, организационе јединице се групишу и интегришу у једну целину. Груписање организационих јединица и њихово повезивање обавља се на основу одређених критеријума. За потребе овог рада поменућемо само функционално и тржишно груписање.⁶

Функционално груписање врши се на основу обележја процеса рада и послова који се у њему обављају. Послови се најчешће групишу према функцији која изражава релативно велику групу сродних послова. У криминалним организацијама које се баве производњом и дистрибуцијом опојних дрога, послове можемо да поделимо по функционалном критеријуму на послове узгајања и прераде опојних дрога, послове транспорта и послове њихове дистрибуције. *Тржишно груписање* је најчешће наметнуто условима у окружењу које одликује неизвесност, промене и ризик. Везује се за тржишну оријентацију организације која прати промене у окружењу и врши прилагођавање. Тако, на пример, уколико на криминалном тржишту постоји тражња за неким „производом“ (нпр., нова врста опојне дроге), криминалне организације, које имају интерес да увећају профит, ради задовољења потреба тржишта прилагодиће своју организацију насталим околностима у окружењу и покушаће да задовоље настале потребе, чиме ће остварити профит пре конкурентских организација. Најчешћа реакција организације на промене у окружењу испољава се кроз промену стратегије и промену структуре криминалне организације. Промена стратегије се, пре свега, односи на ширење поља делатности и активности на нова географска подручја, што изискује промене организационе структуре и њену дивизионализацију (*транснационалне криминалне структуре*). Дивизионализација означава промену облика структуре и прелазак са функционалног на тржишни модел функционисања организације. Функционална организациона структура трансформише се у дивизионалну поделом организације на одређени број релативно самосталних делова. Тржишно груписање се најчешће врши према објекту груписања, који може бити различит - производ, купци, географско подручје итд. Изведени модел груписања, који се обликује комбинацијом тржишног и функционалног груписања, је матрично груписање у коме су структуре унутар организације устројене и функционално и тржишно. Из матричног груписања проистиче и матрична структура, која обликује организацију као целину састављену од великог броја тимова као флексибилних јединица које се брзо прилагођавају променама.⁷

⁶ Опширније, у – S. L. Clegg (1990), *Modern Organizations: Organizations Studies in Post-Modern World*, London, Sage.

⁷ Детаљније у – Н. Јанићијевић (1990), *Стратејско управљање и организациона структура*, Научна књига, Београд.

Груписане и издиференциране организационе јединице треба повезати тако да се обезбеди да организација функционише као целина. Координација је процес усклађивања активности организационих јединица с циљем да се остваре планови организације. Координација, као структурни параметар, има свој садржај и облик. Тако, садржај координације изражава начин на који се усклађују активности организационих целина, док облик показује којим се средствима успоставља координација и обезбеђује контрола организационих јединица.

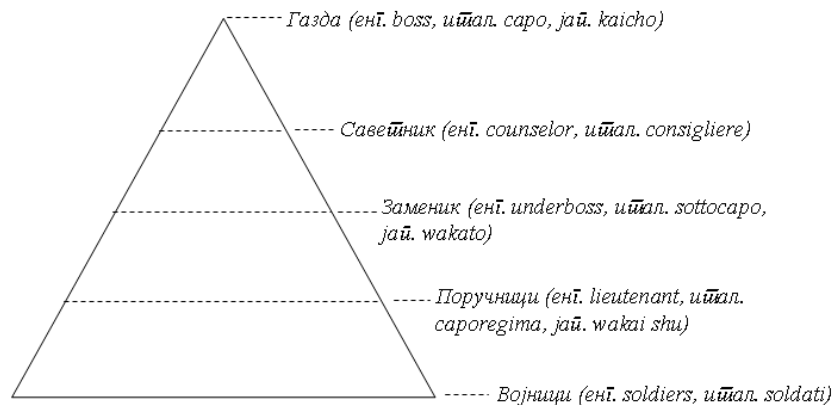
Структурни параметри о којима је било речи детерминишу облик и особине структуре организације. Различит садржај и облик параметара намеће различите организационе структуре које чине једну организацију. На параметре организације утичу различити фактори који имају одређено дејство на структурне параметре, а преко њих и на модел организационе структуре.

Фактори могу да буду различити, па тако можемо говорити о старости и величини организације, окружењу, организационој култури и социјалном амбијенту у којем организација егзистира. Старост утиче на то да организација има више искуства у томе како да се постави према окружењу, како да функционише у пријатељском или непријатељском окружењу и да решава своје унутрашње проблеме у комуникацији и координацији. Обично се са растом организације повећава и сложеност њене структуре, процеса специјализације послова и диференцијације организационих јединица (ширење поља криминалних активности на великом географском простору захтева организационе промене). Окружење као ситуациони фактор утиче на структуру организације преко својих обележја: стабилности и динамичности, једноставности и комплексности, хомогености и хетерогености и пријатељства и непријатељства (деловање криминалне конкуренције и државних органа). Организациона култура као доминантан систем вредности, веровања и ставова у некој организацији има изузетно велики утицај на структуру и особине организације.

У организационој анализи, квалитет организационе структуре тестира се кроз задовољење захтева да облик организације оспособи организацију за брзо реаговање на шансе и претње из окружења (кретања на криминалном тржишту, акције државних органа, деловање конкуренције), за успешно координирање својих активности у остваривању циљева (деловање криминалних организација на глобалном плану, у међународним оквирима и на различитим криминалним тржиштима) и ефикасно пословање у окружењу (прилагођавање законским тенденцијама, економским кретањима, коришћење савремене технологије у криминалним активностима).

3. ОПШТИ ТИПОВИ КРИМИНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАЊА

Еволутивни процеси у структури криминалних организација резултат су потреба прилагођавања криминалних организација за деловање у савременом окружењу, у глобалним оквирима. Наиме, организациона структура традиционалних криминалних организација заснивала се на пирамидалном устројству са строгим хијерархијом и поделом дужности.⁸ Примера ради, традиционална структура организације италијанске мафије и Јакуза је веома слична, тј. устројена је према строгим хијерархијском принципу (слика 1).

Слика 1 – Пирамидални иїиї сїрукїїуре криминалних орїанизација

На врху пирамиде је газда (енї. boss, иїтал. capo, јаї. kaicho) чији је ауторитет апсолутан и он доноси стратешке одлуке о деловању криминалне организације. Саветник (енї. counselor, иїтал. consigliere) има улогу да својим искуством и знањем помогне газди у доношењу одлука, и обично је реч о старијем члану организације који није директно укључен у криминалне активности. Заменик (енї. underboss, иїтал. sottocapo, јаї. wakato) је спона између газде и остатка криминалне организације и преко њега иду све информације по вертикалној линији руковођења организацијом. Газда и заменик имају монопол у доношењу одлука које се односе на деловање и активности криминалне организације. Ниво поручника (енї. lieutenant,

⁸ О организацији и структури криминалних организација типа Mafia опширније у: Н. Abadinsky (1981), *The Mafia in America: An Oral History*, New York; М. Бошковић (2003), *Транснационални орїанизовани криминалиїеїї*, Полицијска академија, Београд, стр. 81.

ијал. *caporegima*, јај. *wakai shu*) је оперативни ниво који је задужен за управљање активностима криминалне организације по територијалном или функционалном принципу. Војници су непосредни извршиоци криминалних активности које им наложе по вертикалном ланцу управљања криминалном организацијом.⁹

Временом је дошло до структуралних промена, па тако уместо једне „велике пирамиде“ постоји више „малих пирамида“ које су међусобно повезане заједничким интересима. Претходно вертикално, замењено је хоризонталним устројством. Промене најчешће проистичу из спроведених мера за сузбијање криминалитета, и потреба за развојем унутрашњих структура које највише одговарају конкретним криминалним делатностима.¹⁰ Такође, структуралне промене криминалних организација могу да имају различите безбедносне импликације:

- временом може доћи до поделе послова и територије, те су, разоткривањем једне, остале криминалне групе заштићене;
- може доћи до међусобних сукоба и оружаних разрачунавања међу припадницима различитих „кланова“, чиме се усложњава проблематика тзв. јавне безбедности;
- мање су шансе за разоткривање мале криминалне групе од оне која је већа;
- дошло је до одвајања легалних финансијских управљачких делатности од оних које су повезане са криминалним делатностима и друго.¹¹

Уколико се анализирају резултати истраживања Центра за међународну превенцију криминала (*CICP Center for International Crime Prevention*) Уједињених нација, који се односе на транснационалне организоване криминалне групе, може се доћи до занимљивих закључака о структури и битним обележјима криминалних организација.¹² Наиме, истраживачки тим

⁹ Види – Ђ. Игњатовић (1998), *Организовани криминалитети (дрући део)*, Полицијска академија, Београд, стр. 43–59.

¹⁰ T. Heijden (1998), *Merenje organiziranega kriminala v zahodni Evropi, Proučevanje in primjeralni vidiki policijske dejavnosti v svetu*, Visoka policijsko-varnostna šola, Ljubljana, p. 243

¹¹ С. Мијалковић (2003), *Организовани криминал као савремени безбедносни проблем – карактеристике и тенденције, Криминалистичке теме*, број 3–4, Факултет криминалистичких наука, Сарајево, стр. 150–151

¹² У делу текста који следи анализираћемо резултате овог истраживања. Слике су такође преузете из истог истраживања: *Assesing Transnational Organized Crime: Results of A Pilot Survey of 40 Selected Transnational Organized criminal groups in 16 Countries* (2002), Centre for International Crime Prevention, United Nations Office at Vienna, Vienna. Резултати ове студије су у нашој земљи први пут представљени у: Љ. Стајић и С. Мијалковић (2004), *Безбедносни аспекти транснационалног организованог криминала, Зборник радова* 2003, Факултет цивилне одбране, Београд, стр. 54–58. За потребе тог

Уједињених нација закључио да се све транснационалне организоване криминалне групе могу разврстати у пет група. Критеријум за овакво груписање била је структура криминалних група, на основу чега се могу идентификовати следеће:

– *Стандардна хијерархија*: самостална хијерархијска група са јаким интерним системом дисциплине;

– *Регионална хијерархија*: хијерархијски структуриране групе са јаким унутрашњим нивоима контроле и дисциплине, али са релативном аутономијом када је реч о регионалним компонентама;

– *Група хијерархија*: скуп криминалних група које су међусобно успоставиле систем координације и контроле (од слабог до јаког интензитета) свих својих различитих активности;

– *Језировића хијерархија*: релативно уско организована, али неструктурирана група, окружена, у неким случајевима, мрежом појединаца који су ангажовани у криминалним активностима;

– *Криминална мрежа*: лабава и флуидна мрежа појединаца, која често привлачи људе са посебним вештинама који у текућим криминалним пројектима преузимају на себе одређене задатке и функције.

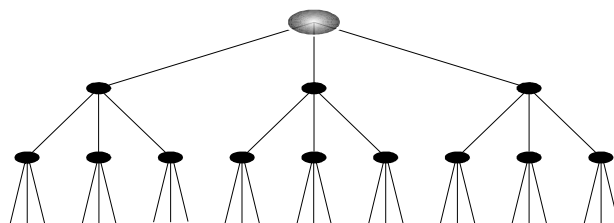
Истраживање Центра за међународну превенцију криминала Уједињених нација замишљено је као пилот пројекат који би омогућио стварање основа за креирање базе података о организованим криминалним групама, као и компаративног методолошког оквира за проучавање организованог криминала у међународним оквирима. Кључни циљ овог пројекта је научно проучавање феномена организованог криминала у међународним оквирима, прикупљањем података о активностима и структурама криминалних организација. Тежи се бољем разумевању овог феномена, пре свега са аспекта могућности и тешкоћа у проучавању, као и стварању међународних стандарда за истраживање организованог криминала. Истраживањем је обухваћен узорак од четрдесет одабраних организованих криминалних група у шеснаест земаља.¹³

Наравно, подаци у овом пилот пројекту нису довољни да би се извели закључци о свим проблемима супротстављања организованом криминалу, али омогућавају стварање смерница за креирање међународног система за прикупљање и анализу података о организованом криминалу.

рада, студију је са енглеског језика превела О. Јездимировић, радница Полицијске академије; упореди и са: Д. Манојловић (2006), *Организоване криминалне групе*, Бео-Синг, Београд, стр. 109–128

¹³ Земље обухваћене истраживањем су: Немачка, Холандија, Аустралија, Кариби, САД, Италија, Русија, Бугарска, Литванија, Украјина, Колумбија, Канада, Јужна Африка, Кина, Јапан и Мексико.

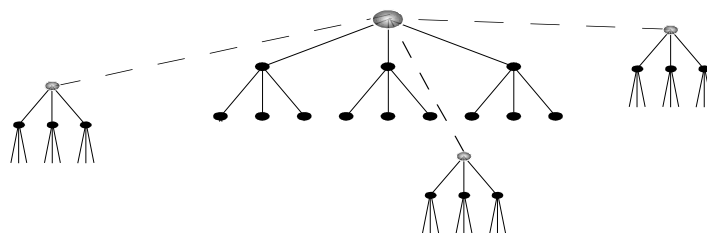
Стандардна хијерархија (слика 2) је најчешће идентификовани облик организованих криминалних група у датом узорку. Карактерише је један вођа и релативно јасно дефинисана хијерархија. Системи интерне дисциплине су стриктни. Доминирање јаким социјалних или етничких идентитета није правило. Постоји релативно јасна подела задатака. Чести су неки облици интерног кодекса понашања, иако то може да буде имплицитно и незванично забележено.

Слика 2 – Стандардна хијерархија (Standard hierarchy)

У скоро свим случајевима, стандардне хијерархијске криминалне групе имаће име по коме су познате, како свом чланству, тако и појединцима ван њих. Величина сваке групе може да варира од релативно малог броја чланова (само неколико лица), до неколико стотина њих. У већини случајева, међутим, стандардна величина била би од десет до педесет чланова. Склоност ка корупцији, с циљем олакшавања примарних активности групе веома је изражена. Представници криминалних група оваквог типа су кинеске и источноевропске групе из Русије, Бугарске, Литваније и Украјине.

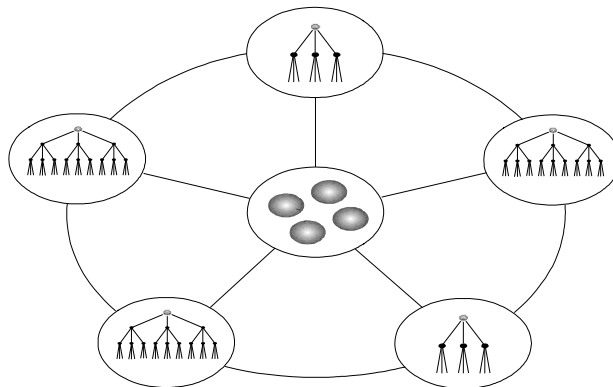
Регионална хијерархија (слика 3) је тип организовања криминалних група са релативно стриктним линијама командовања из једног центра, где постоји одређен степен аутономије у регионалним организацијама које су под контролом групе. Тај ниво аутономије варира, али је обично ограничен „менаџментом“ центра који се свакодневно мења. Структура контроле у центру често се копира на регионалном нивоу. Степен интерне дисциплине је висок, а упутства која долазе из центра генерално надгласавају сваку регионалну иницијативу.

Слика 3 – Регионална хијерархија (Regional hierarchy)

С обзиром на своју географску дистрибуцију, регионалне хијерархије генерално имају велики број чланова и сарадника. Групе често имају јак социјални или етнички идентитет. С обзиром на регионалну раширеност, те групе се лако ангажују у вишеструким активностима, у чијој реализацији насиље има кључну улогу. Представници ове типологије су транснационалне организоване криминалне групе из Азије (Јамгучи-Гуми), Аустралије (Јапанске Јакузе) и Италије.

Груйна хијерархија (слика 4) је удружење више организованих криминалних група на чијем се челу налази неко управљачко или надзорно тело. Групе у оквиру ове структуре могу да имају различит поредак, али је обично реч о групама са (већ поменути) стандардним типом хијерархије. Уређење групе може да варира од флексибилне структуре типа „кишобран“, до постојања неког строжијег контролног тела, и унапред је предвиђено. Степен аутономије криминалних група које чине кластер релативно је висок, мада кластер има јачи идентитет него његови конституенси.

Слика 4 – Груйна хијерархија (*Clustered hierarchy*)

Групне хијерархије могу да настану када велики број појединачних криминалних група почне да дели тржиште или регулише међусобне сукобе. Међутим, временом кластер поприма лични идентитет. С обзиром на број група које су укључене и потенцијалну географску разноврсност, треба очекивати да ће се све групне хијерархије ангажовати у вишеструким активностима и да ће имати релативно велики број чланова.

Групне хијерархије су релативно ретке и могу да буду подложне интерном надметању или полицијским интервенцијама које користе њихову неслогу и обрачуне. Формирање структуре је чврсто повезано са социјал-

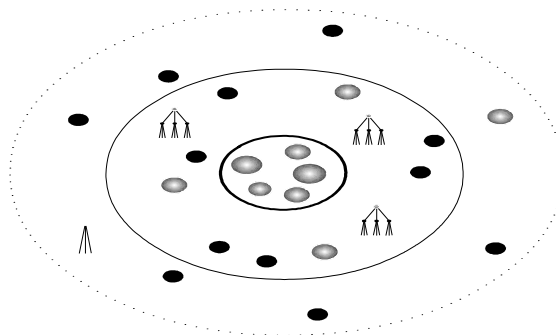
ним и историјским контекстом. Репрезенти ове типологије су затворска банда Двдесетосморица из Јужне Африке, Зиберманова група из Русије и Италијанска група у Немачкој.

Језировију хијерархију (слика 5) у оквиру ове типологије обично чини ограничени број људи који образују једну релативно чврсту и структурирану групу за спровођење криминалних операција. Око те групе, која чини језгро, постоји велики број придружених чланова или једна лабава мрежа која се с времена на време користи, у зависности од конкретне криминалне активности. Може постојати и интерна подела активности између чланова језгра.

Групе које се налазе у језгру обично су са ограниченим бројем људи и сасвим мале (до двадесет људи), те се лакше ангажују у појединачним или здруженим криминалним активностима. Интерна дисциплина се одржава захваљујући малом броју чланова групе, као и употреби насиља, које није толико изражено као у моделу стандардне хијерархије.

Групе које се налазе у језгру обично имају лош или никакав социјални идентитет, а њихова структура и функционисање у потпуности су подређени интересима малог броја људи који су за њих одговорни. Такве групе често немају име, ни за своје чланове ни за спољне сараднике.

Реч је о лабаво структурираним криминалним операцијама под контролом мањег броја „кључних играча“ окружених ширим кругом људи. Такве групе су стриктно оријентисане ка профиту и опортунистички се понашају, тј. баве се и нелегалним и легалним активностима, у зависности од тога из којих се активности у датом тренутку може извући већи профит.

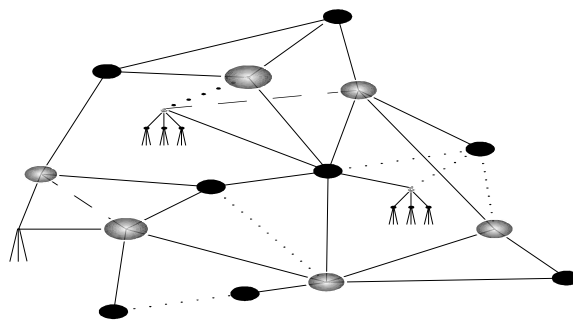

Слика 5 – *Језировија хијерархија (Core group)*

Чланство оваквих група је релативно слободно и флуидно: појединци или групе почињу да раде заједно из економских побуда. То значи да могу

да буду чланови групе (или не) у зависности од околности. На тај начин синдикат може непрестано да црпи нове људске ресурсе и да захтева од својих чланова нове вештине и знања, сходно измењеним приликама и променама на тржишту. Представник ове типологије је Меклинов синдикат из Аустралије.

Криминалне мреже (слика 6) се дефинишу активностима кључних појединаца који се ангажују у нелегалним активностима склапањем често променљивих савеза. Такви појединци не морају себе да сматрају припадницима неке криминалне групе, нити да их људи са стране сматрају криминалном групом. Критеријум окупљања у групу је лична оданост, а мање социјални, односно етнички идентитет. Ипак, они се окупљају око серије криминалних пројеката.

Слика 6 – Криминална мрежа (*Criminal network*)

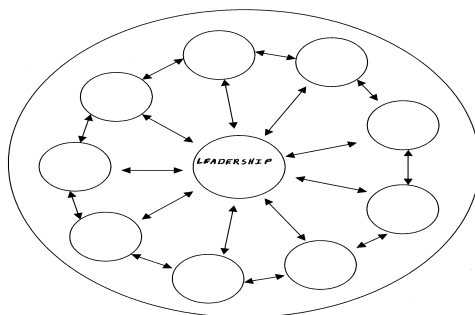
Природа тих мрежа и успех у њиховим криминалним активностима тешко се могу одредити на основу индивидуалних обележја и способности оних који делују као њихови саставни делови. Мреже се обично састоје од онолико чланова колико је потребно за лако руковођење, иако, у многим случајевима, различите компоненте мреже могу да не сарађују блиско, али да буду повезане посредством неког трећег лица или више других људи. Лична оданост и везе су од суштинског значаја за очување мреже и кључне детерминанте међусобних односа.

Требало би напоменути, међутим, да различити људи унутар мреже немају исти значај и да се мрежа обично формира око кључних појединаца посредством којих се и одвија највећи део активности мреже. С тим у вези, треба рећи да се мрежа реформише када је напусте кључни појединци. Овакве мреже често немају никакво име, те су због тога ниско профилисане у јавности.

4. СПЕЦИФИЧНИ ТИПОВИ КРИМИНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАЊА

Већина криминалних организација имају структуру сличну већини легалних организација. Наиме, криминалне организације су усмерене ка остваривању одређених циљева, оне планирају и доносе одлуке и имају ланац руковођења, али имају и проблеме са којима се суочава сваки јавни или приватни ентитет који функционише у друштвеном окружењу. У литератури налазимо објашњења организационе структуре криминалних организација на основу односа који се успостављају или постоје унутар криминалне организације као интегративног и функционалног фактора организације. Тако се структура криминалне организације посматра кроз однос *џај-рон-клијент*,¹⁴ или као *мрежа сродника* (итало-америчка варијанта), или се везује за *еџничку џријадносџ чланова криминалне орџанизације* (криминалне групе – албанске, италијанске, руске, кинеске, колумбијске, јапанске и др.).¹⁵ У даљем тексту представимо још неке (алтернативне) организационе моделе по којима се могу организовати криминалне структуре.

Криминалне организације у савременом окружењу треба да буду у стању да комуницирају брже и да доносе правовремене одлуке на које би њихови чланови требало што хитније да одговоре. *Циркуларни сисџем орџанизације* омогућава овакво деловање криминалних организација тако што у центар организације ставља вођство, а линије руковођења се приближавају вођи (слика 7). Тиме се постиже да вођа има утицај и непосредну контролу над оперативним деловима организације. Комуникација тече у више канала, што убрзава размену информација и смањује време за доношење одлука.

Слика 7 – Модел циркуларне сџрукџуре криминалне орџанизације

¹⁴ Види D. R. Liddick (1999), *An Empirical, Theoretical, and Historical Overview of Organized Crime*, Lewiston et al.: The Edwin Mellen Press, pp. 25–30

¹⁵ Ђ. Игњатовић (1998), *Орџанизовани криминалџијеџ (друџи део)*, Полицијска академија, Београд, стр. 46–59

Циркуларна организација позната је и као *целуларна организација*, односно структура која побољшава оперативну ефикасност групе. Наиме, вођа је активно умешан у активности организације и то јача лојалност. У контрасту са бирократском организацијом, циркуларна организација омогућава бољу комуникацију између чланова, повећану лојалност, побољшану тактичку флексибилност и већи степен анонимности (чланови организационих јединица се најчешће не познају јер комуникација са другим организационим јединицама тече преко вођства организације).

Циркуларна структура омогућава креирање устројства криминалне организације заснованог на територијалној подели послова или специјализацији у обављању криминалних послова. Наиме, овакав модел структуре ствара услове за ефикасно вођење послова криминалне организације на ширем географском подручју, устројством према територијалној подели више организационих јединица криминалне групе. Такође, овај организациони модел може се користити за формирање специјализованих група за одређене криминалне послове (прање новца, кријумчарење, фалсификовање докумената и сл.). Организационе јединице могу да буду специјализоване у радњама које обављају или могу бити општег профила. У случајевима да терористичка организација има овакву структуру (ћелијска структура), свака организациона јединица има свог вођу који је једини одговоран за комуникацију са другим члановима организације (чланови једног организационог дела не познају друге чланове организације), што утиче на повећање степена конспиративности рада организације. Комуникације према оперативним јединицама теку истовремено кроз различите канале и могу се постићи на различите начине. Најуобичајенија је употреба телефона и рачунара, али је свака од тих врста комуникација подложна интерцепцији. Да би се смањила могућност интерцепције и повећала сигурност групе, користе се кодиране поруке или услуге курира који се обично не мешају у друге активности криминалне групе.

Тржишно оријентисан имовински криминалитет има економски значај и разликује се од традиционалних форми имовинског криминалитета (крађа, тешка крађа и др.). Наиме, тржишно оријентисан имовински криминалитет подразумева производњу и дистрибуцију нове робе (опојне дроге), пружање услуга (организована проституција) и незакониту редистрибуцију робе (оружје) на неком географском подручју.¹⁶ Тржишно оријентисан имовински криминал ствара симбиозу између легалног и нелегалног сектора друштва тиме што, с једне стране, има захтеве за задовољење од-

¹⁶ R. T. Naylor (2000), *Economy of Organized Crime: Challenges for Criminal Justice, Research and Statistic Division McGill University*, p. 5

ређених потреба, а, с друге стране, ствара механизме за задовољење тих потреба по тржишном принципу. Модел организационе структуре који омогућава криминалним организацијама да на ефикасан начин задовоље потребе нелегалног тржишта и да функционишу у динамичном окружењу је дивизиони модел организације.

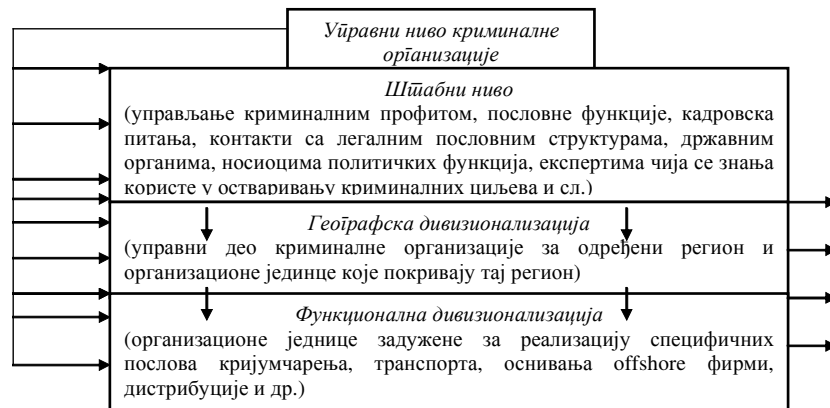
Дивизиони модел организације одговара условима које карактерише окружење које је релативно и неизвесно, циљеви су различити и променљиви, велики је број неустаљених активности у којима креативност и иновација имају значај и неопходна је примена хеуристичких метода у одлучивању и координацији. Управо се криминална организација среће са условима у којима постоји конкуренција, а самим тим и потреба да се заштите интереси, затим стална или периодична опасност од акција органа надлежних за супротстављање организованом криминалу, промене на криминалном тржишту у односу на тражњу одређене робе, потреба координације и управљања пословима производње, транспорта, дистрибуције на широком географском простору и слично. Нелегално тржиште обухвата тржиште нелегалне робе, њихову производњу, трговину и поседовање; нелегалну трговину легалним робама (на „црно“), која подразумева избегавање плаћања пореза и нелегално пружање услуга (кријумчарење људи, проституција).¹⁷ У динамичном и нестабилном окружењу организација не може лако да предвиди своју будућност, па не може ни да се ослони на стандардизацију и институционализацију свог понашања. Уместо тога, она мора да буде знатно флексибилнија и мање формализована.

Дивизиони модел организације је резултат примене тржишног груписања. Организациону структуру формирају релативно осамостаљене организационе јединице (по тржишном принципу), које су са врхом криминалне организације повезане заједничким пословним функцијама и управљањем криминалним профитом. Једна од могућих варијанти дивизионог модела организације приказана је на слици 8.

Организационе јединице се организују према географском подручју које покрива деловање криминалне организације, или према тржиштима. Услов за успешно функционисање организације устројене према дивизионом принципу је децентрализација. Наиме, управни део криминалне организације за одређен ниво мора да има широке компетенције и на њих се преноси одговорност за успех њихове организационе јединице у остваривању криминалног профита. Криминална организација је подељена

¹⁷ A. W. Weenink, S. Huisman, F. J. van der Laan (2004), *Crime without frontiers: Crime Pattern Analysis Eastern Europe, 2002-2003*, Driebergen, Netherlands: Korps Landelijke Politiediensten, p. 32

у више подсистема који аутономно функционишу, али одлучивање о стратешким питањима концентрисано је у управном делу криминалне организације.

Слика 8 – Модел дивизионе структуре криминалне организације

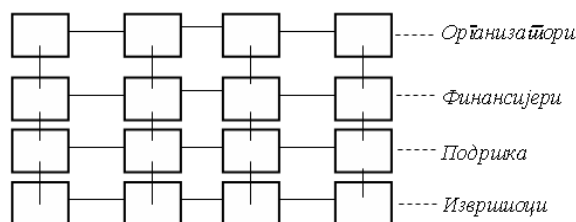
Дивизиони модел организације омогућава географско ширење операција криминалне организације на различита географска подручја и деловање у међународним оквирима. Такође, овај модел организације пружа могућности покривања више сегмената криминалног тржишта (проституција, трговина људским бићима, опојне дроге, улагање у легално пословање и сл.) функционалном дивизионализацијом и специјализацијом у обављању криминалних послова.

Мрежни модел криминалне организације (слика 9) карактерише постојање лабавих веза између легалних и нелегалних сегмената друштва, који сарађују с циљем управљања нелегалним тржиштима, остваривања криминалног профита, улагања тог профита у легалне послове, одрађивања „прљавих послова“ за легалне структуре, стицања политичке и економске моћи. Организовани криминал највећи део своје моћи заснива на новцу који је прибављен незаконитим делатностима, и тај новац представља економску полуку моћи криминалних организација која омогућава укључивање у легалне економске активности и корупцију органа власти.¹⁸ Капитал прикупљен нелегалним активностима интегрише се у легално пос-

¹⁸ Г. Бошковић, (2005), Организовани криминалитет и легално пословање, *Организовани криминалитет – стање и мере заштите*, Полицијска академија, Београд, стр. 595

ловање (праћем новца), у циљу повећања утицаја и моћи, а минимизације ризика разоткривања.¹⁹

У транзиционим земљама корени економске елите налазе се у оваквим структурама које повезују заједнички интереси за јачање економске моћи кроз учешће у јавним набавкама, приватизационим пословима, извођењу јавних радова, извозним и увозним пословима. У овим пословима одлучујући утицај имају политичке структуре, а коришћењем веза које су успостављене корупцијом олакшава се инвестирање „опраног новца“ (који потиче из криминалних радњи, сиве економије, шверца цигарета, нафтних деривата и др.) у реализацији различитих „пословних подухвата“. Значајно је истаћи и тенденцију повезивања легалних друштвених структура са криминалним структурама у транзиционим друштвима. Наиме, најчешће се те везе успостављају преко обављања „прљавих“ послова за државу (у периоду економских санкција у нашој земљи канали снабдевања дефицитарном робом текли су кријумчарским каналима), затим корупцијом носилаца политичких функција, финансирањем политичких кампања и постојањем обостраног економског интереса.

Слика 9 – Мрежни модел криминалне организације

Мрежу чине *организатори* (припадници економске, политичке, криминалне и безбедносне елите), *финансијери* (различити бизнисмени са имовином најчешће сумњивог порекла, заинтересовани за екстра-профит), *подршка* (политичари, носиоци правосудних функција, припадници полиције, адвокати, финансијски стручњаци) и *извршиоци* (људи из криминалног милеа и других сегмената друштва који имају квалификације за поједине криминалне операције). Овај модел криминалног организовања, по нашем мишљењу, најближе одговара организационим моделима који су настали деведесетих година XX века у нашој земљи, кроз повезивање легалних и криминалних структура на претходно описан начин. Организато-

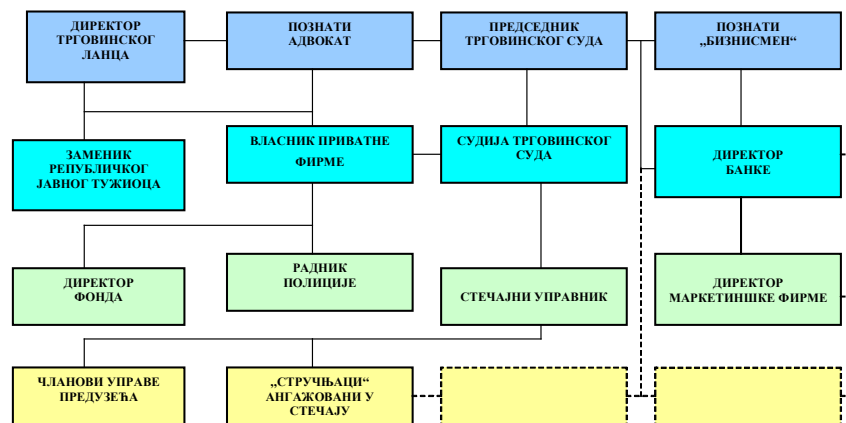
¹⁹ P. A. Lupsha (1983), Networks versus Networking: Analysis of an Organized Crime Group, in: G. P. Waldo (ed.), *Career Criminals*, Beverly Hills, CA: Sage, p. 61

ри оваквих криминалних мрежа најчешће се крију иза „ореола“ успешних пословних људи са dobrим контактима у политици, судској власти, спорту, државним органима, безбедносним службама, политичким партијама и медијима.

Карактеристике мрежних модела криминалне организације су да:

- немају изражен идентитет;
- имају висок степен децентрализације и разуђености;
- профитно су орјентисани;
- адаптивни су на промене у окружењу и
- повезани су на интересној основи.

Наведене особине омогућавају таквим организацијама деловање у глобалним оквирима савременог окружења, великом и брзом адаптивном на различите услове. Наиме, уколико се открије криминална радња једног дела овакве криминалне мреже, „разуђеност“ и „замагљеност“ међусобних односа онемогућава откривање или доказивање умешаности других делова криминалних мрежа. На тај начин део криминалне мреже који је остао нетакнут, вођен заједничким интересима, успоставља нове структуре које замењују оне које су компромитоване.

Слика 10 – Модел криминалног организовања у случају у „стецајна мафија“

На слици 10 приказан је непотпун изглед структуре криминалне групе (оптужница обухвата 36 чланова ове криминалне групе) познате под називом *стецајна мафија*. Приказана структура је мрежног типа и карактеристична је постојање лабавих веза између чланова, повезаност на интересној

основи, разуђеност криминалног деловања и замагљеност међусобних односа, што отежава откривање или доказивање умешаности у криминалне активности. Флексибилна структура и веома велики степен прилагодљивости метода деловања (који су комбинација криминалних и метода рада савремених пословних организација) омогућили су овој криминалној групи успешно деловање и стицање великих криминалних профита.

Према оптужници, ова криминална група „планирала је и вршила делатност у међународним размерама“ и користила „привредне и пословне структуре и утицај на судску власт“ да би бројним кривичним делима стекла незакониту новчану добит. Штета настала деловањем ове криминалне групе процењује се на преко педесет милиона евра.

Као организатори у оптужници су означена четири лица која су била равноправна у одлучивању и не може се издвојити једно лице које је имало монопол у одлучивању (као код хијерархијских модела криминалног организовања). Основна делатност криминалне групе била је да имовину предузећа у стечају по багателним ценама купе одређена приватна предузећа, у којима су стварни власници били неки од организатора „стечајне мафије“.

5. ЗАКЉУЧАК

Проучавање различитих структурних варијација типова криминалног организовања један је од нужних предуслова за дефинисање ефикасне стратегије супротстављања организованом криминалу. Наиме, криминалне организације које имају хијерархијске структуре вероватно се лакше идентификују од стране полицијских и судских органа, а хијерархија се распада када се неки кључни појединци или мање групе на врху тих хијерархија уклоне.

Насупрот томе, када је реч о криминалним мрежама, полицијски и судски органи могу лакше да идентификују активности кључних појединаца и када су они ухапшени или су предмет кривичног гоњења, док се мрежа просто сама од себе реформише и окупља око нових појединаца и активности у остваривању криминалних циљева. Ови проблеми су посебно изражени у области привредно-финансијског пословања где су криминалне структуре најчешће комплексне мрежне структуре, врло сличне савременим корпорацијама у организационом смислу, засноване на матричним структурама, које омогућавају прилагођавање условима пословања и захтевима за робом и услугама нелегалног „тржишта“. Савремене криминалне организације су профитно оријентисане и тржишно устројене, а ме-

тоди деловања које користе комбинација су криминалних и метода рада савремених пословних организација, што их чини опасним по друштво. Управо познавање специфичности типова појединих криминалних организација омогућава прави избор метода за супротстављање њиховом деловању.

Криминалне структуре су најчешће засноване на организационим моделима који омогућавају професионалност и ефикасност у деловању. Чланство савремених криминалних организација је мотивисано, тимски оријентисано и усмерено ка остваривању „криминалних“ циљева, што је у контрасту с бирократском пирамидом (државни органи), где су чланови више окренути себи и мотивисани новцем. С друге стране, органи надлежни за сузбијање организованог криминала често имају нефлексибилну структуру и веома мали степен прилагодљивости метода рада, који су најчешће условљени бирократизацијом ових органа. Бирократски устројене организације имају вертикалан ланац управљања, што резултује спором и тешком комуникацијом, применом постављених процедура, извршавањем акција или, чак, њиховим заустављањем.

Значајан сегмент побољшања ефикасности надлежних државних органа у сузбијању организованог криминала јесте и организациона анализа модела организовања ових органа и истраживање ефективности и ефикасности ових организационих модела у сузбијању организованог криминала.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Abadinsky, H. (1981), *The Mafia in America: An Oral History*, New York.
2. Adamoli, A. S., Nicola, Di., Savona, E., Zoffi, P. (1998), *Organised Crime Around the World*, Helsinki.
3. *Assesing Transnational Organized Crime: Results of A Pilot Survey of 40 Selected Transnational Organized criminal groups in 16 Countries* (2002), Centre for International Crime Prevention, United Nations Office at Vienna, Vienna.
4. Бошковић, Г. (2005), Организовани криминалитет и легално пословање, *Организовани криминалитет – стање и мере заштите*, Полицијска академија, Београд.
5. Бошковић, М. (2003), *Транснационални организовани криминалитет*, Полицијска академија, Београд.
6. Daft, R. U. (1994), *Organization, Theory and Design*, West Publishing Company, St. Paul.
7. Игњатовић, Ђ. (1998), *Организовани криминалитет (други део)*, Полицијска академија, Београд.

8. Јанићијевић, Н. (1990), *Стратејско управљање и организациона структура*, Научна књига, Београд.
9. Liddick, D. R. (1999), *An Empirical, Theoretical, and Historical Overview of Organized Crime*, Lewiston et al.: The Edwin Mellen Press.
10. Lupsha, P. A. (1983), Networks versus Networking: Analysis of an Organized Crime Group, in: G. P. Waldo (ed.), *Career Criminals*, Beverly Hills, CA: Sage.
11. Манојловић, Д. (2006), *Организоване криминалне групе*, БеоСинг, Београд.
12. Мијалковић, С. (2003), Организовани криминал као савремени безбедносни проблем – карактеристике и тенденције, *Криминалистичке теме* број 3–4, Факултет криминалистичких наука, Сарајево.
13. Mullins, L. (1993), *Management and Organisational Behaviour*, London, Pitman.
14. Naylor, R. T. (2000), *Economy of Organized Crime: Challenges for Criminal Justice*, Research and Statistic Division McGill University.
15. Nicola, A. N. & Scartezzini A. (2000), When Economic Crime becomes organized: the roll of information technologies. A case study, in Current Issue in Criminal Justice – *Journal of the Institute of Criminology*, University of Sidney, Faculty of Law, Vol. 11, No. 3.
16. Oldfield, R. W. (1988), *The Application of Criminal Intelligence Analysis Techniques to Major Crime Investigation: An Evaluation Study*, London, UK: Home Office.
17. Стајић, Љ., Мијалковић, С. (2004), Безбедносни аспекти транснационалног организованог криминала, *Зборник радова, 2003*, Факултет цивилне одбране, Београд.
18. Heijden, T. (1998), Merenje organiziranega kriminala v zahodni Evropi, *Proučevanje in primjeralni vidiki policijske dejavnosti v svetu*, Visoka policijsko-varnostna šola, Ljubljana.
19. Clegg, S. L. (1990), *Modern Organizations: Organizations Studies in Post-Modern World*, London, Sage.
20. Weenink, A. W., Huisman, S., Van der Laan, F. J. (2004), *Crime without frontiers: Crime Pattern Analysis Eastern Europe, 2002–2003*, Driebergen, Netherlands: Korps Landelijke Politiediensten.

DOMINANT MODELS OF CRIMINAL ORGANIZING

Goran Bošković, PhD

Docent Saša Mijalković, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Organized crime accomplishes efficiency in realization of criminal intents by using expert knowledge and certain criminal and legal methods, and by adjusting the structure of criminal organizations to specificities of global and local surroundings. In contemporary conditions, criminal structures are based on organizational models which enable them greater professionalism and efficiency. These organizational models are most often constituted on functional and market principles, building criminal nets adjusted to the needs of operations in criminal market and in legal economic flow.

Basic differences in criminal organizing in relation to the traditional forms of criminal organizations are manifested through: dynamism, adaptability and flexibility of criminal structure; qualification for global acting, use of modern technologies and expert knowledge in criminal activities and use of legal business structures in realization of criminal goals.

The paper attempts to point to different structural models of criminal organizing and to define dominant alternative models of criminal organizing. By getting to know specificities of particular types of criminal organizing, we can choose methods for efficient fighting against their destructive effects.

РАЗВОЈ ПРЕГОВАРАЧКИХ ПОТЕНЦИЈАЛА МУП-а РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Драган Мијовић
МУП Републике Србије, Београд
Доц. др Дане Субошић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Упутством о раду преговарачког тима Министарства унутрашњих послова које је донео министар унутрашњих послова Републике Србије регулишу се: циљеви, задаци, одговорност, организација, начин ангажовања, руковођење, ток преговора, одабир кадрова, обука и средства за рад Преговарачког тима Министарства унутрашњих послова (ПТМ). Овим радом се садржај наведеног доктринарног акта доводи у шири теоријски контекст начина решавања кризних ситуација. При томе, садржај рада је структуриран на системски начин, што значи да су њиме обухваћени окружење, функција и структура Преговарачког тима Министарства унутрашњих послова.

Кључне речи: *преговарачки тим, конфликтне ситуације, кризне ситуације, окружење ПТМ, функција ПТМ, структура ПТМ.*

1. УВОД

У условима кризних (посебно конфликтних) ситуација прихватање захтева полицији супротстављене стране и њихово испуњење може да има веома тешке последице по безбедност. Пошто је попуштање пред захтеви-

ма виновника кризних ситуација (посебно терориста и осталих категорија опасних криминалаца) на „лошем гласу“,¹ разматрају се другачији (међу њима и супротни) начини њиховог решавања. Они, углавном, подразумевају употребу принуде, што у безбедносно сложеним ситуацијама подразумева бројне неизвесности.

Због искључивости претходна два приступа проблему решавања конфликтних ситуација јавља се простор за примену психолошког начина. Његовом применом избегавају се негативне последице примене осталих начина решавања конфликтних ситуација. На пример, ослобађање талаца овим начином постиже се изменом ставова и понашања супротстављене стране током талачких ситуација, чиме се постиже њихова преоријентација у складу са интересима носилаца психолошких дејстава. Наравно, интерес који се помиње је мирно решавање кризних ситуација, уз одустајање супротстављене стране од сопствених захтева.²

Психолошки начин настаје поделом непринудних начина решавања кризних ситуација, критеријумом средства. Даље, његовом поделом иде се ка изградњи класификацијског система са три нивоа општости. Поделом, извршеном критеријумом средства, настају преговарачки начин решавања кризних ситуација, као и начин који базира на емитовању психолошких ефеката.

Како се развијала потреба за преговарањем, тако су се у свету формирали и преговарачки тимови. По указаној потреби и уважавајући инострана искуства, у Министарству унутрашњих послова Републике Србије током 2004. године формиран је преговарачки тим. Ова организациона јединица Министарства је овлашћена за носиоца преговарачких активности током решавања кризних, посебно конфликтних ситуација.

¹ Многе земље су на међународном плану прокламовале став да у борби против терориста нема преговарања. Тиме оне настоје да спрече потенцијалну ескалацију отмица давањем легитимитета и пружањем уступака терористима. Међутим, како је пракса показала, такав став проузрокује бројне штетне последице. Штетност непреговарања огледа се у томе што су највеће присталице овога става уједно и најугроженије тероризмом. У њих спадају САД са савезницима, али и друге државе. Дакле, непреговарање није превенција будућих терористичких аката. Осим тога, терористи се кроз историју нису одрекли насиља због одсуства преговарања о условима нпр. ослобађања талаца, већ су прибегли другим његовим манифестацијама. Најочигледнији пример за то су напади бомбаша самоубица на Блиском Истоку.

² Одбијање преговарања имало је у прошлости за последицу убиства бројних талаца. Најубедљивији пример погрешности овога става је отмица и убиство Алда Мора, петоструког премијера Италије, 1978. године. Међутим, у пракси су ретке искључивости које произилазе из званичних ставова, којима се по сваку цену преговара или не преговара. Наиме, много су чешћи компромиси који настају приближавањем наведених супротности.

Преговарачки тим Министарства унутрашњих послова Републике Србије настао је у одређеним условима, ради обављања специфичних послова који имају јединствен циљ – решавање кризне ситуације мирним путем, уз минималне људске и материјалне штете, како на сопственој, тако и на полицији супротстављеној страни. Због тога је садржај овог рада структуриран у складу са системским приступом, којим се подразумева разматрање окружења, функције и структуре Преговарачког тима Министарства унутрашњих послова. Наведеном претходи увод, а следи закључак и коришћена литература. Најзад, садржају рада прилагођене су и научне методе које се користе током његове израде, тако да доминира анализа садржаја, која се користи у контексту историјске методе.

2. УЗРОЦИ И УСЛОВИ НАСТАНКА ПРЕГОВАРАЧКОГ ТИМА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Однос савременог човека према животу намеће потребу решавања конфликтних ситуација смањењем неизвесности настанка нежељених последица на најмању могућу меру. То је могуће постићи удовољавањем захтевима учинилаца кривичних дела (нпр. отмичарима) у замену за одређене уступке (нпр. за живе и здраве таоце). Ако се жели постићи нешто више (нпр. смањење износа откупнине), а да се при том не доведу у додатну опасност животи талаца, настоји се постизање њиховог ослобађања без конфликта са отмичарима. Сходно наведеним полазиштима присутни су одговарајући поступци и средства.³

Прошлост нас учи да су без употребе силе решавање кризне ситуације и одговарајућим психолошким ефектима. Теорија садржи поделе неоружаних, ненасилних и других начина решавања кризних ситуација, чији су чланови, између осталих, и психолошки. Појам „психолошки“ својим обимом захвата и преговарање, јер оно може да се поистовети са методом убеђивања као начином директног утицаја на појединца или групу. С друге стране, „откупљивање“ уступака од противничке стране (нпр. живота, здравља и слободе талаца) може да се изведе материјалним и нематеријал-

³ Наведена полазишта представљају израз савремене оријентације деловања полиције. У једној од најугледнијих полицијских јединица, америчком SWAT-у, спроведено је истраживање о заступљености примене силе током решавања конфликтних ситуација. Према тој студији, у 341 од 385 случајева, таоци су ослобођени без испаљеног метка. Од тог броја, у 195 случајева, таоци су ослобођени након упада полиције у објект у коме су држани. Дакле, у свим осталим случајевима, таоци су ослобађани не само без употребе оружја, већ и без улажења у објект, чиме није могло доћи до примене неких од принудних средстава (нпр. физичке снаге, службене палице, ватреног оружја итд.). Glick L. (2000). NTOA. Internet, 24.04.2000, <http://www.ntoa.org>.

ним добрима. У теорији се таква средства сврставају у економска и политичка.

Међутим, прихватање захтева извршилаца кривичних дела (нпр. отмицара) и њихово испуњење може имати веома тешке последице по уцешену страну. Пошто је попуштање пред захтевима учинилаца кривичних дела на „лошем гласу“, разматрају се другачији начини решавања конфликтних ситуација. Антитеза попуштању пред захтевима учинилаца кривичних дела је непопуштање. Оно, углавном, подразумева употребу силе, што у конфликтним ситуацијама значи бројне неизвесности.

Због искључивости претходна два приступа проблему решавања разматраних врста кризних ситуација, јавља се простор за примену психолошког начина њиховог решавања. Њиме се избегавају негативне последице примене других начина. Решавање конфликтних ситуација овим начином постиже се изменом ставова и понашања отмицара, чиме се они преоријентишу у складу са интересима носилаца психолошких дејстава. Наравно, интерес који се помиње је непринудно решавање конфликтне ситуације.

Психолошки начин настаје поделом непринудних начина решавања конфликтних ситуација критеријумом средства. Даље, његовом поделом иде се ка изградњи класификационог система са три нивоа општости. Поделом, извршеном критеријумом „средства“, настају преговарачки и аудио-визуелни начин решавања конфликтних ситуација. *Као носилац психолошког начина решавања кризних (посебно конфликтних) ситуација у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, током 2004. године, формиран је Преговарачки тим Министарства.*

3. ФУНКЦИЈА ПРЕГОВАРАЧКОГ ТИМА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Преговарачки тим Министарства унутрашњих послова ангажује се у случајевима отмица, талачких ситуација, тешких облика уцена, побуна у затворима, запоседања објеката, уличних демонстрација, претњи самоубиством и убиством (убиствима), претњи полицији или трећим лицима оружјем или експлозивним направама приликом припреме и реализације полицијских мера, пружања отпора полицијским мерама и слично, када је могуће остварити утицај на понашање виновника конфликтних ситуација, с циљем њиховог одустајања од противправног понашања. У сложенијим конфликтним ситуацијама које подразумевају постојање талача и у другим конфликтним ситуацијама које превазилазе локални значај, или су угрожена добра од општег државног интереса, одлуку о ангажовању ПТМ-а доноси директор полиције. На захтев начелника надлежне управе или на-

челника подручне полицијске управе, односно лица које он овласти, на чијем подручју је дошло до конфликтне ситуације, осим у случајевима наведеним у претходној реченици, координатор ПТМ може донети одлуку о ангажовању ПТМ. У мање сложеним конфликтним ситуацијама које су локалног значаја, координатор може ангажовати и део ПТМ.

Преговарачки тим Министарства се ангажује на основу писаног захтева. У хитним случајевима ПТМ се може ангажовати и усмено. При томе, писани захтев се накнадно доставља координатору ПТМ у року од 24 часа. Захтев за ангажовање ПТМ садржи неопходне наводе о:

- детаљном опису конфликтне ситуације и захтевима виновника уколико су познати,
- разлозима за ангажовање и циљевима који се желе постићи ангажовањем ПТМ и
- лицу које је одређено за руководиоца акције.⁴

Када утврди да је захтев оправдан, координатор доноси одлуку о ангажовању о чему писмено извештава директора полиције и подносиоца захтева. У случају постојања сложенијих конфликтних ситуација које подразумевају постојање талаца, и у другим конфликтним ситуацијама које превазилазе локални значај или су угрожена добра од општег државног интереса, координатор сазива ПТМ и непосредно организује његов рад.

Задаци у ПТМ се извршавају приоритетно у односу на послове и задатке сталног радног места сваког његовог члана.⁵ То значи да не постоје радна места преговарача (изузев радног места координатора преговарачког тима које може али не мора да буде попуњено), већ се овлашћена службена лица (ОСЛ) са других радних места ангажују на пословима координатора и осталих преговарача, по потреби. При томе, посебно је важно истаћи да се разматра могућност формирања радних места преговарача која би била стална.

Подносилац захтева за ангажовање ПТМ је руководилац акције, односно лице које он одреди. Руководилац акције у којој се ангажује ПТМ дужан је да обезбеди оно што се назива *сйрајшешким задацима ПТМ*:

⁴ У захтеву ће се посебно нагласити евентуално постојање околности из тачке 3, став 1 Упутства о раду преговарачког тима Министарства унутрашњих послова (постојање „сложенијих конфликтних ситуација које подразумевају постојање талаца и других конфликтних ситуација које превазилазе локални значај или су угрожена добра од општег државног интереса“).

⁵ Постоје три врсте полицијских јединица, по критеријуму сталности функционисања и то: сталне, повремене и привремене (Стевановић О., (2003): Руководјење у полицији, Београд, Полицијска академија, стр 83). Преговарачки тим Министарства представља повремену полицијску јединицу, јер се формира окупљањем људства које је, условно речено, сталног састава.

- блокаду лица места, без присуства представника медија, и друге мере обезбеђења лица места;
 - оперативне податке о виновнику и жртвама од значаја за рад ПТМ;
 - присуство одређених лица по налогу координатора (рођак, лекар, свештеник и др);
 - лекарску екипу за пружање прве медицинске помоћи и
 - услове за рад чланова ПТМ (смештај, храна, пиће, графо-технички прибор и сл.), а посебно оне који се односе на безбедност.⁶
- Тактички задаци ПТМ су да:
- успоставља, одржава и снима контакте са виновницима конфликтних ситуација;⁷
 - оствари емоционалну контролу над виновницима конфликтних ситуација;⁸
 - контролише проток времена одуговлачењем преговора ради добијања на времену;⁹
 - створи атмосферу погодну за преговарање, са акцентом на поузданост и обострано прихватање;¹⁰
 - прикупља информације о стању талаца, ситуационим условима, броју, мотивима, емоционалном стању и личности виновника;¹¹

⁶ Команданти Противтерористичке јединице (ПТЈ) и Специјалне антитерористичке јединице (САЈ) дужни су да на захтев координатора обезбеде учешће потребног броја припадника у акцији у којој је ангажован ПТМ, по претходном одобрењу директора полиције.

⁷ Инструмент који је за то посебно погодан је тзв. „преговарачки телефон“, као део тзв. „преговарачког сета“.

⁸ Применом тзв. „технике (вештине) активног слушања“.

⁹ Добитком у времену, између осталог, стварају се услови за постизање блискости између отмицара и талаца, чиме се смањује вероватноћа ликвидације отетих лица. Следећи разлог утемељења наведеног полазишта је добијање времена за проналажење скровишта где отмицари држе таоце. Наиме, приликом киднаповања, као врсте отмице, власти не знају где су таоци. Преговорима се може добити у времену које се, између осталог, користи за сазнање о месту где се држе отета лица. Када се открије скровиште, чест је случај да се не преговара о првобитним захтевима терориста, већ само о начину и условима њиховог бекства. Најзад, власти сматрају да је и отмицар талац. Временом, током отмице, његов положај је све тежи. Ако је позната локација на којој се налази, време проводи блокиран на скученом простору, уз ограничене количине намирница и у сталној напетости. Простор у коме борави може бити хладан или топао, ваздух је устајао, данима не спава, нема ко да га замени итд.

¹⁰ Да би се то и остварило потребно је да дође до тзв. „напретка у преговорима“, за шта је потребно, пре свега, превести виновника из „емоционалне“ у „рационалну“ фазу и идентификовати бројне индикаторе наведеног напретка.

¹¹ То се постиже прикупљањем података и њиховом разменом са осталим елементима привремених полицијских састава који се формирају и ангажују ради решавања кризних ситуација (нпр. ПТЈ, САЈ и др.), испитивањем ослобођених талаца и сл.

- систематски анализира изјаве виновника и жртава, као и све друге прикупљене информације;
- предвиђа понашање виновника с обзиром на предузете полицијске мере и општи развој кризне ситуације;
- информише надлежног руководиоца акције о резултатима анализа и предвиђањима;
- саветује надлежног руководиоца акције о тактичким питањима, с обзиром на предвиђене реакције виновника, жртава и других умешаних лица;
- контролише понашање виновника;
- сачини извештај о виновницима и самом кривичном делу које је у току;
- за време, као и након талачке ситуације, врши опсервацију и брине о жртвама, њиховим породицама и осталим погођеним лицима и
- да, у случају потребе, координира рад са свим овлашћеним службама и радницима Министарства, као и другим лицима која могу бити укључена у конфликтну ситуацију.

Стратешки циљеви ПТМ су:

- да мултидисциплинарним приступом, користећи научне методе потврђене у пракси, уз минимално угрожавање живота и безбедности људи и имовине, директним преговорима, односно давањем предлога надлежним службама Министарства унутрашњих послова, унапреди методологију расветљавања и решавања конфликтних ситуација;
- да својим деловањем пружа подршку оперативним службама Министарства у ефикасном неутралисању могућих последица конфликтних ситуација, односно хватању учинилаца кривичних дела;¹²
- да едукује потенцијалне кориснике и сараднике ПТМ;
- да развија локалне преговарачке тимове;¹³
- да планира активности развоја у области преговарања;
- да планира развој технике и друге опреме која се користи у преговорима и
- да контактира са страним преговарачким службама и експертима.

¹² Тачком 2 *Упутства о раду преговарачког тима Министарства унутрашњих послова* предвиђено је: „ПТМ се ангажује у случајевима отмица, талачких ситуација, тешких облика учена, побуна у затворима, барикадирања, уличних демонстрација, претњи самоубиством и убиством, претњи полицији или трећим лицима оружјем или експлозивним направама приликом спровођења полицијских мера, пружања отпора полицијским мерама и сл., када је могуће остварити утицај на понашање виновника конфликтних ситуација“.

¹³ Поред преговарачког тима Министарства унутрашњих послова разматра се и формирање локалних преговарачких тимова, са седиштима у градовима и надлежнос- тима решавања кризних ситуација које не превазилазе локални значај.

Тактички циљеви ПТМ су:

- да се добије на времену ради консолидације одговарајућих полицијских снага, поузданијег планирања акција и предузимања других полицијских мера;
- да смањи опасности по здравље и животе угрожених учесника;
- да обезбеди доказе о животу и здрављу жртава и степену њихове угрожености;
- да обезбеди поуздане информације о намерама и мотивацији виновника конфликтне ситуације;
- да наводи виновнике конфликтних ситуација да одустану од даљег чињења, односно да ослободе таоце и поштеде жртве и
- да олакша ситуацију жртвама и њиховим породицама.

Дужности чланова преговарачког тима деле се на заједничке и појединачне. Заједничке дужности чланова преговарачког тима у тимском раду су израда тактике преговарања и анализа садржаја разговора и писаних изјава. Појединачне дужности чланова преговарачког тима деле се на оне које се односе на појединачне функције (чланове).¹⁴

Дужности координатора ПТМ су:

- да спроводи одлуке о ангажовању ПТМ;
- да доноси коначне одлуке ПТМ;
- да предлаже мере другим организационим јединицама Министарства за решавање конкретних ситуација;
- да упућује тим у ситуацију, намеру и налог надлежног руководиоца акције;
- да информисе и саветује надлежног руководиоца акције са којим се договара о циљевима и смерницама преговора;
- да одређује дужности унутар тима;
- да усклађује рад ПТМ са другим учесницима у акцији;
- да израђује извештаје;
- да планира, организује и надзире активности везане за ПТМ;
- да израђује план сталног пасивног дежурства;
- да одабира кандидате за ПТМ;

¹⁴ Сваки тим чине:

- вођа тима,
- први преговарач,
- други преговарач,
- документалиста,
- психолог,
- преговарач задужен за опсервацију породице жртве и стручњак за оперативнотехничку подршку (више о структури преговарачког тима може се видети у делу рада посвећеном организацији ПТМ).

- да се стара о обуци и стручном усавршавању кандидата и тимова у целини;

- да развија методе рада, одабира кандидата, обуке, организације, функције, хармонично функционисање ПТМ и окружења, као и функционисање унутар ПТМ итд.;

- да планира и организује набавку потребне техничке и друге опреме;

- да израђује планове сарадње са свим овлашћеним службама и радницима Министарства, као и другим лицима која могу бити укључена у конфликтну ситуацију;

- да пружа неопходне информације сарадницима и корисницима ПТМ и

- да контактира са страним преговарачким службама и експертима.

Дужности заменика координатора ПТМ су:

- да помаже координатору у обављању дужности и

- да, у случају спречености у раду координатора, преузме све дужности.

Дужности вође тима су:

- да руководи радом тима и подстиче активности чланова тима;

- да обезбеђује исти ниво информација у оквиру тима и

- да обавештава координатора, односно заменика координатора о сазнањима битним за ангажовање тима.

Дужности првог преговарача су:

- да успоставља и одржава непосредни контакт са виновницима конфликтних ситуација;

- да настоји да постигне задате циљеве уз помоћ вештина преговарања и

- да учествује у разradi преговарачке тактике.

Дужности другог преговарача су:

- да пружа подршку и помоћ првом преговарачу обрадом и меморисањем информација, тумачењем отворених и прикривених порука учесника у конфликтним ситуацијама, и проценом намера виновника и

- да у одређеним ситуацијама – преговорима „лицем у лице“, ¹⁵ пружа подршку личној безбедности првом преговарачу.

Дужности докуменалисте су:

- да се стара о благовременој информисаности свих чланова тима о релевантним чињеницама и подацима (преговарачке табле);

- да води дневник преговарања, да води записник са кључним садржајем дискусија унутар тима, разговора са виновницима и налога вођа тима;

¹⁵ Преговори „лицем у лице“ нису препоручљиви због велике опасности у коју се доводи преговарач, тако да се предузимају као крајња мера током преговора.

- да врши евиденцију и класификацију писаних материјала након окончане акције и

- да припрема материјал за извештај.

Дужности психолога су:

- да учествује у разради преговарачке тактике;
 - да саветује вођу тима са стручног аспекта;
 - да помаже у анализи захтева отмичара;
 - да даје психолошку процену супротстављених личности и њиховог менталног стања;

- да даје психолошку процену понашања супротстављене стране, жр-тава, јавног мњења и тока преговора;

- да учествује у процени ситуације и извршилаца и

- да, у одређеним случајевима, пружа подршку таоцима и њиховим породицама.

Дужности преговарача задуженог за опсервацију породице жртве су:

- да врши утицај на чланове породице жртве са циљем њиховог пси-хичког стабилизовања и спремности за кооперацију;

- да ствара услове за њихову сарадњу са полицијом;

- да прикупља од њих информације које могу бити битне за преговоре и

- да, у одређеним случајевима, прати породицу или друге погођене особе и након ослобађања или смрти отете особе (ако се процени, на осно-ву претходно оствареног контакта, да то може дати корисне резултате за полицијску истрагу).

Дужности стручњака за оперативно-техничку подршку су:

- да саветује чланове ПТМ о тактичко-техничким могућностима мате-ријалних средстава;

- да обезбеди техничке услове за комуникацију са виновницима кон-фликта и другим овлашћеним учесницима акције;

- да, у складу са могућностима, обезбеђује тонски запис свих говор-них комуникација ПТМ;

- да обезбеђује да се снимљени разговори супротстављене стране што брже ставе на увид ПТМ;

- да, у складу са могућностима, обезбеђује директан тонски и видео запис са лица места;

- да обезбеђује правовремено информисање ПТМ о резултатима осма-трања лица места;

- да, по потреби, дезинформише супротстављену страну у погледу ме-ста са кога се јавља преговарач и

- да снимљени материјал архивира и припреми за анализу.

3.1. Ток преговора

Сва сазнања од значаја за решавање конфликтне ситуације до којих се дође у процесу преговарања вође тимова одмах морају да проследе надлежном руководиоцу акције. На основу њих руководилац акције доноси све одлуке (исплата откупнине, испуњење услова и сл.). Одлуке руководиоца акције се оформљују у форми налога за рад и достављају координатору ПТМ.

Координатор сачињава дневни извештај о раду ПТМ и прослеђује га надлежном руководиоцу акције који може захтевати извештаје и у краћим интервалима, или по одређеним питањима. Након завршетка сваке конфликтне ситуације, детаљно се анализира ангажовање ПТМ, при чему у анализи учествују сви његови припадници. Циљ анализе је унапређење рада тима, уочавање ваљаних елемената ангажовања и подстицање чланова да се са таквом праксом настави, односно да се избегавају грешке, затим додатна обука и емоционално растерећење чланова тима.

3.2. Селекција кадра

Приликом одабира чланова ПТМ треба имати у виду следеће пожељне особине личности и професионалне способности, а нарочито:

- високу мотивисаност за преговарачки посао,¹⁶
- психичку стабилност,
- емоционалну зрелост,
- способност активног слушања,¹⁷
- способност да превазиђе стрес,
- развијене интелектуалне способности (посебно за планирање, стварање представа, предвиђање и анализу),
- изражену вербалну способност,

¹⁶ За посао преговарача неопходна је добровољност. Она се сматра првим и основним критеријумом. У пракси, тај критеријум се испољава тако што нико не може бити распоређен на место преговарача ако то сам не захтева, односно, напуштањем места преговарача када лице није више мотивисано за обављање тог посла.

¹⁷ Овај детаљ преговарачког заната познатији је као: „техника (вештина) активног слушања“. Разговор почиње слушањем захтева виновника (нпр. отмичара). Што дуже отмичар прича - то боље, јер то доводи до попуштања његове напетости. Током његовог говора повремено се потврђују наводи отмичара, понављају се његове речи ради недвосмисленог утврђивања намера и њихове провере. Посебно се током разговора наглашава сваки детаљ око кога је могуће постићи сагласност са отмичарем. Све време се посебно води рачуна о томе да не дође до расправе са отмичарем, што би преговарача удаљило од успостављања поверења са њим. Све наведено временом доводи до спречавања јачања његовог самопоуздања и неумерености у изношењу захтева. У најкраћем, дуготрајним, упорним преговорима могуће је навести отмичаре на одустајање од испуњења захтева и тиме ослободити таоце.

- способност емоционалног уживљавања,
- друштвеност и отвореност према људима,
- тактичност,
- прилагодљивост,
- доказану способност за тимски рад и
- потврђено оперативно искуство на тешким кривичним делима.¹⁸

Селекција кандидата реализује се путем конкурса за пријем у ПТМ. Наведени конкурс, на предлог координатора, расписује директор полиције. Када се у утврђеном року сачини коначна листа кандидата, обављају се консултације са њиховим непосредним руководиоцима (старешинама), након чега се реализује психолошко тестирање кандидата. Током тестирања посебна пажња обраћа се на:

- механизам превладавања стреса,
- интелектуалне способности, посебно вербалне,
- мотивацију за реаговање и начин реаговања,
- облик комуникације,
- емоционалну зрелост и
- екстровертност - интровертност.

Са кандидатима који су на тестирању постигли задовољавајуће резултате лица овлашћена за формирање ПТМ обављају разговор, у циљу провере њихове мотивације за преговарачки посао, квалификација и особина личности. Завршни тест обавља се у виду симулације преговора у којима учествују кандидати који су ушли у најужи избор.

Из редова чланова ПТМ координатор одређује вође тимова, при чему води рачуна да то буду овлашћена службена лица чији су професионални и људски квалитети потврђени њиховим претходним ангажовањем и који обезбеђују да они буду прихваћени од стране других чланова тима. Приликом одабира кадрова координатор настоји да обезбеди да најмање један члан тима буде особа женског пола.

¹⁸ У литератури постоје и нешто другачији погледи на пожељне особине талачког преговарача. Он мора бити стручан, упоран и стрпљив. Наведене особине му омогућују да посредује између отмичара и власти. То значи да мора бити у стању да убеди и једне и друге у непопустљивост супротне стране. Способност убеђивања се односи и на бесмисленост држања талаца, поготову њиховог убијања, јер тиме отмичар себе лишава „живог штита“. Даље, он треба да нађе начин да саопшти судбину отмичара у случају да се нанесе штета по живот и здравље талаца. У случају смрти талаца, највише што отмичар може да очекује је најстрожа предвиђена казна у законодавству појединих земаља (у неким је то и смртна казна). Дакле, преговарач мора бити у стању да убеди отмичара у бесмисленост и узалудност убијања и држања талаца. Упоредо са тим, мора навести власти на макар симболичан уступак. Особине које се захтевају од кандидата за талачке преговараче развијају се одговарајућом обуком (Видети шире у: Субошић Д. (2003): Ослобађање талаца. Београд, Глосаријум).

3.3. Обука кандидата за рад у ПТМ

Кандидати за ПТМ, који су изабрани по наведеним критеријумима, упућују се на обуку о чијем се спровођењу стара координатор са својим замеником. Обука се спроводи у форми специјалистичког курса, на основу плана и програма, у сарадњи са образовним системом Министарства унутрашњих послова.¹⁹ Сви чланови ПТМ оспособљавају се за све улоге у тиму, изузев члана задуженог за оперативно-техничку подршку.

У свету релативно дуго постоје бројне школе талачког преговарања, које су у функцији попуне преговарачких тимова квалитетним кадром. Прву школу талачког преговарања основали су психолог Шлосберг и детектив Болц, под окриљем њујоршке полиције. Полазиште које се уважава током обуке будућих преговарача састоји се у потреби обезбеђења контакта не само са отмичарима, већ и комуникације на релацији извршиоци – медији. Према њима, ради се о безбедносном вентилу и о ресурсу око кога се може договарати.

Поред наведене школе, постоје и оне које основали бивши припадници специјалних јединица. Једна од њих је NASTA (North American SWAT Training Association Ltd. – Северноамеричка SWAT тренинг асоцијација) – организација или удружење бивших припадника SWAT-а.²⁰

Такође у САД, Федерални истражни биро (Federal Investigation Bureau – FBI) формирао је преговарачки тим 1985. године. Службени назив му је FBI's Critical Incident Negotiation Team (CINT). Формиран је као део Јединице за управљање кризама (Crisis Management Unit – CMU), и то је, заправо, најквалитетнија организациона јединица за преговарање у безбедносним службама САД.²¹

Избор припадника CINT врши се међу свим преговарачима FBI. Након селекције, 25 изабраних кандидата пролази обуку за висококвалификованог талачког преговарача. Наведена обука изводи се у Академији FBI, Quantico, Virginia. Поред ове обуке, у наведеној Академији изводи се обука и за стране преговараче који долазе из бројних земаља света. Страни

¹⁹ План и програм специјалистичког курса за обуку преговарача доноси министар на предлог координатора ПТМ, који претходно обезбеди одобрење директора полиције. Кандидати који успешно савладају обуку добијају о томе званичан сертификат Министарства унутрашњих послова.

²⁰ Видети шире на Интернет адреси: www.nasta1.com.

²¹ Потребa за овим тимом произилази из 45 преговора годишње колики је годишњи просек потреба FBI за овом делатношћу. Као што се види, просек њиховог ангажовања је готово једном недељно (Видети шире: FBI's Critical Incident Negotiation Team, <http://www.fbi-cint.htm>).

преговарачи се окупљају у Вашингтону (Washington D.C.), а Академија у њу деташира инструкторе преговарања. Обука за иностране преговараче траје две недеље.

Поред САД, бројне државе света организују обуку преговарача. Најчешће, обука се изводи у сарадњи више земаља, тако да се међусобно размењују искуства, што додатно доприноси квалитету обучености. Примера ради, аустријски преговарачи првобитно су школовани шест месеци у немачкој покрајини Северна Рајна - Вестфалија. Затим су инструктори њиховог преговарања похађали двонедељну обуку у САД. Створивши инструкторске кадрове, аустријска полиција је почела да организује сопствене курсеве преговарања у трајању од четири недеље. Поред тога, аустријски инструктори преговарања похађају стручне семинаре које два пута годишње организује немачка полиција.²²

4. СТРУКТУРА ПРЕГОВАРАЧКОГ ТИМА МИНИСТАРСТВА

Чланови ПТМ за свој рад у тиму одговарају координатору. Преговарачки тим Министарства састоји се од два идентична тима, првог и другог. Тимовима непосредно руководе вође тимова, при чему се, по потреби, тимови смењују у раду на сваких 10 до 12 сати. Сваки тим чине:

- вођа тима,
- први преговарач,
- други преговарач,
- документалиста,
- психолог,
- преговарач задужен за опсервацију породице жртве и
- стручњак за оперативно-техничку подршку.

По потреби, у тим се могу ангажовати и:

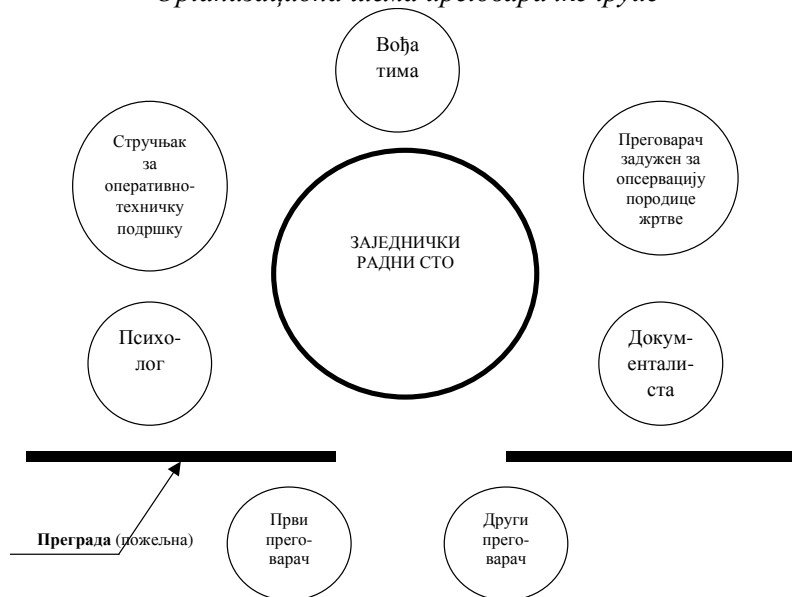
- стручни саветник (за минско-експлозивна средства, радиоактивне материје, бојне отрове и др.),
- професионални преводилац,
- особа којој виновник верује, односно особа која поседује информације о виновнику значајне за решење одређеног проблема (рођак, пријатељ, свештеник, лекар, послодавац и др.),
- лингвиста и
- друге особе које могу допринети решавању конфликтне ситуације.

²² Полазници међународних курсева похађају две недеље наставе и у лондонској полицији, која, такође, спроводи овакву врсту обуке. Ове године такву обуку похађало је и двоје преговарача из наше земље.

Пасивним дежурством се обезбеђује непрекидна спремност (24 часа) ПТМ за реаговање у кризним ситуацијама. Месечним планом пасивног дежурства одређени чланови ПТМ имају обавезу да непрекидно у периоду од седам дана:

- буду стално доступни координатору;
- по налогу координатора обавештавају чланове ПТМ;
- прикупљају и проверавају добијене информације о кризној ситуацији до ангажовања ПТМ, о чему одмах обавештавају координатора;
- воде рачуна о техничкој исправности возила и опреме ПТМ;
- на крају дежурства израде и поднесу извештај о дежурству и
- благовремено обавесте координатора о спречености да врше дужности дежурства.

Организациона шема преговарачке групе

5. ЗАКЉУЧАК

Као носилац психолошког начина решавања кризних (посебно конфликтних) ситуација, у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, током 2004. године, формиран је Преговарачки тим Министарства. Наведена организациона јединица полиције ангажује се у случајевима от-

мица, талачких ситуација, тешких облика уцена, побуна у затворима, запоседања објеката, уличних демонстрација, претњи самоубиством и убиством (убиствима), претњи полицији или трећим лицима оружјем или експлозивним направама приликом припреме и реализације полицијских мера, пружања отпора полицијским мерама и слично, када је могуће остварити утицај на понашање виновника конфликтних ситуација, с циљем њиховог одустајања од противправног понашања.

Преговарачки тим Министарства представља повремену полицијску јединицу јер се формира окупљањем људства које је, условно речено, сталног састава. Задаци појединих припадника ПТМ извршавају се приоритетно у односу на послове и задатке њиховог сталног радног места. То значи да не постоје стално ангажовани преговарачи, већ се овлашћена службена лица (ОСЈ) са других радних места ангажују на пословима преговарача, по потреби. При томе, посебно је важно истаћи да се разматра могућност формирања радних места преговарача која би била стална.

Дужности чланова преговарачког тима деле се на заједничке и појединачне. Заједничке дужности чланова преговарачког тима су израда тактике преговарања и анализа садржаја разговора и писаних изјава. Појединачне дужности чланова преговарачког тима деле се на оне које се односе на појединачне функције (чланове).

Чланови ПТМ за свој рад у тиму одговарају координатору. Преговарачки тим Министарства састоји се од два идентична тима, првог и другог. Тимовима непосредно руководе вође тимова, при чему се, по потреби, тимови смењују у раду на сваких 10 до 12 сати. Сваки тим чине: вођа тима, први преговарач, други преговарач, документалиста, психолог, преговарач задужен за опсервацију породице жртве и стручњак за оперативнотехничку подршку. По потреби, у тим се могу ангажовати и друга лица, која могу допринети законитости и успешности његовог функционисања.

Посебно значајан акт за рад ПТМ је *„Упутство о раду преговарачког тима Министарства унутрашњих послова“*. Њиме се, поред намене, задатака и циљева ПТМ, прецизирају и сва остала питања његовог функционисања, а посебно процедуре, начин обављања послова, организација, селекција и обука кадра, средства за рад и одредбе о његовом ступању на снагу.

Најзад, без обзира на то што су теорија, доктрина и пракса преговарања у Републици Србији знатно напредовале и представљају заокружену целину доношењем *„Упутства о раду преговарачког тима Министарства унутрашњих послова“* и формирањем ПТМ, мора се констатовати да је и даље присутан значајан „простор“ за унапређење психолошког начина решавања кризних и конфликтних ситуација. Наведени „простор“ постоји

у области преговарања и емитовања психолошких ефеката, како у домену решавања кризних ситуација, тако и у домену психолошке подршке реализацији осталих начина (нпр. принудних). Унапређењем наведених области умногоме би се, са аспекта законитости и ефикасности, приближили оптималном решавању кризних ситуација.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Венес Д. (Veness D.), (2003): *Сукоб ниској интензивности и високој учинка*, у: Taylor M., Horgan J. (ур.), *Тероризам у будућности*, превео Марко Младенов, Загреб, Голден маркетинг.
2. Glick L., (2000): *NTOA*. <http://www.ntoa.org>.
3. Група аутора: *FBI's Critical Incident Negotiation Team*. <http://www.fbi-cint.htm>.
4. Dobson C., Payne R., (1982): *Counterattack*. New York: Facts and File, Inc.
5. Златарић Б., (1974): *Опшности авиона и други облици угрожавања међународне цивилне зрачне пловидбе*, Загреб, Информатор.
6. Иваниш Ж., Субошић Д., (2006): *Безбедносно преговарање, сипраијски и тактички аспекти*, Београд, Факултет цивилне одбране.
7. Интернет адреса: <http://www.nasta1.com>.
8. Katz M. S., (1992): *The Elite, the True Story of Israel's Secret Counterterrorist Unit*. New York: Pocket Books.
9. Квери Б., (1998): *Елитне војне јединице*, Нови Сад, Стилос.
10. Кларин М., (1979): *Таоци*, Београд, Политика.
11. Мијовић Д., (2004): *Преговарачка служба Министарства унутрашњих послова, идејни пројекат*, Београд, МУП Републике Србије.
12. Мијовић Д., (2006): *Преговарање у служби МУП РС*, у: Безбедност, бр. 4/06, Београд, МУП РС.
13. Мојсиловић Ж., (2005): *Преговарање у току противтерористичке операције ослобађања таласа, специјалистички рад*, Београд, ФЦО.
14. Пашански М., (1987): *Савремене камикадзе*, Београд, НИРО Књижевне новине.
15. Rewell B. O., (1991): *Structure of Counterterrorism Planning and Operations in The United States*. Terrorism: An International Journal, No. 3/91, Crane, New York: Russak and Company.
16. Sloan S., (1981): *Simulating terrorism*. Norman: University of Oklahoma Press.
17. Стевановић О., (2003): *Руководство у полицији*, Београд, Полицијска академија.
18. Субошић Д., (2001): *Класификација начина ослобађања таласа ангажовањем антитерористичких јединица*, магистарски рад, Београд, ВА ВЈ.
19. Субошић Д., (2003): *Ослобађање таласа*, Београд, Глосаријум.
20. (2005), *Упутство о раду преговарачког тима Министарства унутрашњих послова*, Београд, МУП Републике Србије.
21. Yonah A., Kilmarx A. R., (1979): *Political Terrorism and Business*. New York: Praeger Publishers.

DEVELOPMENT OF NEGOTIATING POTENTIALS OF THE
MINISTRY OF INTERIOR OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Dragan Mijović

Ministry of Interior of the Republic of Serbia, Belgrade

Docent Dane Subošić, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Theories of security, military and other sciences divide ways in which crisis situation is solved into unarmed, non-violent and other ways, and especially important among them is psychological. On the one hand, the term psychological comprises negotiation, because it can be identified with the method of persuasion, as a way to directly influence an individual or group. On the other hand, redeeming concessions from the opponent's side (e.g. life, health and freedom of the hostages) can be obtained through material and immaterial goods. In the theory, these means are called economical and political means.

Besides the criterion of technique, ways in which conflict (crisis) situation is solved can be divided using the criterion of means. For example, psychological way results from dividing noncoercive ways of solving conflict situations with the criterion of means.

As bearer of psychological way of solving crisis situations in the Ministry of Interior of the Republic of Serbia, the Negotiation Team was formed in 2004. This Ministry of Interior's unit is being engaged in the cases of abductions, hostage situations, heavy forms of blackmail, prison riots, street demonstrations, suicide and homicide threats, threats to the police or the third person with weapon or explosive devices during preparation and realization of police measures, when it's possible to influence the behaviour of actors of conflict situations in order to persuade them to give up their wrongful behaviour. This paper problematizes on how the Negotiation Team performs mentioned tasks.

ФОРЕНЗИЧКА НАУКА И КРИМИНАЛИСТИКА

Даг Коларевић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Циљ овог рада је да се укаже на новине у високом полицијском образовању у Србији које су настале увођењем форензичке науке у наставне планове и програме. У раду је направљен покушај да се разграничи и јасније одреди садржај основних појмова који су веома битни за развој полицијског образовања. Такође, наглашен је значај уређења криминалистичке терминологије за успешан научно-образовни процес у полицијском школству и за успешну комуникацију стручњака у свим сегментима рада у вези са криминалистичком делатношћу, а то су, у најширем смислу, област унутрашњих послова и кривичног правосуђа.

Кључне речи: *форензичка наука, полиција, криминалистика, криминал, лице месџа.*

1. УВОД

Услед убрзаног развоја форензичке науке, која налази своје место и на нашим просторима, настала је потреба за разграничењем појмова и уређењем терминологије. Продор нових знања у област образовања и рада криминалистичке полиције довео је до одређених последица. Приликом употребе нових знања најчешће су нови термини ти који први улазе у употребу. Садржаји које нови термини означавају су у вези са научним концепцијама и гледиштима, баш као што су и ранији термини део неких других научних концепција и гледишта. Међутим, проблем настаје због тога што

концепције и гледишта у вези са „старим“ и „новим“ терминима могу да буду супротстављене. Уколико се супротстављене концепције не „помире“, последица која може да настане је збрка у наставном процесу и практичном раду.

2. ФОРЕНЗИЧКА НАУКА И КРИМИНАЛИСТИЧКА ТЕХНИКА

На Криминалистичко-полицијској академији (КПА) је 2007. године, у оквиру измена и допуна наставног плана и програма, уведена неколицина предмета у вези са форензичком науком. У исто време, остао је предмет који је од раније постојао, а то је криминалистичка техника. На први поглед се види да је појам форензичке науке далеко шири од појма криминалистичке технике, па се поставља питање зашто се творци програма нису одлучили за један термин или за један назив предмета. У Министарству унутрашњих послова недавно је основан Национални криминалистичко-технички центар (НКТЦ). Намеће се закључак да прихватање форензичких наука у наставном плану и програму високошколске установе (КПА), чија је матична делатност полицијско образовање, и назив једне веома битне организационе целине МУП-а (НКТЦ) нису у терминолошком складу. Овај несклад би могао врло лако да се превазиђе када би се ствар свела само на избор термина. Међутим, избор термина представља само врх леденог брега. У основи избора термина су научне концепције које са собом носе кључне садржаје од чијег прихватања зависи како процес образовања, тако и практичан рад. Јер, управо би високошколска установа као што је КПА морала да прати савремене правце развоја полицијских концепција и праксе, како би студенти и практичари од тога имали вишеструке користи. Уколико се несклад у прихваћеним криминалистичким концепцијама не разреши и уколико се не изобрази јединствена научна концепција, као последица настаће збрка у којој ће продор нових знања и комуникација међу стручњацима бити отежана. Сада је време да се размотре концепције које су у основи израза криминалистичка техника и форензичке науке.

Криминалистичка техника је део шире области под називом криминалистика. Исцрпан приказ развоја криминалистике дао је Водинелић (1985). Краћи, али такође врло информативан приказ развоја криминалистике дали су Алексић и Миловановић (1994). Сам израз „криминалистика“ исковао је Ханс Грос 1893. године да би њиме означио „скуп знања потребних у откривању кривичних дела“. Он је криминалистику сматрао „ћерком“ криминологије – науке о злочину уопште. Криминалистика је, по Гросу, обухватала опис злочина, уз праћење историјског развоја злочина, затим практична упутства о поступању истражног судије у обради злочина и

упутства о техничким аспектима злочина (трагови, оружја итд.). Оваква концепција била је прихваћена у Немачкој, Аустрији, Швајцарској и некадашњем СССР-у. Временом је криминалистика, у Гросовом смислу, поред репресивног аспекта, проширена и превентивним аспектом. Такође, криминалистика се временом разгранала на три диференциране области, а то су „тактика“, „техника“ и „методика“. Водинелић (1985, стр. 29) даје следећу дефиницију:

Криминалистика је наука која изучава закономерности настанка, прикуљања, изјашњавања, оцене и коришћења оперативне и доказне информације, као и технике, тактике и методике спровођења информационих процеса. (Водинелић, В., 1985, стр. 29)

Према Водинелићу (1996), криминалистичка тактика бави се облицима у којима се могу појавити кривична дела, мотивима и циљевима њиховог извршења, психологијом извршиоца, као и правилима и радним методама које служе за окривање и разјашњавање већ извршених кривичних дела и спречавање будућих кривичних дела. Криминалистичка техника проучава и изналази најподесније методе и средства из природних и техничких наука које служе за расветљавање кривичног дела и откривање извршиоца. Најзад, криминалистичка методика истражује посебности, оно што је битно за откривање, истраживање и разјашњавање одређене врсте кривичног дела. Разлика између криминалистичке тактике и методике огледа се у томе што се у тактици проучавају правила, мере и радње, као што су планирање преткривичног и кривичног поступка, претрес, увиђај, саслушање, рације, заседе итд., док методика обрађује како се та општа правила и методе огледају у специфичностима сваке врсте кривичног дела. На пример, велике су разлике у примени оперативно-тактичких мера и радњи у расветљавању убиства и крађе. Водинелић је наглашавао јединственост криминалистике и њену тесну везу са кривичним и кривично-процесним правом. С друге стране, он је сматрао да криминалистика није помоћна наука за науку кривичног поступка, већ да је она примењена наука која има „богато развијене властите теорије (теорију идентификације, трасологије, планирања, психологије исказа итд.)“, (Водинелић, В., 1985, стр. 30). Овде се намеће питање да ли се области које Водинелић наводи могу назвати теоријама и у којој мери су оне „властите“.

Форензичка наука извире из друге криминалистичке концепције чијим би се родоначелником могао назвати Е. Локар. Он је сматрао да криминалистиком треба означити примену научних метода у истраживању злочина. Временом се за овај приступ усталио израз „научна полиција“ (police scientifique). Она је била прихваћена у Француској и Белгији, а може се

сматрати да је прихваћена и у Енглеској, Шпанији и САД. Ту се мисли на преузимање метода из природних и техничких наука који се свODE на идентификацију особа, лешева, предмета, супстанци, трагова и начина извршења кривичних дела. Дакле, форензичка наука представља примену природних наука (физика, хемија, биологија итд.) у правном контексту. Саферстајн наводи следећу дефиницију форензичке науке:

"...примена науке у области кривичноправних и грађанскоправних процеса и које у оквиру кривичног правосуђа сироводи полиција" (Саферстајн, 1998, стр. 2)

Хоук и Сигел (2006) дају нешто шири дефиницију:

"... наука о повезивању људи, места и ствари укључених у криминалну активност; ове научне дисциплине помажу у обради и кривичноправних и грађанскоправних процеса" (Хоук и Сигел, 2006, стр. 4)

Важно је напоменути да присталице прве, назовимо је Гросовом концепцијом, користе искључиво појам криминалистика, док присталице друге концепције, која се може назвати Локаровом, израз криминалистика користе као синоним са форензичком науком (Saferstein, 1998; Houck and Siegel, 2006). Хоук и Сигел наводе да се у неким форензичким лабораторијама форензички научници називају криминалистима, што је у складу са мишљењем да су криминалистика и форензичка наука једна те иста ствар.

Може се закључити да Гросова концепција извире из кривично-процесног и кривичног права, који дају нужне оквире за криминалистичку делатност. Присталице ове концепције иду даље од правних оквира, наводећи, с правом, како је у истраживању злочина ове оквире потребно испунити реалним и конкретним делатностима које имају научну подлогу. На самом почетку књиге „Криминална психологија“, Ханс Грос 1898. године тврди како су, осим познавања права, од свих других дисциплина потребних за спровођење кривичног правосуђа најбитније психолошке дисциплине. У поменутој књизи Грос се бави менталним активностима у оквиру процеса мишљења, закључивања и доказивања, основним психолошким процесима, као што су опажање, памћење и осећања, психологијом сведочења итд. Указујући на значај психолошких знања за криминалистичку делатност, он наводи „фундаментални принцип“ по коме криминалисти раде много више са очевицима, него што имају прилике да остваре непосредна опажања. Иако је по занимању био правник, Грос је међу првима схватио да у борби против криминала нису довољна само правна знања. Он је критиковао „априористичку“ и „класичну“ традицију у кривичном правосуђу залажући се за примену емпиријских дисциплина у криминали-

стичкој делатности. Међутим, у оквиру ове концепције ипак је преовлада-ла кривичноправна оријентација, односно приступ да се криминал разуме и третира појмовима и моделима правне науке. Временом су се јавили покушаји да се криминалистика подигне на ниво науке. У складу са овим стремљењима даље се инсистира на самосталном статусу криминалистике у односу на кривичноправну науку, упркос њиховој тесној повезаности. На нашим просторима овакву концепцију је са успехом развијао професор Вединелић.

Локарова концепција извире из природно-научног модела. У жижи интересовања њених присталица је научно испитивање трагова и прибављање материјалних доказа у вези са злочином. Из тог научног испитивања произилазе сви други кораци у расветљавању злочина. Убрзаним развојем наука попут физике, хемије, биологије и информатике дошло је до стварања изузетно ефикасних метода у откривању трагова на месту криминалног догађаја и идентификацији извршилаца кривичних дела. То су, на пример, ДНК анализа, биометрија, анализе склопова крвних мрља, разне методе идентификације биолошких течности, хемија и понашање пожара и експлозија итд. Форензичка наука стално прати криминалистичку делатност и непрестано проналази нове методе које полиција прихвата и примењује. Историја проучавања криминалистичке делатности јасно показује усмереност на материјалне доказе, независно од тога о којем приступу се ради – Гросовом или Локаровом. Међутим, седамдесетих година прошлог века дошло је до извесне промене у приступу који се односио искључиво на прибављање материјалних доказа. Наиме, приликом обраде неких серијских злочина са бизарним елементима криминалистичка полиција суочила се са недостатком било каквих материјалних трагова који би указивали на евентуалног извршиоца. Због тога се приступило другој врсти анализе места криминалног догађаја, а то је била анализа понашања извршиоца. На основу начина извршења злочина и карактеристика места злочина доношени су закључци о евентуалним карактеристикама извршилаца, што је полицији било од велике помоћи. На тај начин обим истраге се сужавао, стварале су се уже листе осумњичених и, након тога, долазило се до ефикасних стратегија за интервју са осумњиченима. Оваквим приступом психологија је дала још један, веома важан допринос криминалистичкој делатности, па се и она, уз друге, традиционалне области примене (криминалистички интервју, полиграфско испитивање, преговарање у талачким ситуацијама, процена урачунљивости извршиоца итд.), третира као једна од форензичких дисциплина.

Поставља се питање у каквом су односу концепције, или школе мишљења које су условно назване Гросова и Локарова концепција. Одговор

на ово питање је потребан из два разлога. Прво, од тога у каквом су односу ове две концепције зависи модел полицијског образовања, односно оног дела полицијског образовања који се односи на образовање и оспособљавање људских ресурса у вршењу и унапређењу криминалистичке делатности. Друго, разрешење односа ове две концепције важно је и због криминалистичке терминологије која је веома битан елемент криминалистичке делатности. Ево и одговора на ово питање. Оно што се у криминалистици традиционално назива „криминалистичка техника“ јесте у ужем смислу схваћена форензичка наука. Природне науке и њихова примена у криминалистичкој полицији су последњих двадесетак година толико напредовале, да се више не може говорити о криминалистичкој техници. Послове проналажења, фиксирања и анализе трагова у иоле тежим случајевима не могу обављати техничари који немају високу стручну спрему из природних наука, праћену одговарајућим специјализацијама. Такође, техником се више не могу називати веома сложене и модерне методе и процедуре у анализи лица места и реконструкцији криминалног догађаја. Зато је исправно прихватити Локарову концепцију и тај посао препустити високообразованим и посебно обученим стручњацима из природних наука.

Уколико се прихвати чињеница да је „криминалистичка техника“ уствари уско схваћена форензичка наука, поставља се следеће питање, а то је статус преостале две области – тактике и методике, које су са техником у разрађеној Гросовој концепцији чиниле органско јединство. Форензичка наука је примењена наука. То није случај са областима које се називају тактика и методика. Ове две области настале су на основу покушаја уопштавања неких сазнања проистеклих из праксе спровођења закона, дакле из праксе сузбијања и спречавања криминала. Битна обележја тактичког поступања полиције су, између осталог, претрес, рација, потражна делатност итд. Овакве практичне полицијске радње не могу дати својство научности. Верзије и реконструкције догађаја у криминалистици представљају резултат процеса мишљења, где је циљ успостављање што је могуће веће објективности. Друга обележја криминалистичке тактике су елементи менаџмента у планирању и превенцији криминала, затим, у великој мери, примена психолошких знања, јер највећи део криминалистичке делатности обухвата рад са људима (грађани, информатори, очевици, жртве, сведоци итд.). Претходне напомене важе и за област методике, која изучава посебности појединих врста кривичних дела („специјална тактика“). Може се закључити да тактику и методику чине екплицирана начела, знања и искуства из криминалистичке делатности, уз нужне правне оквире. Разуме се да су ови садржаји преко потребни за успешно обављање криминалистич-

ке делатности, али то није довољно да оне могу чинити науку¹. Криминалистика, са криминалистичком техником, која је узак део форензичке науке, представља мултидисциплинарну област коју чини мешавина кривичног права, психологије и праксе. Иначе, називи тактика и методика су несрећно изабрани - термин тактика потиче из војне терминологије и означава начин, вештину ратовања, док је методика део педагогије и односи се на начине преношења знања из одређених области. У новије време, на Криминалистичко-полицијској академији у Београду десила се једна занимљива ствар. Прихватањем да садржаји форензичке науке добију своје место у високом полицијском школству, криминалистичка техника се неприметно преселила у ужу научну област форензичке науке, док је на њено место дошла једна сасвим нова област, која постоји само на овим просторима, тачније на сарајевском Факултету криминалистичких наука и Високој школи унутрашњих послова у Бањалуци. Та нова област назива се „Криминалистичка оператива“. Дакле, продором форензичке науке трипартитна подела криминалистике претрпела је веома крупну измену. У оправданост ове нове криминалистичке области на овом месту се неће улазити. Довољно је указати на чињеницу да таква област и такав предмет постоје само у овом делу света. На основу досадашњег излагања намеће се закључак да у трипартитном одређењу криминалистике преовлађује модел у чијој основи су кривично и кривично-процесно право. Извори из природних наука, оличени у такозваној криминалистичкој техници, као једној од три целине, представљају поједностављена знања прилагођена за стручњаке чије је основно образовање из правних наука. С друге стране, код форензичке науке преовлађује природнонаучни модел, док познавање кривичног и кривично-процесног права представља надградњу потребну за обављање послова у криминалистичкој полицији. Сувишно је напомињати колики је значај природнонаучног модела за будуће припаднике полиције са високим образовањем и колико је он раније био занемариван. У покушају да се високо полицијско образовање институционализује у складу са

¹ У прилог томе да се криминалистика тешко може назвати науком говори и податак да се претрагом Интернета за научним часописима који у свом називу садрже одредницу „криминалистика“ могу наћи три часописа од којих само један, немачки „Kriminalistik“, има импакт фактор у износу од 0.06. Друга два немају никакву вредност. С друге стране, бодованих часописа који се односе на форензичку науку има два: „Forensic science international“ (импакт фактор 1.397) и „Journal of forensic sciences“ (0.846). Поред њих, има још два часописа који се односе на форензичку медицину, психијатрију и психологију: „American journal of forensic medicine and pathology“ (0.745) и „Journal of forensic psychiatry and psychology“ (0.659). Поред ових, постоји још дванаест часописа који нису бодовани. (Извор: Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку, веб адреса www.nainfo.bg.ac.yu).

научним достигнућима у истраживању и сузбијању криминала, природно-научни модел, оличен у форензичкој науци, има пресудан значај. То је, уосталом, био идеал Ханса Гроса, који је, критиковао „априористичку“ традицију у кривичном правосуђу.

Даља разматрања биће настављена у вези са термином који означава један од основних појмова у делатности криминалистичке полиције, а то је лице места.

3. ЛИЦЕ МЕСТА ИЛИ МЕСТО КРИМИНАЛНОГ ДОГАЂАЈА

Продором форензичке науке у наш полицијски образовни простор створила се недоумица у вези са тим да ли треба задржати традиционалан термин „лице места“, или га заменити новим, наводно јаснијим термином „место криминалног догађаја“². Према општеприхваћеној дефиницији (Алексих, 1985), лице места је место извршења кривичног дела, али и свако друго место на којем се налазе трагови и предмети у вези са извршењем кривичног дела. Из ове дефиниције може да се закључи да је лице места место где се одиграо криминални догађај, али и друга места са траговим и предметима у вези са датим криминалним догађајем, којих може бити и већи број. На пример, изврши се убиство у једном стану, леш се раскомада и делови тела се одбаце на више локација, међусобно удаљених више километара. Према наведеној дефиницији, лице места је стан где је извршено кривично дело, али и међусобно удаљене локације на којима су остављени делови леша. У оваквој дефиницији постоји недостатак јер између лица места где је кривично дело извршено и осталих лица места постоје извесне појмовне разлике. Оне се огледају у временском следу догађаја и, по правилу, различитим карактеристикама. Само место извршења криминалног догађаја настало је раније од других лица места које садрже трагове и предмете у вези са извршењем тог догађаја. Различите карактеристике проистичу из тога што се на месту криминалног догађаја одвијао низ интеракција између извршиоца и жртве или ствари (објекат, вредност итд.). У наведеном примеру убиства, у стану где је оно извршено могао је постојати сукоб, отмица или сексуалне радње. Дакле, највише информација за постављање верзија и реконструкцију добија се са самог места извршења, што не значи да су остала лица места мање важна. Али, проблем са оваквом дефиницијом, у којој лице места обухвата место извршења кривичног дела

² Додатну забуну уноси употреба израза „место кривичног догађаја“ и „криминалистичко-форензичка сцена“, који се могу наћи у дипломским и специјалистичким програмима на Криминалистичко-полицијској академији.

и места са траговима и предметима у вези са извршењем кривичног дела, је што се та места разликују и што због тога може доћи до забуне и тешкоћа у комуникацији представника закона. У страној литератури овај проблем се решава на једноставан начин тако што се место извршења криминалног догађаја (crime scene) назива примарним лицем места, док се остала лица места, дакле она која садрже предмете и трагове, називају секундарним лицем места (на пример, Ли, 2001).

У разматрању израза лице места употребљаван је и израз „место криминалног догађаја“. Неки аутори предлажу да се овим изразом замени традиционални израз лице места. Разлог за то може да буде његова већа прецизност, јер је део тог израза придев „криминално“. Такође, у језичком смислу, „лице“ у изразу лице места може деловати сувишно – довољно је рећи само „место“ (криминалног догађаја). То би биле евентуалне предности израза „место криминалног догађаја“. Предности израза „лице места“ су следеће:

- то је израз који је одомаћен у нашој криминалистичкој делатности;
- једно од значења речи „лице“ у српском језику је „изглед“, „обележје“³, а то је управо оно што се анализира и за чиме се трага приликом увиђаја;
- његова неодређеност (недостатак израза „криминално“) погодна је за било које место где тек треба да буде утврђено да ли је на њему било криминалног догађаја (место садржано у пријави грађана или на које је изашла патрола, на пример проналазак леша за који тек треба да се утврди да ли је у питању природна или насилна смрт).

У вези са претходним напоменама, предлаже се прихватање израза „место криминалног догађаја“ (у циљу поједностављивања може се користити и скраћеница МКД), док традиционални израз „лице места“ може да се користи као синоним, или као ознака за место за које тек треба да буде утврђено да ли је на њему било криминалног догађаја. Осим тога, израз „лице места“ може да се користи и у случају пожара, саобраћајних несрећа итд.

У вези са овим проблемом, важно је напоменути још једну ствар. Права је штета што је у нашој правној науци из употребе избачена реч злочин. Разлог за то је вероватно емотивна конотација коју ова реч са собом носи. Наши правници одлучили су се за израз „кривично дело“. Што се тиче занемаривања речи злочин, правници нису били до краја послед-

³ Речник српскохрватскога књижевног језика, Матица Српска и Матица Хрватска, Нови Сад и Загреб, 1969.

ни. Тако се у кривичним законима помиње „злочиначко удруживање“ или, у новије време се говори о „ратним злочинима“. У лексиконима криминалистике са наших простора ова реч не постоји (Модли и Корајлић, 2002; Алексић, Шкулић и Жарковић, 2004), али је зато има у криминалошком лексикону где је изједначена са кривичним делом. (Бошковић, 1999). Иначе, у књизи „Криминологија“ (Игњатовић, 1996) овај појам има своје пуноправно место и дефинисан је као појединачно криминално понашање. Најједноставније би било да се од почетка говорило о „месту злочина“, али, као што је поменуто, наши правници, а после њих и полиција, су ову реч одбацили, што је права штета. Ако ништа друго, много је лакше баратати са једном речју као што је злочин, уместо са изразима попут „криминалног догађаја“. Када се израз „криминални догађај“, који је нешто раније разматран, преведе, добије се управо реч злочин (криминално = зло, догађај = чин).

4. КРИМИНАЛИСТИЧКА ИЛИ ФОРЕНЗИЧКА ОБРАДА ЛИЦА МЕСТА

Место криминалног догађаја (МКД) је основни, изворни појам за форензичку науку, као уосталом и за криминалистичку полицију. Од обраде МКД зависи читав низ каснијих поступака и процедура који треба да добију судски епилог. Прикупљање, чување и анализа материјала са МКД најпре треба да обезбеди „криминалистичке информације“, односно смернице за истрагу, као и правне оквире за спровођење тактичких радњи криминалистичке полиције (претрес, праћење итд.). Киели (Kiely, 2003) наводи да постоје два основна исхода форензичког испитивања лица места. То су сведочанства⁴, која се односе на класу својстава која се не односе на одређену особу, и појединачни судови који су резултат закључивања да одређена особа има везе са извршењем кривичног дела. На пример, након анализе чауре метка или длаке са лица места форензичар може дати информацију да се ради о одређеној врсти оружја и о извршиоцу мушког пола беле расе. С друге стране, форензичар може да тврди да је чаура метка недвосмислено била испаљена из конкретног оружја и да длака недвосмислено потиче од конкретне особе која је већ осумњичена за извршење кривичног дела.

⁴ Превод енглеске речи „evidence“. Не би било правилно употребити реч „доказ“, осим када се ради о правном контексту. Резултати форензичког испитивања лица места (трагова и предмета) тек на суду могу бити доказ. У неким контекстима реч „evidence“ може да се преводи са траг, на пример „physical evidence“.

Поставља се питање како назвати обраду места криминалног догађаја. Да ли се ради о криминалистичкој или форензичкој обради или и о једном и другом? У новије време код нас се прихвата ово треће, па се говори о криминалистичко–форензичкој обради, што делује рогобатно. Код нас је одомаћен израз „криминалистичка обрада“, а продором форензичке науке, тај израз је на механички начин промењен у „криминалистичко-форензичку“ обраду. Одговор на ово питање може да зависи од тога која се концепција прихвата – Гросова или Локарова. У практичном смислу, довољно је одредити се за један израз, дакле треба говорити или о криминалистичкој обради, или о форензичкој обради места криминалног догађаја. Без обзира који теоријски приступ се одабере, појмови „криминалистичко“ и „форензичко“ се потпуно, или у битној мери преклапају.

Избор одговарајућег термина за обраду места криминалног догађаја може да зависи и од стручног профила особа укључених у криминалистичку обраду. Неки аутори (Lee et al., 2001; Miller, 2003) наводе како у вези са стручним профилем особа укључених у криминалистичку обраду постоји пет различитих модела, од којих сваки има своје предности и недостатке. У традиционалном моделу, тим је састављен од позорника и инспектора који обвљају улогу криминалистичког техничара. Ту су трошкови мањи, али постоји проблем са недостатком времена због других дужности и недостатком стручности. Модел у којем обраду врше криминалистички техничари има предност у стручности, али недостатак је мањак искуства у области криминалистичких истрага. Модел са тимом посебно ангажованих криминалистичких стручњака има предност у њиховом искуству, али недостатак је то што они нису упознати са новим достигнућима форензичке науке, као и то што њихово посебно ангажовање може доћи у сукоб са осталим дужностима. Следећи модел је тим форензичких истражитеља. Предност су њихова супериорна знања, али недостатак је мањак искуства у спровођењу истрага и редовне дужности у лабораторијском раду. Најзад, постоји и модел који обухвата сараднички тим у чијем раду учествују чланови из редова полиције, криминалистички техничари, форензички патолози и припадници правосуђа. Предност овог приступа се огледа у мултидисциплинарности и подели одговорности, а недостатак могу бити потребе за већим финансијским улагањем, сложеним процедурама и сталној комуникацији. Како год се назвала обрада лица места, форензичко испитивање у сваком случају остаје основни елемент из којег проистичу све друге радње полиције.

5. ЛИЦЕ ИЛИ ОСОБА

У закону о Кривичном поступку употребљава се реч „лице“. Ова реч, у најопштијем смислу, треба да означаи грађанина који је учесник у кривичном поступку. У новије време постоји тенденција да се термин „лице“ замени термином „особа“. Вероватан разлог за то је постојање израза „лице места“, па се мисли да због тога може настати збрка. Термини „особа“ и „лице“ су синоними, тако да је свеједно који се термин употребљава. Такође, нема разлога да се посумња у могућност забуне. Разлика између „лица“ и „лица места“ требало би да је потпуно јасна, као и до сада.

6. ИЗВРШИЛАЦ, УЧИНИЛАЦ И ПОЧИНИЛАЦ

Очигледно је да се ради о речима са истим значењем. Ово се наводи како би се предупредила збрка јер неки сматрају да овде разлике постоје. Једина разлика која може да постоји је значење речи починилац, које може да упућује на то да се ради о више извршених кривичних дела.

7. ИНСПЕКТОР ИЛИ ИСЛЕДНИК

У нашој криминалистичкој пракси већ дуго се користи термин инспектор. У криминалистичкој полицији инспектор је особа која се бави сузбијањем и спречавањем криминала, конкретно – оперативном криминалистичком делатношћу. У земљама где преовлађује Локарова криминалистичка концепција, то су детективи. Обе ове речи, и инспектор и детектив, потичу из латинског језика. Разлике између њих су у томе што инспектори „надзиру“ (*inspectio* према лат. *inspicere* – прегледати⁵), а детективи „откривају“ (према лат. *detegere* – открити⁶). Инспектор као занимање у разним делатностима (привреда, финансије, образовање итд.) постоји већ одавно. У побројаним областима врше се разне контроле законитости и ефикасности пословања. Занимљиво је што је ова реч изабрана и да означава раднике криминалистичке полиције, иако би за њих више одговарала реч детектив, јер они више „откривају“, док мање „надзиру“. Међутим, штета је што за ово занимање није искоришћена реч из српског језика, а то је реч иследник. Она се односи на особу која проводи

⁵ Клајн, И. и Шипка, М. (2007), Велики речник страних речи и израза, Нови Сад, Прометеј.

⁶ Исто.

истрагу⁷. Ова реч је недавно уведена у нашу криминалистичку праксу и резервисана је за особе које раде тајно у сврху откривања неких кривичних дела. То су „прикривени иследници“. По тој логици, било би корисно када би се ова реч више искористила у нашој криминалистичкој делатности, па би тако уместо досадашњих инспектора имали полицијске иследнике (с тим у вези, изразу истражни судија одговарао би израз судски иследник или само иследник). С друге стране, реч инспектор је већ дуго у употреби, слично као и већ разматрано „лице места“, па се поставља питање сврсисходности увођења промена. Остаје недоумица зашто писци новог закона о кривичном поступку нису били доследни, јер су увели термин иследник. Да су били доследни, „прикривени иследник“ био би „прикривени инспектор“. Овде се ради, пре свега, о својству тајности, прикривености рада. Употреба речи иследник у појмовном смислу није увела ништа ново у односу на рад инспектора.

8. ЗЛОЧИН, КРИМИНАЛ И КРИМИНАЛИТЕТ

На крају ће бити размотрена ова три појма јер постоји потреба за њиховим коначним разјашњавањем. Такође, различита схватања у вези са употребом ових термина у вези је са неким дубљим значењима која су у основи полицијског школства и полицијске, али и кривичноправне и законодавне праксе.

У Речнику Матице српске⁸, злочин се одређује као врло тежак преступ, најтеже кривично дело (убиство, разбојништво, издаја). У овој одредници долази до израза емотивна конотација коју ова реч носи.

Игњатовић (1996) злочин одређује као криминално понашање и инсистира да је његова битна црта та да је он појединачна појава, за разлику од криминалитета који је „масовна“ појава. То је у складу са одређењима Гасина (Gassin, 1994) који прави разлику између злочина (*Les crimes*) као индивидуалног, квалитативног феномена и криминалитета (*La criminalité*) као колективног, квантитативног феномена. За ово разликовање Гасин наводи два практична разлога. Први разлог је употреба истраживачких техника. У истраживању злочина као појединачне појаве би се користиле „клиничке“ технике, док би се у случају криминалитета користила статистика. Други разлог за разликовање је ниво интерпретације индивидуалног и колективног феномена до којег би се дошло употребом различитих техника. Оно што је,

⁷ Речник српскохрватског књижевног језика, Матица Српска и Матица Хрватска, Нови Сад и Загреб, 1969.

⁸ Исто.

према Гасину, потребно за објашњење на нивоу криминалитета није довољно за ниво злочина као индивидуалног феномена. Гасин наводи како се ове поделе неки криминолози једноставно не придржавају, а такође наводи и ограничења те дистинкције. Он, наиме, тврди да то разликовање не треба да буде искључиво, већ треба проучавати односе између та два нивоа анализе и то не само у смислу пукe адитивности, већ у складу са савременом социологијом у којој се наводи како ти односи могу бити далеко сложенији. Овакве дистинкције не могу да се нађу код енглеских, америчких и канадских криминолога (Nelken, 1994; Rock, 1997; Maguire, Morgan, Reiner, 1997; Siegel, 2002; McLaughlin, Muncie, 2006). Ови аутори полазе од појма злочина, док не употребљавају појам криминалитета.

Требало би да је јасно да појмови „криминал“ и „криминалитет“ имају готово исто значење. Разлике су толико мале да се они могу сматрати синонимима. У Речнику Матице Српске⁹ криминал се одређује као злочиност, вршење противправних, кривичних дела, док се криминалитет одређује као *скуп* таквих дела. Дакле, разлика се огледа у благом обиму појма. Скуп означава неки збир или преглед, дакле неку накнадну обраду података о криминалу. Из новог Речника страних речи и израза Клајна и Шипке¹⁰ може се сазнати да реч криминал потиче из изворног латинског језика, а криминалитет из средњовековног латинског језика. Разуме се, значења ових речи су код Клајна и Шипке иста као у речнику Матице Српске. У страним језицима криминалу одговарају изрази као што су *criminality* (енг.), *criminalité* (фр.), *kriminalität* (нем.). Међутим, у значењима постоје извесне разлике. Овај израз на енглеском¹¹ означава криминално својство („the quality or state of being criminal“). Друго значење ове речи на енглеском језику је криминални чин или делатност („criminal act or practice“). У француском¹² језику такође постоје два значења. Прво је исто као енглеско („qualité de ce qui est criminel“), док друго представља скуп криминалних дела („ensemble des actes criminels“), што је слично са другим енглеским значењем. Најзад, у немачком језику¹³ значење криминалитет представља оно што је кажњиво, односно опсег дела због којих се кажњавају припадници једног народа, слоја или групе.

⁹ Исто.

¹⁰ Клајн, И. и Шипка, М. (2007), Велики речник страних речи и израза, Нови Сад, Прометеј.

¹¹ Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. New York, 1989.

¹² Nouveau petit le Robert, Dictionnaire de la langue française. Paris, Dictionnaires le Robert, 1996.

¹³ Wahrig, G. Deutsches Wörterbuch. Munchen, Bertelsmann Lexikon Institut, 2002.

Проблем са употребом речи криминал и криминалитет код нас настао је због тежње неких аутора да изразу криминалитет придају посебно научно значење у смислу општости или „укупности“, а да реч криминал, слично речи „злочин“, избаце из научне употребе. Тако се реч криминал не може наћи у лексиконима и уџбеницима криминалистике на овим просторима, док је у свакодневној употреби веома чест. С друге стране, нешто раније у овом тексту наведени су покушаји да се криминалитет дефинише као „масовна појава“, као „збир злочиначких дела“ и као „укупност“ свих деликата који се у одређеном раздобљу догоде на неким подручјима (на пример, Сингер, 1996; Игњатовић, 1996). У овим одређењима криминалитет се сматра апстрактном социолошком категоријом и друштвеном појавом која има своје правилности и закономерности. Међутим, у оваквим дефиницијама криминалитета непотребно је дата конкретна димензија. То се огледа у навођењу израза „одређено раздобље“ и „одређени простор“. Овакво конкретизовање једне апстрактне друштвене појаве потпуно је сувишно. Само инсистирање на „масовности“, „збиру“ или „укупности“ упућује на адитивност, односно просто сабирање кривичних дела. Међутим, стиче се утисак да наведени аутори у одређењу криминалитета указују и на квалитативно нове одлике те друштвене појаве, мада ту идеју до краја не образлажу. Дакле, на основу оваквих одређења добија се апстрактна друштвена појава која се односи на одређено време и простор, а то је *contradictio in adjecto*. Потпуно је нормално да се криминалитет као појава односи на „било које време“ и „било који простор“. Ако је израз „одређено време и простор“ придодат да би се указало на то да је криминалитет релативна појава, односно да се инкриминације појединих дела разликују у неким друштвима, онда је то сувишно и не може се закључити на основу саме дефиниције. Потребно је напоменути да се било која операционална дефиниција криминалитета заснива на разматрању појединачних кривичних дела или криминалних понашања, а то је у вези са појмом „укупност“. С друге стране, пракса је показала да се реч криминал ипак употребљава, упркос настојању да се ова реч избаци из научне употребе. У свом обновљеном издању о криминологији, Игњатовић (2005) сматра да се употреба речи криминал као синонима за криминалитет може толерисати. Данас имамо законе о организованом криминалу или високотехнолошком криминалу. Оно што је преко потребно је доследна употреба термина уз прецизно одређивање његовог значења. Може слободно да се закључи да су криминал и криминалитет синоними, као и да инсистирање на схватању криминалитета као „масовне појаве“ нема битан теоријски или практични значај. Ово, на први поглед, сувишно разматрање има и те како смисла, јер су кримина-

листички предмети у полицијском школству до скоро у својим називима садржавали термин „криминалитет“ (Превенција криминалитета, Фискални криминалитет итд.), док се у новим изменама и допунама наставног плана и програма на Криминалистичко-полицијској академији користи реч криминал. Овај наизглед неважан пример представља илустрацију једне појаве за коју постоји бојазан да је врло раширена. Наиме, чак и латимична анализа промена у нашем полицијском школству показује како се у наставне планове и програме уводе термилошка решења из нових закона, попут кривичног или закона о кривичном поступку. Ствар би требало да буде супротна, или макар двосмерна. Управо би стручњаци из полицијског школства требало да анализирају постојеће стање и да предлажу нова промишљена термилошка (и свака друга решења) која законписци треба да примењују. Разлика између приступа да се у процес полицијског образовања механички претачу термилошка решења проистекла из законодавне активности и приступа да та законска решења стручњаци преиспитују и подвргавају строгој анализи одговара разлици између нивоа спровођења курсева и нивоа високог полицијског школства. Аутор се искрено нада да ће, захваљујући разјашњењима пруженим у овом раду, у стручној полицијској терминологији убудуће бити мало више реда.

9. ЗАКЉУЧАК

Отвореност за садржаје форензичке науке представља корак напред у развоју високог полицијског школства у Србији. Увођењем тих садржаја јавила се потреба за разграничењем концепција у основи форензичке науке и криминалистике, како би се избегла непотребна преклапања и неодређеност које за последицу имају термилошку збрку у наставним плановима и програмима и у свакодневnoj пракси. У овом раду је утврђено да форензика представља примењену науку и да криминалистика представља мултидисциплинарну област (кривично и кривично-процесно право, психологија, полицијски менаџмент итд.).

Форензичка наука и криминалистика, као мултидисциплинарна област усмерена на спречавање и сузбијање криминала, нису сукобљене концепције. Разлика између њих огледа се у примени природнонаучног и нормативно-правног приступа у пракси борбе против злочина. У раду је заузето становиште да природнонаучни модел има кључну улогу у постављању високог полицијског образовања на научне основе.

Најзад, у раду су предложена једноставна одређења елементарних полицијских појмова као што су место криминалног догађаја, извршилац,

лице, злочин, криминал итд. како би се прекинула недисциплинована употреба различитих термина који се односе на исту ствар или појаву и пракса једносмерног преузимања термилошких решења проистеклих из законодавне активности.

ЛИТЕРАТУРА:

- Алексић, Ж., Миловановић, З. (1994), *Криминалистика*, Београд, Партенон.
- Алексић, Ж., Шкулић, М., Жарковић, М. (2004), *Лексикон криминалистике*, Београд, приватно издање.
- Бошковић, М. (1999), *Криминолошки лексикон*, Нови Сад, Матица Српска и Универзитет у Новом Саду.
- Gassin, (1994), *Criminologie*. Paris, Dalloz.
- Houck, M. M. and Siegel, J. (2006), *Fundamentals of forensic science*. Amsterdam, Elsevier limited.
- Kiely, T. F. (2003), Forensic science and law. У књизи: James, S. H and Nordby, J. J. (Eds.) *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative techniques*. Boca Raton, CRC Press.
- Lee, H. C., Palmbach, T., Miller, M. T. (2001), *Henry Lee's Crime Scene Handbook*. London, Academic Press.
- Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (Eds.) (1997), *Oxford Handbook of Criminology*. Oxford, Oxford University Press.
- McLaughlin, E., Muncie, J. (Eds.) (2006), *The Sage Dictionary of Criminology*. London, Sage Publications.
- Miller, M. T. (2003), Crime scene investigation. У књизи: James, S. H and Nordby, J. J. (Eds.) *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative techniques*. Boca Raton, CRC Press.
- Nelken, D. (ed) (1994), *The Futures of Criminology*. London, Sage Publications.
- Modly, D. i Korajlić, N. (2002), *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje.
- Saferstein, R. (2007), *Criminalistics – An introduction to forensic science*. New Jersey, Pearson Education, Inc.
- Rock, P. (1997), *Criminology - Past, Present and Future: A Critical Overview*. New York, St. Martin's Press.
- Siegel, L. J. (2002), *Criminology*. Belmont, Wadsworth Group.
- Vodinelić, V. (1985), *Kriminalistika: Otkrivanje i dokazivanje – teoretski i praktički kriminalistički i dokazni problemi*, Skopje, Univerzitet „Kiril i Metodij – Skopje“ i Fakultet za bezbednost i opštedruštvenu samozaštitu.
- Vodinelić, V. (1996), *Kriminalistika*, Београд, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

FORENSIC SCIENCE AND CRIMINALISTICS

Dag Kolarević

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: The aim of this paper is to point to the innovations in higher police education in Serbia arisen from introduction of forensic science in study plans and programmes. An attempt was made to distinct and more clearly determine the content of basic terms important for the development of police education. It was also pointed to the significance the organization of criminalistic terminology has for successful scientific-research process in police education and for successful communication between the professionals, in all the segments of criminalistic work, that is, in the broadest sense, in the field of internal affairs and criminal justice.

ИСТРАЖИВАЊА

ПОУЗДАНОСТ ПРОЦЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКА ИЗОМЕТРИЈСКЕ
СИЛЕ МИШИЋА ОПРУЖАЧА РУКУ ПРИМЕНОМ ТЕСТА БЕНЧ-ПРЕС
КОД ПОЛИЦАЈАЦА

Др Ђурица Амановић
Доц. др Миливој Допсај
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Циљ рада је провера поузданости (релијабилности) процене карактеристика изометријске силе мишића опружача руку применом теста бенч-прес код полицајаца. У ту сврху извршено је тестирање које је спроведено на 40 испитаника мушког пола, студената Криминалистичко-полицијске академије у Земуну. За сваког испитаника посебно, развијеним хардверско-софтверским системом, узорковани су резултати који одговарају максималној сили ($F_{\max}$) опружача руку и параметри брзине стварања силе (RFD), количине саопштеног кретања ($I_{\text{mp}}F$), брзине укључења мишића ($K_{\max}$) и време генерисања силе ($tF_{\max}$). Резултати су показали да је дати тест на генералном нивоу објективан и поуздан (Conical $R=0.95$). У односу на парцијалну објективност и поузданост утврђено је да је коефицијент детерминације за $F_{\max}$ $R^2=0,87$ ($p=0,000$), за RFD $R^2=0,16$ ($p=0,009$), за $K_{\max}$ $R^2=0,36$ ($p=0,000$) и за $tF_{\max}$ $R^2=0,15$ ($p=0,013$), док за $I_{\text{mp}}F$ није утврђена статистички значајна поузданост ($R^2=0,06$, $p=0,099$). Генерално, предложени метод тестирања максималне силе и параметара мишићне силе је показао високу поузданост, па се препоручује за употребу у пракси.

Кључне речи: поузданост/релијабилност тешта, изометријска сила, максимална сила, брзина стварања силе, брзина укључења мишића, бенч-прес.

1. УВОД

Један од веома битних сегмената рада у Специјалном физичком образовању (СФО) јесте и прикупљање информација које се односе на одговарајућу селекцију, као и праћење и сталну контролу стања утренираности студената (полицајаца). У ту сврху се користе различите врсте и батерије тестова, стандардизованих и нестандардизованих (Милошевић, 1985; Милошевић и сар., 1994; Перић, 1994; Јовановић и сар., 1995). Показатељи утренираности студената и нивоа развијености физичких својстава директно зависе од примењеног теста, врсте оптерећења, али и од услова у којим се тестирање изводи. Што је тест више специфичан у односу на активност и што више оптерећује испитаника у односу на реалне услове (такмичење, ситуације из службе), информације прикупљене током тестирања валидније су за селекцију, као и за процену стања припремљености (тзв. метријске карактеристике теста). Једна од основних метријских карактеристика је поузданост (релијабилност) теста која указује на независност добијених резултата мерења и дефинише се као сагласност резултата поновљених мерења (Перић, 1994). Један од начина провере поузданости теста је тест-ретест метод.

Појавом адекватне опреме за бележење различитих видова мишића силе (тензиометријских сонди и софтверских пакета), могућности за истраживање су се повећале, а област интересовања у последње две деценије проширила. Савремени хардверско-софтверски системи са тензиометријским сондама, који се користе при тестирању, веома су велике осетљивости, тако да је њима могуће направити записе промене силе у јединици времена фреквенцијом од преко 100 МХз/с (Blagojević et al., 1998; Milošević et al., 1998; Dopsaj et al., 1999). Таква брзина аквизације података обезбеђује могућност анализе записа промене силе у јединици времена у односу на саму структуру механичких манифестација посматране контракције. Даље, омогућена је анализа записа у односу на жељени временски интервал (100ms, 200ms, 300ms, ...), у односу на жељени проценат од максималне силе (10%, 20%, 30%, ... од $F_{\max}$), у односу на достигнути ниво силе (30N, 50N, 150N, 200N, ...), у односу на жељени проценат времена од максималног времена трајања контракције (10%, 20%, 30%, ... од $tF_{\max}$) итд., односно могуће је анализирати све механичке карактеристике записа силе.

У највећем броју истраживања аутори су посматрали следеће механичке параметре мишићне контракције (MacDougall et al., 1991; Sale, 1992; Pryor et al., 1994; Zatsiorsky, 1995; Milošević et al., 1997; Haff et al., 1997; Dopsaj et al., 1999; Dopsaj et al., 2000):

- $F_{\max}$ - максимална сила постигнута за дати покрет или напрезање, изражена у N (њутнима);
- $tF_{\max}$ - време за које је максимална сила постигнута, изражено у ms (миллисекундама);
- $I_{\text{mp}}F$ - величина којом се описује извршени рад мишића за време покрета или напрезања, односно величина којом се описује количина саопштеног кретања, изражена у N/s (њутн/секундама);
- RFD - брзина стварања силе у јединици времена (rate of force development), изражена у N/s (њутн/секундама);
- $K_{\max}$ - кефицијент којим се описује брзина укључења мишића, изражен у арбитралним јединицама.

Циљ рада је релијабилност процене карактеристика изометријске силе мишића опружача руку применом теста бенч-прес. Предложени начин процене карактеристика изометријске силе мишића опружача руку, применом теста бенч-прес засигурно ће обогатити технолошки поступак са дијагностичко-прогностичког аспекта контроле припремљености радника у смислу основних и специфичних параметара силе.

2. МЕТОДЕ РАДА

Тестирање је извршено на узорку од 40 студената ($\text{age} = 22 \pm 1,5$) Криминалистичко-полицијске академије у Земуну. Пре тестирања код свих испитаника измерена је телесна висина и телесна тежина. Предвиђене варијабле одређиване су коришћењем посебно развијеног хардверско-софтверског система за мерење силе (Милошевић и сар., 1997). За сваког испитаника узорковани су резултати који одговарају максималној сили ($F_{\max}$) мишића опружача руку, као и вредност времена потребног за њено постизање ($tF_{\max}$). Из добијених података сила-време за сваког испитаника аутоматски је рачуната брзина стварања силе као однос нивоа силе и времена у коме је постигнут (RFD), брзина укључења моторних јединица (K) и величина којом се описује извршени рад мишића за време напрезања, односно величина којом се описује количина саопштеног кретања ($I_{\text{mp}}F$).

Студенти су тест, након самосталног загревања, изводили у групама од по 4 испитаника на следећи начин: испитаник се у лежећем положају ухвати рукама за држач металне полуге (слика 1) тако да угао између надлактице и подлактице износи око 90° . Максималним подизањем полуге за

Слика 1

коју су закачени ланац и сонда која је својим другим крајем причвршћена за куку на дну конструкције, испитаник на звучни сигнал изводи опружање руку. Задатак се мери три пута и то тако што је први покушај пробни и не изводи се максималним интензитетом, док се остала два мере као резултат. Паузе између тестовних покушаја су биле око 1 минут. Резултат теста се бележи у базу података у декањутнима (DaN). Испитаник приликом извођења задатка не сме да подиже труп. Крајеви држача се подешавају према дужини руке сваког испитаника.

Сирови подаци су подвргнути методи дескриптивне и компаративне статистике. У првој фази обраде одређује се основна мера централне тенденције: аритметичка средина (*Mean*) - као мера просека вредности свих података; стандардна девијација (*Std.Dev.*) - као најважнији показатељ апсолутног одступања резултата од аритметичке средине и коефицијент варијације (*KV%*) - као показатељ релативног одступања резултата од аритметичке средине.

Ради утврђивања међусобних односа посматраних варијабли употребити се корелациона анализа којом ће се израчунати вредности Пирсоновог коефицијента корелације. Добијени коефицијент детерминације (R^2) нумерички ће изразити величину линеарне зависности између варијабли. Ниво статистичке значајности корелационе везе аутоматски ће израчунати коришћени софтверски пакети помоћу таблица Пирсоновог коефицијента корелације, на 95% нивоу, тј. нивоу вероватноће $p < 0,05$.

За тестирање разлике просечних вредности првог и другог мерења биће коришћена *студентова* т-статистика за зависне узорке, а све статистичке анализе су урађене применом статистичког софтверског програма *SPSS for Windows, release 10.0.1.- Standard Version*.

3. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У Табели 1 су приказани основни дескриптивни статистици праћених варијабли. На основу резултата се може тврдити да су сви измерени резултати хомогени, јер се вредност $KV\%$ налази у распону од 17,18% за варијаблу $F_{\max}$ Тест I (веома хомоген скуп променљивих), до 82,93% за варијаблу RFD Тест II (мање хомоген скуп променљивих), осим вредности 98,55% за варијаблу $K_{\max}$ Тест I и 104,8% $K_{\max}$ Тест II (нехомоген скуп променљивих), (Перић, 1996). Резултати су показали да је дати тест на генералном нивоу објективан и поуздан на нивоу Каноничког R (Canonical $R=0,9575$, $p=0,00$) од 95,75%.

На основу резултата разлика средњих вредности максималне силе између тестирања може се тврдити да није утврђено постојање статистички значајне разлике код Теста 1 и Теста 2, односно разлика се налази на нивоу t односа = -0,409 за варијаблу RFD, до t односа = -1,412 за варијаблу $K_{\max}$ и p вредност = 0,165 за варијаблу $K_{\max}$, до p вредност = 0,684 за варијаблу RFD.

Табела 1 Canonical Analysis Summary (Spreadsheet1)

Canonical R: .9575

Chi?(25)=115.78 $p=0.0000$

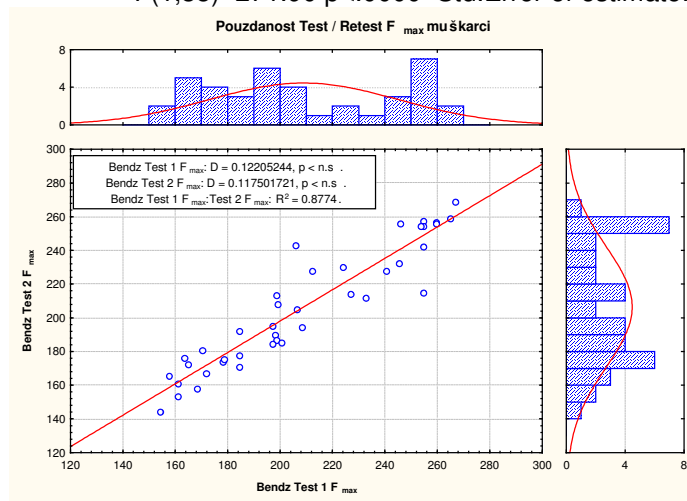
	M	SD	CV%	N	Diff	SD	t	df	p
Тест 1 $F_{\max}$	208.56	35.84	17.18%						
Тест 2 $F_{\max}$	206.00	35.62	17.29%	40	2.55	12.71	1.27	39	0.211
Тест 1 RFD	126.64	63.07	49.8%						
Тест 2 RFD	133.29	110.54	82.93%	40	-6.65	102.65	-0.409	39	0.684
Тест 1 $I_{\max}$	319.28	138.03	43.23%						
Тест 2 $I_{\max}$	338.10	130.94	38.72%	40	-18.82	163.24	-0.729	39	0.47
Тест 1 $K_{\max}$	8.676	8.551	98.55%						
Тест 2 $K_{\max}$	10.71	11.23	104.8%	40	-2.03	9.11	-1.412	39	0.165
Тест 1 $tF_{\max}$	1912.12	734.64	38.42%						
Тест 2 $tF_{\max}$	2011.51	782.98	38.92%	40	-99.39	840.67	-0.747	39	0.459

Вредности слагања (корелације) праћених варијабли које су остварили испитаници између тестирања приказане су графиконима од 1-5.

Коефицијент детерминације је показао да је заједничка варијанса између првог и другог мерења за $F_{\max}$ на нивоу 87,74% ($R^2 = 0,87$). Дати заједнички варијабилитет мерења је статистички значајан на нивоу $p = 0,00$, уз стандардну грешку процене од 12,71 DaN. Дистрибуција података је нормална и не разликује се од хипотетских (Графикон 1).

Графикон 1 Regression Summary for Dependent Variable: Bendz Test 1 Fmax (Spreadsheet1)

$R = .93668501$ $R^2 = .8773$ Adjusted $R^2 = .87415$
 $F(1,38)=271.90$ $p<.0000$ Std.Error of estimate: 12.715

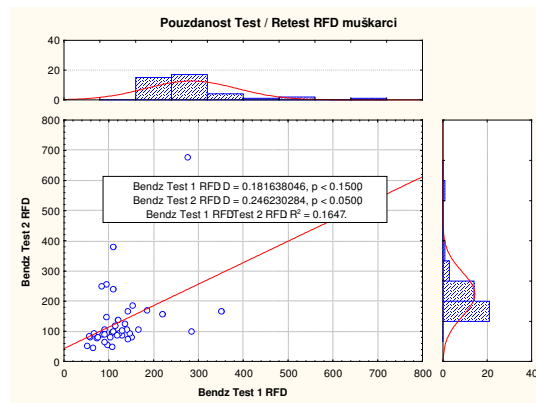

Код варијабле RFD коефицијент детерминације указује да је заједничка варијанса између првог и другог мерења на нивоу 16,47% ($R^2 = 0,16$). Дати заједнички варијабилитет мерења је статистички значајан на нивоу $p = 0,00$, уз стандардну грешку процене од 58,39 DaN/s. Дистрибуција података је померена ка нижим вредностима код првог мерења, а ка вишим у другом мерењу (Графикон 2).

Када је у питању $I_{\text{mp}}F$, коефицијент детерминације је показао да је заједничка варијанса између првог и другог мерења на нивоу 6,98% ($R^2 = 0,06$). Дати заједнички варијабилитет мерења није статистички значајан на нивоу $p = 0,0994$, уз стандардну грешку процене од 134,87 DaN/s. Дистрибуција података је нормална и не разликује се од хипотетских (Графикон 3). Међутим, будући да подаци не корелирају, овај параметар није поуздан.

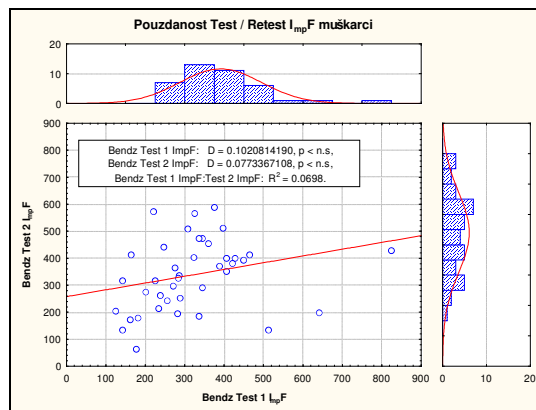
Графикон 2 Regression Summary for Dependent Variable: Bendz Test 1 RFD (Spreadsheet1)

$R = .40584057$ $R^2 = .1647$ Adjusted $R^2 = .1427$
 $F(1,38) = 7.4930$ $p < .0093$ Std.Error of estimate: 58.399

Графикон 3 Regression Summary for Dependent Variable: Bendz Test 1 ImpF (Spreadsheet1)

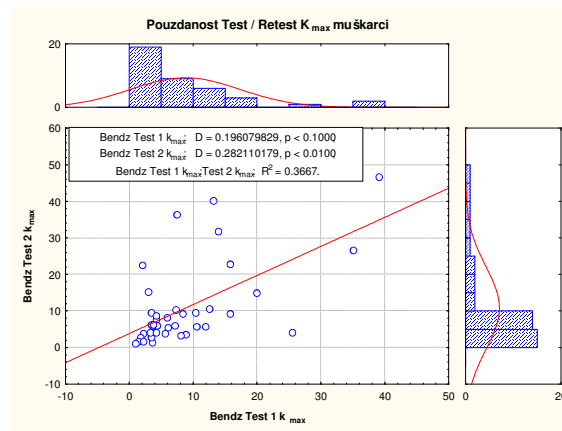
$R = .2642$ $R^2 = .0698$ Adjusted $R^2 = .0453$
 $F(1,38) = 2.8524$ $p < .0994$ Std.Error of estimate: 134.87

Коефицијент детерминације за $K_{\max}$ показао је да је заједничка варијанса између првог и другог мерења на нивоу 36,66% ($R^2 = 0,36$). Дати заједнички варијабилитет мерења је статистички значајан на нивоу $p = 0,00$, уз стандардну грешку процене од 6,89 у арбитралним јединицама. Дистрибуција података је померена ка нижим вредностима код првог и другог мерења (Графикон 4).

Графикон 4 Regression Summary for Dependent Variable: Bendz Test 1 k_{max} (Spreadsheet1)

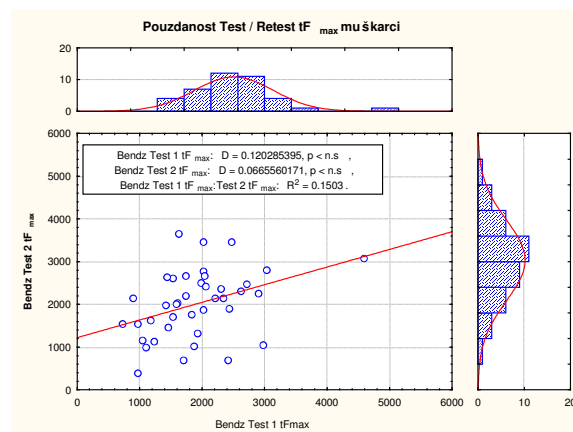
R= .6055 R²= .3666 Adjusted R²= .3500
F(1,38)=22.000 p<.0000 Std.Error of estimate: 6.8947

Коефицијент детерминације показује да је заједничка варијанса између првог и другог мерења за tF_{max} на нивоу 15,03% (R²= 0,15). Дати заједнички варијабилитет мерења је статистички значајан на нивоу п = 0,0134, уз стандардну грешку процене од 686,03 милисекунди. Дистрибуција података је нормална и не разликује се од хипотетских (Графикон 5).

Графикон 5 Regression Summary for Dependent Variable: Bendz Test 1 tF_{max} (Spreadsheet1)

R= .3877 R²= .1503 Adjusted R²= .1279
F(1,38)=6.7229 p<.0134 Std.Error of estimate: 686.03

ЗАКЉУЧАК

Основни предмет истраживања био је утврђивање поузданости процене карактеристика изометријске силе мишића опружача руку код полицајаца применом теста бенч-прес. У батерији тестова СФО која се користи за проверу максималне силе $F_{\max}$ и параметара силе, таква врста теста се до сада није користила.

На основу добијених резултата могу се дати следећи закључци:

- у односу на контрактилну способност - силу и посматране параметре мишићне силе, резултати су показали да не постоје разлике између постигнутих средњих вредности измерених код теста (Тест 1) и ретеста (Тест 2);

- дати тест је на генералном нивоу објективан и поуздан;

- међутим, у односу на парцијалну објективност и поузданост, у функцији посматраних параметара мишићне контракције утврђено је да је коефицијент детерминације за $F_{\max}$ $R^2 = 0,87$ ($p=0,000$), за RFD $R^2 = 0,16$ ($p=0,0093$), за $K_{\max}$ $R^2 = 0,36$ ($p=0,000$) и за $tF_{\max}$ $R^2 = 0,15$ ($p=0,0134$), док за величину којом се описује количина саопштеног кретања ($I_{\text{пр}}F$), реализовану у датом режиму испољавања (изометрија), за дати узорак (полицајци узраста од $22 \pm 1,5$ година) и мишићну групу (опружачи руку) није утврђена статистички значајна поузданост мерена методом тест-ретест ($R^2 = 0,06$, $p=0,0994$);

- у наредном истраживању треба дефинисати метролошке карактеристике датог теста.

Резултати су показали да је предложени метод тестирања поуздан (тест/ретест показује значајну повезаност), па се препоручује за коришћење у пракси. У будућим истраживањима је неопходно је утврдити истовестност мерења са тестовним варијантама у динамичком режиму рада у односу на предмет мерења, као и допринети изради норми за популацију полицајаца.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Амановић Ђ., Милошевић М., Мудрић М., *Методе и средства за процену, праћење и развој мишићне силе у специјалном физичком образовању*, Монографија, ВШУП, Земун, 2004.
2. Blagojević M., Dopsaj M., Milošević M., Aleksić V., Papadimitrou A., *The comparative analysis of force generation velocity and its dimensions at maximal voluntary contractions in isometric and dynamic muscle work regime*, in Conference Book: „International Conference on Weightlifting and Strength Training“, edited by Keijo Ha'kkinen, Department of Biology of Physical Activity, University of Jyväskylä, Finland, November 10-12, 1998, Lahti, Finland, p. 273-274.

3. Dopsaj M., Milošević M., Blagojević M. Metrological values of selected muscle force mechanical characteristics during isometric multi-joint test, 6th International Congress of Northern Greece Sports Medicine Association, Thessaloniki, Greece, 1999.
4. Дојсај М., Милошевић М., Благојевић М., Вучковић Г., *Евалуација ваљаности и поузданости за процену контракцијне способности мишића руку код полицајаца*, Безбедност 3/02, стр. 434-444.
5. Dopsaj M., Milošević M., Blagojević M., *An analysis of the reliability and factorial validity of selected muscle force mechanical characteristics during isometric multi-joint test*, in „Proceedings of XVIII International Symposium of Biomechanics in Sport Vol. 1“, edited by Youlian Hong & David P. Johns, Dept. of Sports, Science & Physical Education, The Chinese University of Hong Kong, 2000, p. 146-149.
6. Јовановић С., Милошевић М., и сар., *Неке методолошке смернице за дијагностичку и прогностичку у специјалном физичком образовању*, Безбедност, Београд, 1995, стр. 81-91.
7. Haff G., Stone M., O'Bryant H., Harman E., Dinan C., Johnson R., Han K-H., *Force-time dependent characteristics of dynamic and isometric muscle action*, Journal of Strength and Conditioning Research, 1997, 11(3):269-272.
8. MacDougall D., Wenger H., Green H., *Physiological testing of the high-performance athlete* (Sec.Ed.), Human Kinetics Books, Champaign, Illinois, USA, 1991.
9. Милошевић М., *Одређивање структуре моторичких својстава милиционара*, ВШУП, Београд, 1985.
10. Milošević M., Blagojević M., Dopsaj M., *Determining the functions upon which force generation velocity and its dimensions are changed in leg extensors*, VI International Symposium on Biomechanics in Sports, 19-25 Juli 1998, Kanstanz, Germany.
11. Milošević M., Ćirković Z., Mihajlović M., Blagojević M., Dopsaj M., *The analysis of changes in the parameters of velocity, force and its dimensions at lifting different weights from deep squat at different velocities*, „Proceedings of the International Conference on Weightlifting and Strength Training“, November 10-12, 1998, Lahti, Finland, pp. 271-272.
12. Перих Б. Д., *Оптимизација изражавања у физичкој култури*, Ауторско издање, Београд, 1994.
13. Pryor J., Wilson G., Murphy A., *The effectiveness of eccentric, concentric and isometric rate of force development tests*, Journal of Human Movement Studies, 1994, 27:153-172.
14. Sale D., Neural adaptation to strength training, in „Strength and Power in Sport“, edited by Pavo V. Komi, Blackwell Science Ltd., Oxford OX2 OEL, London, 1992.
15. Zatsiorsky V., *Science and practice of strength training*, Human Kinetics, Champaign, IL, USA, 1995.

RELIABILITY OF THE EVALUATION OF CHARACTERISTICS OF
ISOMETRIC FORCE OF THE ARM EXTENSION MUSCLES BY
DOING THE BENCH-PRESS TEST ON POLICE OFFICERS

Đurica Amanović, PhD

Docent Milivoj Dopsaj, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: The purpose of this paper is to check the reliability of the evaluation of the ability of the isometric force of the arms extension muscles, by doing the bench-press test on the police officers. For that purpose the test was conducted on 44 male students of the Academy of Criminalistic and Police Studies in Zemun. Specially for this purpose developed hardware and software system was used to sample results matching the maximal force (F_{max}) of arms extension and the rate of force development (RFD), impulse of the muscle force (ImpF), coefficient of muscle activation velocity (K_{max}) and the time of the force creating (tF_{max}). The results have shown that the coefficient of determination is high for all the observed parameters – for F_{max} ($R^2=0.87$), for RFD ($R^2=0.16$), for K_{max} ($R^2=0.36$), for tF_{max} ($R^2=0.15$), except for ImpF ($R^2=0.06$). Because of its high reliability ($R^2=0.95$), offered method of the testing of maximal force and the parameters of muscular force is recommended for the practical usage.

ПРИЛОЗИ

ЛИЧНА КАРТА ДРЖАВЉАНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Доц. др Љубинко Митровић
Висока школа унутрашњих послова,
Бања Лука

Сажетак: Предмет разматрања у раду јесте лична карта, прије свега држављана Босне и Херцеговине, као посебна јавна исправа којом се доказује идентитет лица, односно чињенице о мјесту и датуму рођења, пребивалишту, односно боравишту за расељено лице, држављанство БиХ и друге чињенице које су у личној карти садржане. У раду су обрађена нека питања од посебног значаја, попут поступка, односно поступања органа унутрашњих послова приликом издавања личних карата, поступка са оштећеним и дотрајалим личним картама, као и поступка у случају губитка личне карте.

Кључне речи: *лична карта, држављанин БиХ, пребивалиште, бораваиште, прекршаји.*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Лична карта држављана Босне и Херцеговине уређује се Законом о личној карти држављана Босне и Херцеговине ¹ из 2001. године (до доношења овог Закона, издавање, замјена и поништавање личне карте било је регулисано ентитетским законима, а за подручје Републике Српске, Законом о личној карти из 1992. године). Поред Закона, материја личних кара-

¹(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 32/01,16/02 и 32/07);

та уређена је и Правилником о обрасцу захтјева за издавање и замјену личне карте, поступку издавања и замјене личне карте и начину вођења евиденција о захтјевима ², Правилником о обрасцу личне карте и подацима садржаним у личној карти држављана БиХ³ и Правилником о цијени образаца личних докумената.⁴ Основни циљ, односно сврха Закона о личној карти држављана БиХ јесте успостављање идентификације грађана БиХ и издавање личних карата сваком држављанину БиХ.

Лична карта јесте јавна исправа којом се доказује идентитет лица, односно то је јавна исправа којом се доказују чињенице о мјесту и датуму рођења, пребивалишту, односно боравишту за расељено лице, држављанство БиХ и друге чињенице које су у личној карти садржане. Лична карта је јединствена за све држављане БиХ и важи на цијелој територији БиХ. Држављани БиХ могу користити личну карту и као путну исправу за прелазак државне границе у одређеним околностима и под условима утврђеним билатералним споразумима између БиХ и друге државе (такав случај јесте коришћење личне карте држављана БиХ за прелазак државне границе Републике Србије, Републике Црне Горе, те Републике Хрватске).

Лична карта се издаје у мјесту пребивалишта подносиоца захтјева, односно каснијег имаоца личне карте, а обавезни су је посједовати сви држављани БиХ старији од 18 година. С друге стране, право на личну карту имају држављани БиХ млађи од 18, а старији од 15 година. За разлику од Босне и Херцеговине, право, али и дужност посједовања личне карте имају сви држављани Републике Србије⁵ и Републике Хрватске који имају пребивалиште у Републици Србији, односно Републици Хрватској, а старији су од 16 година, с тим да право на личну карту има и држављанин Републике Србије старији од 10 година, односно „особа старија од 15 година живота“ према Закону о особној исказници Републике Хрватске.⁶ Личну карту су дужна имати и расељена лица са боравиштем у БиХ и њима се она издаје у мјесту боравишта.

Лице које је изгубило држављанство БиХ на неки од начина престанка држављанства БиХ, или лице које више нема пребивалиште у БиХ мора, без одлагања, вратити личну карту коју је посједовало надлежном органу.

Држављанин БиХ може имати само једну личну карту прописану за држављане БиХ, дужан је да је носи са собом и није дужан да је да на увид ако то није предвиђено законом (лице је дужно показати своју личну карту

²(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);

³(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);

⁴(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);

⁵ Члан 2 Закона о личној карти (Службени гласник Републике Србије, број 62/06);

⁶ Чланак 3 Закона о особној исказници (Народне новине Републике Хрватске, број 11/02 и 122/02);

на захтјев овлашћеног службеног лица које је по закону овлашћено да врши легитимисање). Држављанин не смије користити као своју личну карту другог лица, нити уступити своју личну карту другом лицу.

Странцима који живе у БиХ лична карте се издаје према Закону о кретању и боравку странаца и азилу⁷, Правилнику о обрасцу захтјева за издавање и замјену личне карте за странца, поступку издавања и начину вођења евиденција о захтјевима за издавање и замјену личних карата за странце⁸, Правилнику о обрасцу личне карте и подацима садржаним у личној карти за странца⁹ и Правилнику о цијени образаца личних докумената за странце.¹⁰

2. ПОСТУПАК ИЗДАВАЊА ЛИЧНЕ КАРТЕ

Лице које тражи личну карту дужно је да поднесе захтјев за издавање личне карте. Захтјев за издавање личне карте подноси се надлежном органу, а то је у Републици Српској Центар јавне безбједности, станица јавне безбједности или полицијска станица према мјесту пребивалишта држављанина БиХ, односно према мјесту боравишта за расељена лица (у Федерацији БиХ захтјев се подноси полицијској управи при кантоналним министарствима унутрашњих послова, а у Брчко Дистрикту БиХ надлежном органу који функционално дјелује као државна институција). Захтјев за издавање личне карте подноси се на прописаном обрасцу¹¹ који садржи сљедеће податке подносиоца захтјева, држављанина БиХ (истовремено, то су и подаци који се уносе у личну карту):

1. име (имена) и презиме подносиоца захтјева;
2. датум и мјесто рођења;
3. општина пребивалишта или општина боравишта за расељено лице;
4. пол;
5. јединствени матични број (ЈМБ);
6. фотографија подносиоца захтјева;
9. потпис;
10. држављанство БиХ.

⁷(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 29/03 и 04/04);

⁸(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 17/03);

⁹(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 17/03);

¹⁰(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 17/03);

¹¹Изглед и садржај обрасца захтјева за издавање и замјену личне карте, поступак издавања и замјена личне карте и начин вођења евиденција за примљених захтјева за издавање и замјену личне карте прописани су Правилником о обрасцу захтјева за издавање и замјену личне карте, поступку издавања и замјене личне карте и начину вођења евиденција о захтјевима (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);

Уз захтјев за издавање личне карте која се држављанину БиХ издаје први пут прилаже се доказ о идентитету, односно Извод из матичне књиге рођених и доказ о држављанству БиХ, односно Увјерење о држављанству, као и двије фотографије одговарајуће величине које вјерно приказују лице подносиоца захтјева.

У захтјеву за издавање личне карте држављанин мора навести своју адресу становања и поштански број, с тим да се ове информације не појављују на личној карти.

Од подносиоца захтјева за издавање личне карте узимају се отисци прстију и исти се уносе на личну карту у формату који се може очитати компјутерски, с циљем помоћи при утврђивању идентитета носиоца личне карте.

Уколико држављанину БиХ раније није издата лична карта, дужан је поднијети захтјев за издавање личне карте у року од 60 дана након што наврши 18 година живота, или 60 дана након што се стално настанио у БиХ, под условом да је навршио 18 година живота.

Давање тачних и истинитих података је законска обавеза подносиоца захтјева за издавање личне карте и то приликом сваког подношења захтјева за издавање личне карте.

Надлежни орган је дужан издати личну карту подносиоцу захтјева (под условом да подносилац има право на исту) најкасније у року од 15 дана након подношења захтјева за издавање личне карте. Уколико надлежни орган не изда подносиоцу захтјева личну карту одмах, он ће подносиоцу захтјева, након пријема захтјева одмах издати потврду о пријему захтјева за издавање личне карте на прописаном обрасцу, која ће му служити као доказ да је поднио захтјев за издавање личне карте.

Надлежни орган води посебну евиденцију, односно Регистар примљених захтјева за издавање личних карата (овај Регистар се на крају календарске године закључује, увезује и трајно чува), о примљеним захтјевима за издавање, односно замјену личне карте. Захтјеви за издавање, односно замјену личних карата, уписују се у наведени Регистар по реду њиховог пријема. Регистар се води у облику књиге и садржи податке о редном броју, датуму пријема захтјева, презимену и имену подносиоца захтјева и имену једног од родитеља, дану, мјесецу и години рођења, серијском броју личне карте и имену и презимену службеног лица.

Правилником о обрасцу захтјева за издавање и замјену личне карте, поступку издавања и замјене личне карте и начину вођења евиденција о захтјевима прописан је и начин подношења захтјева за издавање личне карте неписменог лица, односно лица са одређеним тјелесним недостацима. Од овог лица, на захтјеву се узима отисак кажипрста десне руке, а уко-

лико лице нема тог кажипрста, узима се отисак средњег, односно неког другог прста десне руке. Уколико лице нема десну руку, узима се отисак кажипрста лијеве руке, односно отисак другог прста истим редом као и код десне руке. Ако подносилац захтјева нема ни једну руку, односно нема прсте ни једне руке, то се, као и у претходним случајевима, од стране службеног лица констатује на мјесту предвиђеном за потпис подносиоца захтјева.

Изглед обрасца личне карте, садржај података у личној карти, начин вођења евиденција издатих личних карата и друга питања од важности за личну карту прописана су Правилником о обрасцу личне карте и подацима садржаним у личној карти држављана Босне и Херцеговине.¹²

Лична карта се издаје држављанину Босне и Херцеговине који је поднио захтјев за издавање личне карте, на његов лични захтјев, или држављанину Босне и Херцеговине у чије име је захтјев поднио његов прописно овлашћени законски заступник на захтјев његовог законског заступника.

Издавање, замјену и поништавање личних карата у Републици Српској врше одређене организационе јединице Министарства унутрашњих послова Републике Српске и то су станице јавне безбједности и центри јавне безбједности Министарства унутрашњих послова Републике Српске према мјесту пребивалишта држављанина - подносиоца захтјева. Изузетак су личне карте које се издају расељеним лицима, а које се издају према мјесту боравишта расељеног лица (расељеним лицем се сматра оно лице којем је додијељен статус расељеног лица). Надлежни органи ентитета (министарства унутрашњих послова ентитета) поступају као другостепени органи у жалбеном поступку на одлуке надлежних, првостепених органа за издавање, поништавање и замјену личних карата. Странка незадовољна одлуком другостепеног органа (ентитетско министарство унутрашњих послова) може уложити жалбу Министарству цивилних послова БиХ.

Лична карта има облик картице, формата 8,5 цм x 5,4 цм, дебљине 0,81 мм, а израђена је вишеслојном технологијом од бијелог и транспарентног поликарбонатног материјала, са примјесама окер-жуте и сиве боје у свијетлим тоновима. Образац личне карте садржи рубрике са предње стране и полеђине обрасца у који се уписују одређени подаци.¹³

¹²(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);

¹³Члан 2 Правилника о обрасцу личне карте и подацима садржаним у личној карти држављана Босне и Херцеговине; Интересантна је одредба члана 8 Закона о личној карти Републике Србије према којој образац личне карте (тзв. биометријска лична карта) садржи простор за контактни микроконтролер (СІР) и простор за машински читљиву зону за потребе аутоматског читавања података, у који се уносе сви видљиви подаци на личној карти, као и подаци о држављанству, пребивалишту и адреси стана

Наслов и називи рубрика на личној карти пишу се на босанском, хрватском, српском, француском и енглеском језику. Текст на босанском, хрватском и српском језику пише се латиничним и ћириличним писмом, с тим да се појединачни подаци које у образац личне карте уноси надлежни орган уписују само латиничним писмом.

У личну карту се уносе сљедећи подаци подносиоца захтјева за издавање личне карте, односно имаоца личне карте, и то:

1. име (имена) и презиме подносиоца захтјева, односно имаоца личне карте;
2. дан, мјесец, година и мјесто рођења;
3. општина пребивалишта или општина боравишта за расељено лице;
4. пол;
5. јединствени матични број (ЈМБ);
6. фотографија подносиоца захтјева;
9. потпис имаоца личне карте;
10. држављанство БиХ имаоца личне карте.

На личној карти, поред наведених података, такође се налазе и серијски број, датум издавања, рок важења, подаци које је могуће прочитати компјутерски, те назив надлежног органа који је издао личну карту. О издатим личним картама надлежни органи воде, али и одржавају и користе електронским путем Евиденцију о личним картама.

Лична карта се издаје са роком важења који зависи од старости држављанина БиХ, подносиоца захтјева, и то:

- држављанину млађем од 18, а старијем од 15 година рок важења личне карте је двије године,
- држављанину старијем од 18 година издаје се лична карта са роком важења од десет година и
- држављанину старијем од 60 година издаје се трајна лична карта.

Рок важења личне карте у Републици Србији, у правилу јесте пет година (у Републици Хрватској десет година), с тим да се дјеци у Републици Србији, лична карта издаје са роком важења од двије године, а у Републици Хрватској „особама млађим од 27 година живота особна исказница се издаје с роком важења од пет година, а особама старијим од 65 година живота без рока важења.”

њеног имаоца и јединствени матични број његових родитеља. У образац личне карте уносе се и слике биометријских података имаоца личне карте и то отисак прста (дигитални отисак прста), анализа лица, односно дигитална фотографија имаоца личне карте и потпис власника личне карте. Иначе, биометријске личне карте су у Србији уведене почетком 2007. године, иако се исте не користе у већини држава свијета (највећи број земаља Европске уније, САД, Јапан и друге).

Лична карта се може издати и држављанину старијем од 15, а млађем од 18 година који има пребивалиште у БиХ, на лични захтјев или на захтјев његовог родитеља или другог прописно овлашћеног законског заступника.

Подносилац захтјева, односно будући ималац личне карте, преузима личну карту лично, а у поступку издавања личне карте не плаћа се административна такса.

Грађани плаћају надлежном органу за издавање личне карте накнаду у висини цијене коштања обрасца личне карте (тренутно 10,00 КМ), што је уређено Правилником о цијени образаца личних докумената.

3. ПОСТУПАК СА ОШТЕЋЕНОМ И ДОТРАЈАЛОМ ЛИЧНОМ КАРТОМ

Захтјев за замјену своје личне карте дужно је поднијети лице, држављанин БиХ, надлежном органу за издавање, односно замјену личних карата у сљедећим случајевима:

1. ако је истекао рок важења личне карте коју посједује држављанин БиХ (сходно томе, ималац личне карте дужан је поднијети захтјев за замјену личне карте најкасније до 15 дана прије датума истека важности садашње личне карте);

2. у случају промјене пребивалишта имаоца личне карте или промјене боравишта код расељених лица (ималац личне карте дужан је поднијети захтјев за замјену личне карте у року од 60 дана од настанка разлога за њену замјену, односно од дана промјене пребивалишта, односно боравишта);

3. ако је дошло до промјене података који су о имаоцу личне карте наведени у личној карти (ималац личне карте дужан је да поднесе захтјев за замјену личне карте у року од 60 дана од настанка разлога за њену замјену);

4. ако је податак у издатој личној карти нетачан или погрешно уписан, а то накнадно сазна ималац личне карте (ималац личне карте дужан је да поднесе захтјев за замјену личне карте у року од 60 дана од сазнања да је податак у личној карти нетачан или је погрешно уписан);

5. ако је лична карта оштећена или из других разлога подаци нису читљиви у толикој мјери да лична карта не може служити својој намјени (у овом случају, надлежни орган одредиће рок у којем је ималац личне карте дужан поднијети захтјев за замјену личне карте, с тим да овај рок не може бити краћи од 15 дана од дана када је надлежни орган донио рјешење о замјени личне карте);

6. када је изглед имаоца личне карте толико измијењен да он више не одговара фотографији на личној карти (битном измјеном лика имаоца личне карте који не одговара фотографији на личној карти сматрају се нарочито промјене лика настале услед физичког и хемијског дејства болести или природног биолошког процеса, односно промјене у погледу држања косе, бркова или браде послјије издавања личне карте, због којих је онемогућено или отежано препознавање са фотографијом на личној карти). И у овом случају, надлежни орган одредиће рок у којем је ималац личне карте дужан поднијети захтјев за замјену личне карте, с тим да овај рок не може бити краћи од 15 дана од дана када је надлежни орган донио рјешење о замјени личне карте.

Уз захтјев за замјену личне карте, ако се замјена личне карте тражи, подносилац захтјева прилаже двије фотографије одговарајуће величине које вјерно приказују лице (лик) подносиоца захтјева (са лица - *en face*, без шешира, капе или мараме, односно са истима из одређених вјерских или сличних разлога, с тим да чело не смије бити покривено).

У поступку замјене личне карте, држављанин БиХ доказује свој идентитет и тачност података који се уписују у његову „нову“ личну карту на основу раније издате личне карте, или, ако такве личне карте нема, другим доказом о идентитету (то може бити нека друга јавна исправа са фотографијом или Извод из матичне књиге рођених, и доказом о држављанству БиХ). Уколико се ради о замјени личне карте лица које није рођено на територији БиХ, уз ранију личну карту потребно је обавезно приложити и доказ о држављанству БиХ.

Уколико ималац личне карте не поднесе захтјев за замјену личне карте у роковима предвиђеним законом, садашња, односно раније издата лична карта престаје да важи. Уколико ималац личне карте не поднесе захтјев за замјену личне карте најкасније до 15 дана прије датума истека важности садашње личне карте, садашња лична карта престаје да важи од датума истека.

Надлежни орган је дужан замијенити личну карту одмах или најкасније у року од 15 дана након подношења захтјева за замјену личне карте, под условом да утврди да подносилац захтјева има право на замјену личне карте. Замијењена лична карта се поништава или уништава (бушењем обрасца личне карте) и враћа подносиоцу захтјева, на његов захтјев.

Лична карта умрлог лица предаје се надлежном органу, а, на захтјев породице, поништена лична карта умрлог лица враћа се породици.

Ако је, из разлога утврђених у Закону о путним исправама БиХ, издавање путних исправа држављанину БиХ забрањено, или су путне исправе одузете, лицу се забрањује и коришћење личне карте за прелазак државне

границе. Надлежни орган доноси рјешење о забрани (жалба против овог рјешења не одлаже извршење рјешења), те у складу с тим и о том рјешењу обавјештава суд или други надлежни орган. Забрана коришћења личне карте за прелазак државне границе спроводи се напоменом у личној карти или путем одузимања личне карте и издавања привремене потврде или привремене личне карте са унесеном напоменом да се лична карта не може користити за прелазак државне границе.¹⁴

4. ГУБИТАК ЛИЧНЕ КАРТЕ

Лице које изгуби личну карту или је имаоцу личне карте лична карта украдена, уништена или је на било који други начин ималац личне карте остао без ње, дужан је да ту чињеницу без одлагања лично пријави најближој полицијској станици или надлежном органу. Полиција је, по пријему пријаве губитка личне карте од стране имаоца личне карте, дужна да о томе сачини писмени извјештај, а затим примјерак сачињеног извјештаја одмах уручи подносиоцу пријаве губитка личне карте и, истовремено, одмах обавијести надлежни орган који је издао личну карту. Надлежни орган, односно орган унутрашњих послова који је издао личну карту, по пријему извјештаја полиције о губитку личне карте дужан је издати рјешење о поништењу личне карте.

Држављанин који је посједовао личну карту, а који је исту изгубио током боравка у иностранству, дужан је о губитку личне карте обавијестити најближу Канцеларију дипломатско-конзуларног представништва БиХ у иностранству и поднијети захтјев за нову личну карту. Дипломатско-конзуларно представништво БиХ обавјештава Министарство цивилних послова БиХ о губитку личне карте одређеног држављанина БиХ, а, у складу са тим, ово Министарство о губитку личне карте обавјештава надлежни орган који је лицу издао личну карту. Надлежни орган, након пријема обавјештења о губитку личне карте, доноси рјешење о поништењу претходне личне карте и лицу које је изгубило личну карту издаје нову личну карту путем Министарства цивилних послова БиХ и дипломатско-конзуларног представништва БиХ.

Држављанин БиХ који више не посједује личну карту јер је исту изгубио, или му је лична карта украдена, уништена или је на било који други начин остао без личне карте, дужан је да у року од 30 дана од дана пријављивања случаја губитка личне карте полицији, поднесе захтјев за издавање нове личне карте. Уз захтјев, држављанин БиХ прилаже извјештај о

¹⁴Члан 18 Закона о личној карти држављана БиХ;

губитку личне карте из полиције, доказ о идентитету, доказ о држављанству БиХ, и, ако се то тражи, двије фотографије које вјерно приказују лице подносиоца захтјева. Уколико држављанин коме је издата нова лична карта накнадно дође у посјед раније личне карте, дужан је да ту личну карту одмах преда најближем надлежном органу.

Надлежни орган издаје личну карту подносиоцу захтјева најкасније у року од 15 дана од дана подношења захтјева за издавање личне карте, под условом да подносилац има право на личну карту. Уколико надлежни орган не изда подносиоцу захтјева личну карту одмах, он ће подносиоцу захтјева одмах издати потврду о пријему захтјева за издавање личне карте на прописаном обрасцу, која ће му служити као доказ да је поднио захтјев за издавање личне карте.

Дужност је свакога ко нађе туђу личну карту да је одмах преда лицу на чије име лична карта гласи или најближој полицијској станици.

5. ЕВИДЕНЦИЈЕ О ЛИЧНИМ КАРТАМА

Законом је прописано вођење и одржавање слjedeћих евиденција о издатим, замијењеним или поништеним личним картама, и то:

1. централна евиденција – коју води Министарство цивилних послова БиХ,
2. ентитетске евиденције – воде их ентитетска министарства унутрашњих послова и
3. мјесне евиденције – воде их надлежни мјесни органи.

Наведене евиденције, у складу са Законом о централној евиденцији и размјени података¹⁵, воде надлежни органи путем електронске обраде података, чиме се, уз Закон о заштити личних података¹⁶, обезбјеђује потпуна заштита података који се уносе у захтјев за издавање личне карте, односно у личну карту.

Централна, ентитетске и мјесне евиденције садрже слjedeће личне податке, и то:

1. име (имена) и презиме држављанина;
2. датум и мјесто рођења;
3. општину пребивалишта или боравишта за расељено лице;
4. пол;
5. јединствени матични број (ЈМБ);
6. фотографију подносиоца захтјева;

¹⁵(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 32/01);

¹⁶(Службени гласник Босне и Херцеговине, број 32/01);

9. потпис;
10. држављанство БиХ;
11. серијски број;
12. датум издавања;
13. рок важења;
14. податке које је могуће прочитати компјутерски;
15. назив органа који је издао личну карту;
16. поштански број и адресу подносиоца захтјева.

Поред ових личних података, прописане евиденције садрже и све оне појединости које се односе на евентуални нестанак личне карте, као и, евентуално, напомену о забрани коришћења личне карте за прелазак државне границе.

Сви надлежни органи који воде прописане мјесне евиденције дужни су да редовно достављају Министарству цивилних послова БиХ податке из своје евиденције. С друге стране, Министарство цивилних послова БиХ може обезбиједити податке из централне евиденције коју оно води надлежном мјесном или ентитетском органу како би овај извршавао своје дужности прописане Законом.

Органи овлашћени за вођење и одржавање централне, ентитетских и мјесних евиденција могу прикупљати, обрађивати, похрањивати и користити личне податке из евиденције једино у сврху провођења Закона о личној карти држављана БиХ. Подаци унети у неку од евиденција бришу се приликом издавања нове личне карте или пет година након истека рока важења личне карте. Једини изузетак јесте напомена о забрани коришћења личне карте за прелазак државне границе која се брише након годину дана од престанка постојања разлога за уписивање те информације, односно забране.

Држављанин БиХ има право да буде обавијештен о томе да ли се његови лични подаци налазе у централној, ентитетској и мјесној евиденцији и има право да му се ти подаци саопште у јасној форми. Уколико се утврди да су такви подаци обрађени на незаконит или неправилан начин, држављанин о чијим се подацима ради има право на одговарајућу исправку или брисање тих података. Таква исправка или брисање података је за да тог држављана бесплатна.¹⁷

Министарство цивилних послова БиХ и надлежни ентитетски, односно мјесни органи обавезни су предузети довољне, односно потребне безбједносне мјере да би се осигурала заштита свих података из централне и мјесних евиденција и свих података пренесених на друге овлашћене органе, у складу са Законом о централној евиденцији и размјени података.

¹⁷Члан 26 Закона о личној карти држављана БиХ;

6. ИЗДАВАЊЕ ЛИЧНИХ КАРТА РАСЕЉЕНИМ ЛИЦИМА И ПОВРАТНИЦИМА

Закон о личној карти држављана БиХ посебно је регулисао издавање личних карата расељеним лицима и повратницима.

Расељеном лицу се издаје лична карта која важи двије године према његовом боравишту, с тим да расељено лице подноси захтјев за издавање личне карте у року од 60 дана од дана привременог настанења у мјесто боравка.

Приликом сваког подношења захтјева за издавање личне карте, расељено лице уз захтјев прилаже, ако се то тражи, доказ о идентитету и двије фотографије одговарајуће величине, које вјерно приказују лице подносиоца захтјева за издавање личне карте.

Повратник у мјесто пребивалишта прије сукоба, односно рата, има право замијенити личну карту која је раније издата у мјесту боравишта повратника, личном картом коју издаје надлежни орган у мјесту пребивалишта прије сукоба. Овај повратник подноси захтјев за замјену личне карте у року од 60 дана од дана повратка у своје мјесто пребивалишта прије сукоба. Приликом сваког подношења захтјева за замјену личне карте, повратник уз тај захтјев прилаже, ако се то тражи, доказ о идентитету и двије фотографије одговарајуће величине које вјерно приказују лице подносиоца захтјева.

Уколико повратник не посједује личну карту издату у пријашњем мјесту пребивалишта, он подноси захтјев за издавање личне карте у складу са Законом о личној карти држављана БиХ.

Расељено лице које добровољно одлучи да се стално настани у мјесту у којем није имало пребивалиште прије сукоба, има право да замијени личну карту раније издату према Закону о личној карти држављана БиХ, личном картом коју издаје надлежни орган у његовом новом пребивалишту.

7. ПРЕКРШАЈИ У ВЕЗИ СА ЛИЧНИМ КАРТАМА

Законом о личној карти држављана Босне и Херцеговине прописани су прекршаји за које су запријеђене новчане казне које се могу изрицати одговорном лицу у надлежном органу, и то су:

- неиздавање личне карте подносиоцу захтјева који има право на издавање личне карте (прекршај постоји у случају када одговорно лице у надлежном органу, дакле центру јавне безбједности или станици јавне безбједности, не изда подносиоцу захтјева за издавање личне карте, личну карту одмах или најкасније у року од 15 дана од дана подношења захтјева за из-

давање личне карте, уколико подносилац захтјева има право на личну карту, укључујући расељена лица која пријављују боравиште и повратнике у мјеста њиховог пребивалишта прије сукоба. Радња извршења је нечињење, односно издавање личне карте подносиоцу захтјева. За постојање овог прекршаја неопходно је испуњење два услова, и то: а) да одговорно лице у надлежном органу није издало личну карту одмах или најкасније у року од 15 дана од дана подношења захтјева за издавање личне карте, б) да подносилац захтјева за издавање личне карте има право на посједовање личне карте, односно да је држављанин БиХ и да је старији од 18, односно 15 година);

- издавање потврде о пријему захтјева за издавање личне карте (прекршај постоји у случају када одговорно лице у надлежном органу не изда подносиоцу захтјева потврду о пријему захтјева, уколико истом није одмах издало личну карту. Надлежни орган је дужан издати личну карту подносиоцу захтјева одмах или најкасније у року од 15 дана. Уколико није у могућности издати личну карту одмах, одговорно лице у надлежном органу дужно је подносиоцу захтјева за издавање личне карте одмах издати потврду о пријему захтјева. Радња извршења је нечињење, односно издавање потврде о пријему захтјева);

- пропуштање замјене личне карте (прекршај постоји када одговорно лице у надлежном органу не замијени личну карту подносиоцу захтјева за замјену личне карте одмах или најкасније у року од 15 дана од дана подношења захтјева за замјену личне карте, под условом да подносилац захтјева за замјену личне карте има право на замјену личне карте. Слично издавању нове личне карте, и овдје је за постојање прекршаја неопходно испуњење два услова: а) да одговорно лице у надлежном органу није замијенило личну карту одмах или у року од 15 дана од дана подношења захтјева, и б) да подносилац захтјева за замјену личне карте има право на замјену);

- прикупљање, обрада, чување, коришћење или пренос података из евиденције надлежног органа супротно закону (прекршај постоји у случају прикупљања, обраде, чувања, коришћења или преноса података из евиденције надлежног органа супротно Закону о личној карти држављана БиХ. Законом је прописано вођење и одржавање централне - води је Министарство цивилних послова БиХ, ентитетских - воде их ентитетска министарства унутрашњих послова и мјесних евиденција – воде их надлежни мјесни органи о издатим, замијењеним или поништеним личним картама. Наведене евиденције, у складу са Законом о централној евиденцији и размјени података, воде надлежни органи путем електронске обраде података, чиме се, уз Закон о заштити личних података, обезбјеђује потпуна заш-

тита података који се уносе у захтјев за издавање личне карте, односно у личну карту);

- неиздавање личне карте расељеном лицу (прекршај постоји у случају када одговорно лице у надлежном органу одмах или у року од 15 дана од дана подношења захтјева за издавање личне карте не обезбиједи, односно не изда личну карту расељеном лицу у мјесту боравишта расељеног лица. Законом је предвиђено да се расељеном лицу издаје лична карта према његовом боравишту и иста важи двије године);

- неиздавање личне карте повратнику (прекршај постоји у случају када одговорно лице надлежног органа не изда личну карту повратнику одмах или најкасније у року од 15 дана од дана подношења захтјева за издавање личне карте, а према мјесту пребивалишта повратника прије конфликта, односно рата. Повратник има право на нову личну карту уколико исту није посједовао прије конфликта, односно на замјену личне карте, а према свом пребивалишту прије конфликта. Радња прекршаја се састоји у нечињењу, односно у неиздавању личне карте повратнику најкасније у року од 15 дана од дана подношења захтјева);

- онемогућавање подносиоцу захтјева за издавање личне карте пружања доказа или информација везаних за издавање или замјену личне карте (прекршај постоји у случају када одговорно лице надлежног органа не дозволи подносиоцу захтјева пружање других доказа или информација, укључујући и изјаве других лица у корист подносиоца захтјева, уколико ниједан документовани или други доказ, односно податак везан за подношење захтјева за издавање или замјену личне карте није на располагању, односно није доступан, или се не може прибавити у разумном року).

Законом о личној карти предвиђени су и прекршаји физичког лица – држављанина БиХ, и то:

- посједовање више личних карата (прекршај постоји у случају када физичко лице – држављанин БиХ посједује више од једне личне карте издате на основу овог Закона. Законом о личној карти држављана БиХ је прописано да свако физичко лице – држављанин БиХ може имати само једну важећу личну карту);

- неподношење захтјева за издавање личне карте (прекршај постоји у ситуацији када држављанин БиХ не поднесе захтјев за издавање личне карте када је на то, по Закону обавезан. Захтјев за издавање личне карте на прописаном обрасцу подноси држављанин БиХ коме раније није издата лична карта у року од 60 дана након што је навршио 18 година живота, односно 60 дана након што се стално настанио у БиХ, ако је навршио 18 година живота);

- непријављивање нестанка, односно губитка личне карте (прекршај се састоји у нечињењу, односно пропуштању физичког лица да лично, без одлагања, пријави најближој полицијској станици, а ако се налази у иностранству, најближем дипломатско-конзуларном представништву БиХ, губитак или крађу личне карте или уништење личне карте);

- уступање личне карте другом лицу или коришћење туђе личне карте (овдје се ради о два прекршаја, и то: а) уступање своје личне карте другом лицу, и б) коришћење туђе личне карте. Пошто лична карта припада одређеном лицу, то је забрањено личну карту давати другом лицу на послушку, односно послужити се туђом личном картом као својом);

- коришћење личне карте другог лица с циљем прибављања било какве користи или права (радња прекршаја се састоји у чињењу, односно коришћењу туђе личне карте с циљем прибављања користи или права. Законом је забрањено свако коришћење личне карте другог лица, а посебно могућа злоупотреба личне карте другог лица с циљем прибављања какве користи или права).

Уколико је лична карта прибављена помоћу преваре, лажним информацијама или прикривањем било које битне чињенице која се односи на подносиоца захтјева за издавање личне карте, таква лична карта се одузима и поништава.

Надзор над провођењем Закона о личној карти држављана БиХ врши Министарство цивилних послова БиХ тако што:

- а) контролише законитост управних аката и радњи надлежних органа;
- б) предлаже, односно покреће поступак оцјене законитости управних аката надлежних органа у складу са законом;
- в) налаже надлежном органу извршење законом одређених обавеза;
- г) доноси упутства и инструкције ради јединственог поступања надлежних органа.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Васиљевић Д.: Управно право – посебан део (област унутрашњих послова), Виша школа унутрашњих послова Београд, 1999.
2. Кременовић О.: Прописи о личном статусу грађанина у Босни и Херцеговини, Графомарк, Лакташи, 2004.
3. Мандић М.: Управно право – посебан део, Центар за културу и информисање, Фоча, 2006.
4. Милетић С.: Полицијско право, Београд, 1997.
5. Обреновић Ж., Тркуља Љ.: Управно право – област унутрашњих послова, Савремена администрација, Београд, 1988.

6. Тркуља С.: Управно право – посебни део, Београд, 1993.
7. Поповић Ј.: Управно право – општи део, Београд, 1985.
8. Поповић С.: Управно право – општи део, Савремена администрација, Београд, 1985.

ПОЗИТИВНО-ПРАВНИ ПРОПИСИ:

1. Закон о личној карти држављана Босне и Херцеговине (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 32/01, 16/02 и 32/07);
2. Правилник о обрасцу захтјева за издавање и замјену личне карте, поступку издавања и замјене личне карте и начину вођења евиденција о захтјевима (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);
3. Правилник о обрасцу личне карте и подацима садржаним у личној карти држављана БиХ (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);
4. Правилник о цијени образаца личних докумената (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 39/02);
5. Закон о кретању и боравку странаца и азилу (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 29/03 и 04/04);
6. Правилник о обрасцу захтјева за издавање и замјену личне карте за странца, поступку издавања и начину вођења евиденција о захтјевима за издавање и замјену личних карата за странце (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 17/03);
7. Правилник о обрасцу личне карте и подацима садржаним у личној карти за странца (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 17/03);
8. Правилник о цијени образаца личних докумената за странце (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 17/03).

BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN NATIONAL ID CARD

Docent Ljubinko Mitrović, PhD
Higher School of Internal Affairs, Banja Luka

Summary: The object of consideration in this paper is the ID card, above all ID card of the citizens of Bosnia and Herzegovina, as a special public document used to determine a person's identity, that is facts about person's place and date of birth, place of residence and place of temporary residence for displaced persons, Bosnia and Herzegovina citizenship, and other facts contained in the ID. The paper also considers certain issues of great importance, such as police procedure in issuing an ID card, procedure regarding damaged and old ID cards, as well as procedures in the case of losing an ID card

САМОУБИЛАЧКИ ТЕРОРИЗАМ – ФЕНОМЕНОЛОШКИ И ВИКТИМОЛОШКИ АСПЕКТИ

Мр Миле Шикман
МУП Републике Српске,
Бања Лука

Сажетак: Тероризам представља веома изражен изазов глобалној безбедности, односно испољава се као глобални безбедносни проблем. Наиме, тероризам представља вишеслојну претњу безбедности – за неке државе је само могући изазов или ризик, за друге могућа претња, док је за треће актуелна, чак највећа претња њиховој безбедности. Томе треба додати чињеницу сталног пораста самоубилачких терористичких напада широм света, али и евидентну терористичку претњу свету оружјем за масовно уништење, односно претњу нуклеарним, хемијским и биолошким тероризмом. Анализом испољавања тероризма, односно његових појавних облика, може се констатовати да се свет у последње две деценије XX и почетком XXI века суочио са кулминацијом специфичног облика тероризма, односно самоубилачког тероризма, при чему су терористи – бомбаши самоубице постали једно од најефикаснијих терористичких оружја и често незамењив облик деловања појединих терористичких организација. Дакле, актуелни тероризам наглашено угрожава безбедност и мир појединих региона у свету, али и читаве међународне заједнице. Глобалне друштвене промене утицале су у великој мери на карактер тероризма, односно, имале су своје импликације на актуелне и могуће облике тероризма.

Кључне речи: *тероризам, самоубилачки тероризам, феноменологија, викијимологија, облик угрожавања безбедности.*

1. УВОД

Почетак деведесетих година прошлог века донео је драматичне и изненадне друштвене промене на глобалном нивоу, које су се одразиле на све сфере друштвеног живота (политичку, економску, социјалну, културну, нормативну, моралну итд.) и које су, као такве, имале утицаја на разне друштвене појаве.

Распуштање Варшавског пакта, распад СССР и уједињење Немачке само су неки од догађаја који су довели до нестанка биполарних односа у свету и стварања униполарног система, путем успостављања потпуне глобалне доминације једине преостале суперсиле - Сједињених Америчких Држава¹. У таквом односу снага два процеса су се посебно издвојила као носиоци глобалних друштвених промена, и то процес успостављања „новог светског поретка“ и процес глобализације. Ти процеси, који у суштини допуњују један другог, довели су до многобројних противречности и промена на глобалном нивоу. Глобалне друштвене промене су се манифестовале кроз интеграционе (стварање регионалних сила, ширење НАТО итд.) и дезинтеграционе процесе (разбијање појединих вишенационалних држава), продубљивање етничких сукоба - што је резултирало многобројним грађанским ратовима, кроз јачање религиозног фундаментализма, ширење демократије и људских права, нарочито у недемократским режимима, нагле промене и кризе у земљама у транзицији, успостављање нових демократских система, стварање нових друштвених вредности и механизма њихове заштите, технолошки напредак и сличне промене које често имају сва обележја аномије.

Све ово довело је до појаве нових или актуелизације постојећих безбедносних изазова, ризика и претњи, међу којима се тероризам, а нарочито онај интернационалног карактера, наметнуо као главни безбедносни проб-

¹ Као најзначајнији догађаји који су довели до глобалних друштвених промена могу се навести: крај хладног рата (током 1989); пад комунистичких режима у четири државе, од јула до децембра 1989. год. (Пољска – август, Мађарска – октобар, Немачка – новембар и Бугарска – децембар); уједињење Немачке (12. април 1990); потписивање заједничке декларације 22 земље (16 из НАТО и 6 из ВУ), на састанку КЕБС-а, 9. новембра 1990, којом су те земље изјавиле да више нису непријатељи; распуштање Варшавског пакта (31.3.1991) и распад СССР на 14 независних држава (14.12.1991), Шикман, 2006:29.

лем². Међутим, оно што је карактеристично за тероризам јесте да је он под утицајем глобалних друштвених промена претрпео значајне измене, што указује на актуелне и могуће терористичке активности. Тако је на сцени тероризам инспирисан идејама радикалног фундаментализма (радикални исламски фундаментализам), што га, по начину и средствима извршења терористичких аката, битно разликује од осталих облика тероризма. Појављују се и специфични облици тероризма: првенствено је то актуелизација самоубилачког тероризма. Уз то, на глобалном безбедносном плану све више је изражено повезивање тероризма са организованим криминалитетом, који за последицу има појаву тзв. наркотероризма, сајбер - тероризма и других појавних облика тероризма³. Поред овога, стално је присутна терористичка претња нуклеарним, хемијским и биолошким тероризмом, односно могућност да терористичке организације, као носиоци тероризма, дођу у посед оружја за масовно уништење и да га употребе у терористичке сврхе. Такође, значајно је напоменути и нови начин организовања терористичких организација у тзв. терористичке мреже, односно у транснационалне терористичке колективитете, и специфичности које доноси такав облик организовања и деловања терористичких организација.

На основу наведеног, проблематизује се питање да ли су савремене глобалне друштвене промене утицале на актуелни и могући тероризам и како се тај утицај одразио на актуелни тероризам, првенствено сагледан кроз његов најбруталнији облик – самоубилачки тероризам, и на евидентну претњу нуклеарним, хемијским и биолошким тероризмом, као могућим облицима тероризма. При разматрању овог проблема пошло се од следећих хипотетичких ставова: тероризам постаје саставни део живота данашњице; глобалне друштвене промене погодују повећању и битном мењању појавних облика тероризма, укључујући актуелизацију самоубилачког тероризма; терористичка активност, све чешће, врши се на другачији начин и другим средствима; у условима глобалних друштвених промена долази до појаве нових облика тероризма; све израженија је терористичка претња нуклеарним, хемијским и биолошким тероризмом; битне су промене у начину организовања терористичких организација, првенствено у транснационалном смислу.

² Поред тероризма, процеси стварања оваквих поредака довели су, поред осталог, и до глобализације сиромаштва, организованог криминала и илегалних миграција, те, као узрочно-последичне реакције, и до трговине људима. Види детаљније: Мијалковић, С.: *Трговина људима*, БеоСинг, Београд, 2005, стр. 136141.

³ О односу тероризма и организованог криминалитета види шије у: Selley, L.: *Organized Crime, Terrorism and Cybercrime, Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*. Alan Bryden/Philipp Fluri (eds.) Nomos Verlagsgesellschaft: Baden-Baden, 2003.

2. ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ АНАЛИЗЕ СЛУЧАЈЕВА САМОУБИЛАЧКОГ ТЕРОРИЗАМА

Истраживањем утицаја глобалних друштвених промена на актуелни и могући тероризам, директно или индиректно бави се велики број научника широм света. Када се говори о глобалним односима у свету, обично се разликују два основна приступа. *Један* је социолошки приступ, којим се указује на глобализацију модерних развојних процеса до светских размера, чији је резултат стварање модерног демократског светског друштва. *Други* приступ је политиколошки, и он се усредсређује на војне, политичке и економске односе моћи међу државама, какви се успостављају у тзв. „новом светском поретку“. Међутим, ако посматрамо теорије којима се објашњава утицај глобалних друштвених промена на актуелни и могући тероризам, можемо закључити да су оне најразвијеније и најзаступљеније у научној литератури западних земаља, пре свега САД и Француске. Ради се о релативно новом теоријском правцу који актуелни и могући тероризам посматра са аспекта утицаја глобалних друштвених промена.

Истакнути теоретичар тероризма Валтер Локер (*Walter Laqueur*) указује на нове ставове о тероризму. Он је основано ставио тежиште на чињеницу да „је корисност оружја за масовно уништење почела да пролази, као и много тога што се мислило о тероризму, укључујући и основне ставове о њему, те морамо изнова размотрити питање тероризма. Карактер тероризма се мења, сва ограничења која су постојала ишчежавају и, изнад свега, претња људском животу постала је бескрајно већа него што је била у прошлости“ (Laqueur, 1999:7). Пол Вилкинсон (*Paul Wilkinson*) наводи да крај хладног рата није довео до већег система безбедности и до веће владавине међународног права, већ до ширења светског нереда у којем су ограничени етнички, етничко–религиозни сукоби и тероризам постали карактеристичан вид ратовања од Кавказа и Балкана, до Јужне Азије и Централне Африке. Портер Гус (*Porter Goss*) наводи неопходност новог приступа тероризму, указујући на то да се све више терористичких напада изводи у име неке имагинарне идеје, визије или циља. Р. М. Харе (*R. M. Hare*) у делу „*О тероризму*“ о том феномену пише као о замени за конвенционални рат. Он не тврди да је свако политичко насиље којим се служе они који нису у стању водити конвенционални рат самим тим тероризам, све зависи од тога „има ли наде да се сруши постојећа власт“ (Hare, 1989).

Условно посматрано, могуће је издвојити две теорије које се на најдиректнији начин баве посматраном проблематиком.

Тероризам је асиметрични рај глобалној свети – ова теорија полази од тога да глобалне друштвене промене, које су на сцени, у великој мери утичу на карактер тероризма. Оне доводе до промена у трендовима, тенденцијама и кретањима тероризма, што утиче на актуелни и могући тероризам. При томе се јављају нови појавни облици тероризма и до изражаја долазе његове одређене специфичне карактеристике. Исто тако, дешавају се и промене у терористичким организацијама, као носиоцима тероризма. Присталице ове теорије сматрају да је хипертероризам продукт процеса глобализације – попут мултинационалних компанија и тероризам је без државе, па користи сиве зоне планете, оне у којима нема правно-политичких структура и контроле. Утемељивачем ове теорије сматра се познати француски филозоф и публицист Ален де Беноист (*Alain de Benoist*). Ова теорија, под утицајем глобалних друштвених промена, тероризам проглашава „ратним чином“, при чему се ради о новом типу рата, о рату без терена и ратишта. У борби против тероризма непријатељ је без имена и профила. Носиоци ове теорије праве разлику између рата и тероризма: конвенционално оружје у терору игра све мању улогу, на нуклеарне претње тероризам није осетљив. У сукобима влада асиметрија: државе стоје насупрот наднационалним терористичким организацијама; терористи знају своје циљеве, док државе не знају где да узврате јер насупрот огромном државном апарату безбедности обично стоји мања група терориста. Такође, истиче се и асиметрија психолошког рата – „неизмеран понор раздваја свет у којем има горих ствари него што је смрт, и онај други, у коме живот појединца представља врхунску вредност“ (Benoist, 2001). Против воље коју сигурна смрт не зауставља Запад нема оружје. Ален де Беноист, утемељивач ове теорије, анализира нове димензије тероризма. Терористички чин (попут онога од 11. септембра 2001. године) не изводи се на омеђеним подручјима, а терористи не објављују свој идентитет, нити се изјашњавају о сврси својих корака. Терористичке организације су децентрализоване и делују преко нехијерархијских мрежа. Уклањањем терористичког вође мрежа не нестаје, нити њена снага слаби. Нове терористичке организације представљају посебну врсту мрежа које немају ни центра ни периферије. Терористичка мрежа функционише флуидно, брзо, дисконтинуирано и неформално. Она повезује људе једнаких интереса, без обзира на подручну припадност. Догађаји се одвијају истовремено и свуда. Мреже тако стварају нови „фрактални“ тип друштвених односа, ствара се нови интернационални идентитет.

Велики терористички рај – реч је о теорији чији је утемељивач Ричард Фолк (*Richard A. Falk*), један од најзначајнијих америчких теоретичара, који, подстакнут терористичким нападима на Америку, 11. септембра

2001. године, покушава да свестрано осветли радикалну новост мегатероризма, као глобалног светског феномена, да открије не само његове апокалиптичне потенцијале, већ и његове друштвене и политичке узроке. У склопу тих напора, он критички преиспитује одговор на 11. септембар и његове импликације на светска збивања и међународно право. По оцени многих теоретичара, реч је о најдубљој и најпотпунијој анализи глобалног тероризма, можда највећег изазова пред којим се налази читав свет. Ричард Фолк полази од везе америчке спољне политике и тероризма. Он наводи да глобалне друштвене промене, које су у доброј мери проузроковане америчком спољном политиком, доводе до суштинских промена тероризма, који он назива мегатероризмом. Под мегатероризмом сматра насиље усмерено против цивилних циљева, којим се постижу значајни нивои материјалне и симболичке штете. Реч је о толикој штети, каква се некада могла изазвати само широким војним нападима под државним покровитељством, којом се друштву – мети прети на начин сличан рату, што има за последицу потребу ургентног одвраћања на што делотворнији начин (Falk, 2003:45). Мегатероризам је јединствен изазов који се разликује од ранијих манифестација глобалног тероризма по својој снази, опсегу и идеологији, јер је он озбиљан напор да се преобрази светски поредак као целина, а не само структура моћи једне или више суверених држава.

У доказивању своје тврдње о мегатероризму, Ричард Фолк одређује јединствену природу мегатерористичких напада, назначавајући неке њихове карактеристике: прва, *сујсџанцијална и симболичка шџеџа* – размере напада, губитак живота на хиљаде људи, напади на симболичке циљеве (војне, економске и др.) указују на то да мегатероризам доводи у питање фундаменталну идеју безбедности која лежи у основи светског поретка; друга, *џеноцидне намере* – обележавање појединаца као мета смртоносних напада искључиво због њихове етничке, религиозне, националне или, пак, цивилизацијске припадности; трећа, *визионарски циљеви* – Бин Ладенови циљеви (стварање јединствене исламске државе „*Ummе*“ са врховним законом „*Kur`аном*“ путем џихада) и циљеви слични његовим, који су у суштини визионарске природе, далеко су од дипломатских захтева који се могу до извесне мере прихватити; четврта, *џакиџичка инџениозносџ* – изванредно извршавање терористичких операција (преузимање четири пословна авиона у исто време, извршавање плана да отмичари улете у предвиђене зграде истовремено и успех да се у зграде удари са пуним резервоаром) делује запањујуће; пета, *безусловна моџивација* – посвећеност учесника терористичких напада и њихова спремност и способност да буду усредсређени на суицидну мисију; шеста, *џорука која одјекује* – поруке да се мегатерористички акт врши у нечије име и ради нечијих интереса имају

истовремено прагматичку, програмску и нормативну димензију, и седма, *безбедносна криза* – ради се о истинској претњи упереној ка безбедности, претњи без преседана у досадашњој историји, а истовремено се поставља питање како обликовати делотворан одговор на мегатероризам, на основу знања и ресурса у исто време.

Кључни појмови који су коришћени у овом истраживању су: глобалне друштвене промене, глобализација, нови светски поредак, тероризам, самоубилачки терористички напад, самоубилачки тероризам, актуелни облик тероризма и могући облик тероризма.

Глобалне друштвене промене јесу трајно својство друштвеног живота, где долази до измене садржине, састава или облика неке друштвене појаве (укључујући друштво као целину) на глобалном плану. Глобалне друштвене промене дешавају се у свим сферама друштвеног живота, па се може говорити о политичким, економским, социјалним, нормативним и моралним глобалним друштвеним променама. Извори глобалних друштвених промена су различити и налазе се у чиниоцима у које се убрајају: друштвени сукоби, еволутивне тенденције у друштву, или, пак, утицај моћи, власти, силе и ауторитета.

Глобализација је процес/пројекат који значи интензификацију, на глобалном нивоу, свих друштвених односа, проблема (догађаја, сукоба, итд.), путем којих свет постаје недељив простор, а чији су главни актери националне државе, међународне организације и појединци који су у њих укључени. С обзиром на то да они често имају различите интересе и циљеве, крајњи исход овог пројекта/процеса је неизвестан. Глобализација као процес повезивања, прожимања и обједињавања света, упркос његовој материјалној, духовној, егзистенцијалној разноликости, представља правилност која је заснована на мултилатералној сарадњи народа и држава. Процес глобализације обухвата и примену силе уопште, а често и војне силе, када су противречности изричите и не могу се решити другим средствима⁴.

*Нови светски поредак (New World Order)*⁵ је поредак заснован на партнерским односима међу земљама које су превазишле хладни рат; на партнерству заснованом на консултацијама, сарадњи и заједничком деловању, посебно у оквиру међународних и регионалних организација, при чему УН имају битну улогу; поредак у којем ће сви равномерно делити права и обавезе, у циљу ширења демократије, просперитета и мира, као и смањења наоружања. То ће бити свет отворених граница, слободе, отворене тргови-

⁴ Упореди: Милашиновић, С.: Глобализација – могућност избора, *Безбедносн*, 1/05, стр. 35.

⁵ Према политичким замислима председника САД, Џорџа С. Буша.

не и - што је најзначајније - отворене мисли, при чему је Америка означена као модел будућности за целокупно човјечанство⁶.

Тероризам је примена смишљеног, организованог и систематског насила несuverеног (недржавног, невладиног) субјекта (група, банди, организација, политичких странака и сл.), или сувереног (државног) субјекта, односно државе, одлучног да и најгрубљом физичком силом над унапред одабраном (персоналном) или насумичном жртвом, ради њеног убиства, сакаћења, киднаповања или психичког злостављања, приоритетно изазове комплексе страха или несигурности, зебње или апатије у средини из које је непосредна жртва напада, да би се постигао пројектовани политички циљ (Мијалковски, 2003:8).

Самоубилачки терористички напад може се дефинисати као облик физичког угрожавања безбедности људи и имовине и изазивања страха и панике, који изводи једна или више особа (терориста), припадника терористичке организације, употребом неког од средстава напада (експлозивна направа, ватрено оружје, превозно средство, итд.) од којег ће извесно и сами погинути, а при том ће проузроковати смрт или рањавање непосредне жртве терористичког напада и материјалну штету по имовину, ради остваривања постављених циљева терористичких организација (Шикман, 2006:110-111).

Самоубилачки тероризам се може дефинисати као облик тероризма који се састоји у самоубилачким терористичким нападима на људе и имовину, свесним жртвовањем властитих живота ради остваривања постављених (имагинарних) терористичких циљева. Његови носиоци су поједине екстремне терористичке организације, а карактерише га неморалност, тајност и прикривеност, свирепост, изненађење, неселективност и насумичност терористичког акта и друге тактичке предности (Шикман, 2006:112).

Актуелни облик тероризма је садашњи, савремени начин постојања и испољавања тероризма у међународној заједници.

Моћући облик тероризма подразумева постојање прилика које допуштају да се тероризам испољава у новим појавним облицима.

Предмет истраживања (просјорно одређење) односи се на простор на коме су се догодили највећи терористички напади, а који су настали под утицајем глобалних друштвених промена. Временски одређено, предмет истраживања обухвата период од 1995. године до 2005. године, у коме

⁶ President Bush: The UN – World Parliament of Peace, Address before the O.N.G.A., October 1, 1990. Dispatch....October 8, 1990, p. 151 – 153. У: Кисинџер, Х.: *Дипломаиџа* (други том), Београд, Verzal Press, стр. 715. Преузето од: Бајагић, М., Манојловић, М.: Тероризам – Глобална безбедносна претња, *Зборник радова „Тероризам у савременим условима“*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2002, стр. 43.

су сагледани неки аспекти терористичке активности, у погледу њихових носилаца, начина извршења терористичких аката, деловања терористичких организација, итд.

Истраживање је пројектовано са циљем да се утврди веза и сагледа однос између глобалних друштвених промена у свету и тероризма, са аспекта актуелног и могућег тероризма. *Научни циљ* овог истраживања је да се изврши научна дескрипција, са елементима класификације, научног обавештења и научне прогнозе, утицаја глобалних друштвених промена на актуелни и могући тероризам. Прикупљањем, сређивањем, обрадом и класификацијом планираних података, научна, стручна, али и сва остала јавност имаће и јасан увид у стање актуелног и могућег тероризма насталог под утицајем глобалних друштвених промена. Ово истраживање, својим сазнањима на нивоу дескрипције, са елементима класификације и објашњења, требало би да омогући даља истраживања у овој области, и то не само са аспекта безбедносних наука, већ и са аспекта социолошких, политиколошких, економских, криминолошких, криминалистичких, правних, етичких, психолошких и других наука. *Практични циљ* овога истраживања јесте да се актуелни и могући тероризам сагледа са аспекта утицаја глобалних друштвених промена, што ће допринети свеобухватнијем, објективнијем и прецизнијем схватању тероризма. Са практичног становишта, циљ истраживања је прикупљање научних сазнања која ће послужити реалном схватању тероризма, у условима глобалних друштвених промена, што ће, у крајњој линији, допринети и организовању успешније борбе против њега, уз уважавање свих специфичности и карактеристика тероризма насталог у условима глобалних друштвених промена.

Основни индикатори, као бројчани показатељи обима тероризма, који су коришћени у овом истраживању су највећи (спектакуларни) терористички напади који су се догодили у временском одређењу предмета истраживања. Индикатори који су коришћени у овом истраживању су они индикатори који указују на актуелне облике тероризма, првенствено самоубилачки тероризам.

Индикатори, као бројчани показатељи обима тероризма, који указују на актуелне облике тероризма, првенствено самоубилачки тероризам:

- Истовремени самоубилачки терористички напади на зграде америчких амбасада у Кенији и Танзанији, 7. августа 1998. године, када је погинула 301 особа;
- Самоубилачки терористички напад на амерички разарач „US COLLE“ у Јемену, 12. октобра 2000. године;
- Истовремени самоубилачки терористички напади на зграде Светског трговинског центра у Њујорку и зграду Пентагона у Вашингтону, 11. сеп-

тембра 2001. године, када је погинуло преко три хиљаде људи, а више хиљада је рањено;

- Терористички и самоубилачки терористички напад на московско позориште „Дубравка“, 23. септембра 2002. године, када је погинуло преко 200 људи;

- Самоубилачки терористички напад на ноћни клуб у Балију (Индонезија), 12. октобра 2002. године, када су погинуле 202 особе;

- Серија самоубилачких терористичких напада у Ријаду (Саудијска Арабија), 12. маја 2003. године;

- Симултани самоубилачки терористички напади на британски конзулат и HSBC банку у Истамбулу, 20. новембра 2003. године, којом приликом је погинуло 27, а рањено око 450 људи;

- Два самоубилачка терористичка напада у Ибрилу (курдска аутономна регија на северу Ирака), 1. фебруара 2004. године, на штабове курдистанских партија ПУК и КДП, у којима је погинуло 109, а рањено око 250 људи;

- Симултани самоубилачки терористички напади у Ираку и Пакистану, током верског празника *ASHOURE*, 2. марта 2004. године, када је погинуло 228 људи (181 у Ираку и 47 у Пакистану);

- Стални самоубилачки терористички напади на Блиском истоку у којима је до сада погинуло више хиљада људи (у обзир су узети већи самоубилачки напади који су се догодили на Блиском Истоку од 2001. године);

- Свакодневни самоубилачки терористички напади у Ираку од окупације, од стране коалиционих снага (у обзир су узети већи самоубилачки напади који су се догодили у Ираку од 2003. године).

Истраживачки приступ условљен је дефинисаним проблемом истраживања, теоријским и операционализованим предметом истраживања, као и дефинисаним циљевима и хипотезама истраживања, те је при разматрању истраживања примењено низ општих и посебних научних метода. Планирано истраживање засновано је на анализи свих релевантних извора из којих су добијена сазнања о утицају глобалних друштвених промена на актуелни и могући тероризам. Искусвена евиденција за ово истраживање створена је из постојећих доступних извора података. Такође, коришћени су и подаци из новостворених, за ово истраживање посебно креираних извора. Подаци прикупљени методом анализе садржаја и експертског интервјуа комбиновани су са статистичком методом и посебним научним методама и чине искуствену грађу која је коришћена у поступку закључивања и верификације хипотеза. У истраживању је коришћена: постојећа научна и стручна литература из области тероризма (научни и стручни радови из

области тероризма и међународних односа, зборници радова везаних за тероризам, мемоарска грађа, и сл.); постојећа научна и стручна литература из области безбедности; статистички подаци (годишњи и периодични извештаји органа и служби безбедности земаља које су угрожене актуелним и могућим облицима тероризма, статистички извештаји и други доступни статистички подаци од значаја за сагледавање актуелних и могућих облика тероризма); нормативна документа (наши и страни законски и подзаконски акти којима се уређује област одбране од тероризма); часописи, подаци прикупљени са Интернета, везани за актуелни и могући тероризам, као и други писани и видео материјали од значаја за успешно спровођење истраживања и новостворени подаци добијени током предвиђеног истраживања путем експертског интервјуа и анализе садржаја.

Истраживање је обављено током 2005. и 2006. године, у оквиру пројектованог истраживања под називом „Утицај глобалних друштвени промена на актуелни и могући тероризам“, с циљем израде магистарског рада аутора на Факултету безбедности Универзитета у Београду, при чему су резултати истраживања, прилагођени широј читалачкој јавности, у целости објављени⁷.

3. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ СЛУЧАЈЕВА САМОУБИЛАЧКОГ ТЕРОРИЗМА

Да би се утврдио утицај самоубилачког тероризма на безбедност појединих земаља, региона и међународне заједнице, извршено је емпиријско истраживање посматране проблематике. Емпиријско истраживање спроведено је статистичком методом и експертским интервјуом. Статистички метод коришћен је за релативно егзактно сазнање опште одређености, правилности и законитости појаве самоубилачког тероризма, под утицајем глобалних друштвених промена, на основу чега је могуће донети закључке о квалитативним својствима утицаја глобалних друштвених промена на самоубилачки тероризам. За анализу самоубилачких терористичких напада у свету, у временском периоду 1.1.1995 – 1.6.2005. године коришћени су статистички подаци (годишњи и периодични извештаји органа и служби безбедности земаља које су угрожене самоубилачким тероризмом), статистички извештаји и други доступни статистички подаци од значаја за сагледавање самоубилачког тероризма. Тако су за анализу самоубилачког тероризма у наведеном временском периоду коришћени подаци Стејт

⁷ Види: Шикман, М.: *Тероризам – актуелни и могући тероризам*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006, стр. 205-239.

Департамента САД⁸, Министарства спољних послова Израела⁹, Центра за истраживање тероризма¹⁰, као и других релевантних извора¹¹.

Емпиријским истраживањем сагледани су различити аспекти самоубилачког тероризма, и то по следећим параметрима:

1. број самоубилачких терористичких напада – мали број (0-10), средњи број (10-50) и велики број (преко 50);
2. број погинулих у самоубилачким терористичким нападима – мали број (0-50), средњи број (50-500) и велики број (преко 500);
3. број повређених у самоубилачким терористичким нападима – мали број (0-100), средњи број (100-1.000), велики број (преко 1.000).

На основу наведених њрамењара сагледано је:

1. угроженост безбедности региона самоубилачким тероризмом,
2. угроженост безбедности држава самоубилачким тероризмом,
3. терористичке организације које примењују самоубилачки тероризам,
4. непосредне жртве и објекти напада самоубилачког тероризма – процентуална заступљеност,
5. појавни облици самоубилачког тероризма.

Статистичка метода коришћена је приликом утврђивања броја и врсте самоубилачких терористичких напада, броја погинулих и повређених у њима, броја и врсте терористичких организација које делују на подручју где су се догодили највећи самоубилачки терористички напади. Након тога, утврђена је процентуална угроженост појединих региона и држава самоубилачким тероризмом, заступљеност појединих појавних облика самоубилачког тероризма и терористичких организација које делују на наведеном подручју. Анализа обухвата сагледавање самоубилачких терористичких напада по времену и месту извршења, држави у којој је самоубилачки терористички напад извршен, начину извршења самоубилачких терорис-

⁸ Department of State, *Patterns of Global Terrorism 2004. 2003. 2002. 2001. archive*, www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/

⁹ Israel Ministry of Foreign Affairs, *Suicide and Other Bombing Attacks in Israel Since the Declaration of Principles*, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism/Obstacle+to+Peace/Palestinian+terror+since+2000/Suicide+and+Other+Bombing+Attacks+in+Israel+Since.htm>

¹⁰ Terrorism Research Center, *Terrorist Attack Archives*, www.terrorism.com/modules.php?op=modload&name=attack&file=index

¹¹ *List of terrorist incidents*, www.en.wikipedia.org/wiki/list_of_terrorist_incidents; *Victims of terror CNN*, www.cnn.com/SPECIALS/2002/terror.victims/page1.html; www.thereligionofpeace.com/Default.html

тичких напада, броју погинулих и повређених у тим нападима, те терористичких организација које су носиоци самоубилачких терористичких напада. Потребно је напоменути да подаци о наведеним параметрима, у појединим случајевима, нису потпуни, те да недостају неки од параметара (најчешће недостају подаци о броју повређених особа у самоубилачким терористичким нападима). Овоме треба додати чињеницу да свака држава води посебне евиденције терористичких напада, укључујући и самоубилачке терористичке нападе, тако да се подаци у том смислу могу разликовати. Такође, битно је навести се поједини параметри разликују зависно од извора из којих су подаци прикупљани. Међутим, ради се о ретким случајевима разликовања, те су у тим случајевима примењивани веродостојни извори података¹². На основу ових показатеља дошло се до битних закључака о учесталости терористичког деловања самоубилачким тероризмом на наведеном подручју од стране одређених терористичких организација и о утицају самоубилачког тероризма на безбедност појединих земаља, региона и међународне заједнице.

Анализом самоубилачких терористичких напада у свету, у периоду од 1.1.1995. године до 1.6.2005. године¹³, констатовано је да је укупно извршен 231 самоубилачки терористички напад, да су погинуле 8.673 особе, а повређено, према доступним изворима, 15.459 људи. Од 1995. до 2000. године број самоубилачких терористичких напада је приближно уједначен и креће се у границама до 10 напада годишње. У наредном периоду, до 2003. године, уочава се нагли раст броја самоубилачких терористичких напада, да би се, потом, тај број незнатно смањио. Из наведеног произилази актуелизација примене самоубилачког тероризма и његова све већа масовност. Такође, може се закључити да је, углавном, број самоубилачких терористичких напада сразмеран броју погинулих у тим нападима, али да су самоубилачки терористички напади постали све смртоноснији, што показује број погинулих у самоубилачким терористичким нападима у 2004. години.

Самоубилачким тероризмом угрожено је седам региона у свету, и то: афрички, азијски, евроазијски, европски, латиноамерички, средњеамерички и блискоисточни регион, који је и најугроженији овим обликом тероризма. До 2001. године угроженост региона је релативна и своди се на сталну

¹² На пример, ако се ради о самоубилачком терористичком нападу који је изведен у Израелу, у обзир су узети подаци Министарства спољних послова Израела, јер су се они сматрали веродостојнијим у наведеном случају.

¹³ У овом делу дат је само кратак приказ резултата анализе самоубилачког тероризма, док су комплетни резултати анализе утицаја самоубилачког тероризма на безбедност појединих земаља, региона и међународне заједнице презентовани у: Шикман, М.: *Тероризам – актуелни и могући тероризам*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006, стр. 205-239.

угроженост блискоисточног и азијског региона, и повремену угроженост осталих региона у свету, са мањим бројем самоубилачких терористичких напада (до 10 оваквих терористичких напада). Од 2001, повећањем броја самоубилачких терористичких напада долази до битно веће угрожености свих региона у свету. На основу тога може се уочити да је самоубилачким тероризмом, по броју самоубилачких терористичких напада, најугроженији блискоисточни регион, затим азијски, евроазијски, латиноамерички, европски и афрички регион, док је у средњеамеричком региону извршен један самоубилачки терористички напад на САД, 11.9.2001. године. Број погинулих у самоубилачким терористичким нападима по регионима прати број самоубилачких терористичких напада, са изузетком САД, због самоубилачког терористичког напада 11.9.2001. године, када је погинуло највише људи у једном самоубилачком терористичком нападу¹⁴. Највећи број погинулих је у блискоисточном региону, што је и очекивано, па у евроазијском региону, односно Руској Федерацији, па у азијском региону, а потом у осталим регионима у свету. Надаље, самоубилачким тероризмом угрожено је 28 држава у наведеним регионима, а највећи број самоубилачких терористичких напада изведен је у Израелу, док је највећи број погинулих у самоубилачким терористичким нападима, не рачунајући број погинулих у самоубилачким терористичким нападима 11. септембра 2001. године у САД, у Ираку.

Анализом је утврђено да 16 терористичких организација примењује самоубилачки тероризам¹⁵, а највећи број самоубилачких терористичких напада су извеле фракције терористичких организација у Ираку и терористичке организације које делују на Блиском Истоку. Из наведених приказа произилази да су највећи број самоубилачких терористичких напада извеле

¹⁴ Установљено је да су у Њујорку погинуле 2.792 особе из 87 земаља са свих континената, различитих култура, вероисповести, расе, итд. У Вашингтону је погинуло 125 људи у згради Пентагона и 59 путника у авиону, док су у Пенсилванији погинули сви путници који су се налазили у авиону.

¹⁵ Као носиоци самоубилачког тероризма најчешће се појављују: Исламски покрет отпора; Палестински исламски Цихад и Народни фронт за ослобођење Палестине, који делују у Израелу и Палестини; Хезболах у Либану и Израелу; Ал Акса која делују у Израелу; Египатски исламски Цихад и Исламска група са деловањем у Египту; Оружана исламска организација у Алжиру; Бабар Халас која делује у Индији; Ослободилачки тигрови тамилског Елама који делују у Шри Ланки; Курдистанска радничка партија са деловањем у Турској; терористичка мрежа Ал Каида која делује широм света; чеченски терористи који делују на подручју Руске Федерације (Чеченија и Сјеверна Осетија, Дагестан); Тупак амару, револуционарни покрет који делује у Перуу и Латинској Америци; Револуционарне оружане снаге Колумбије, са деловањем у Колумбији, Венецуели, Панами и Еквадору; Покрет за свети рат у Пакистану и Авганистану, и фракције терористичких организација које делују у Ираку против коалиционих снага, ирачке власти и ирачких цивила.

фракције терористичких организација које делују у Ираку и Хамас. Код великог броја самоубилачких терористичких напада непозната је терористичка организација која је извела напад, што указује на тенденцију непреузимања одговорности за извршени самоубилачки терористички напад. Терористичке организације Ал Каида, Ал Акса, Хезболах (Исламски джихад), Тамилски Тигрови и чеченски терористи, такође партиципирају са већим бројем самоубилачких терористичких напада, док остале терористичке организације самоубилачком тероризму прибегавају повремено, са мањим бројем самоубилачких терористичких напада. Највећи број погинулих је у самоубилачким терористичким нападима које је извела Ал Каида. Најчешћа мета самоубилачког тероризма јесу војни и полицијски објекти, затим превозна средства (аутобус, воз, итд.), аутобуске станице, хотели, тржни центри, верски објекти (цркве, чамије, синагоге, итд.), дипломатски објекти (амбасаде, конзулати, итд.), градски тргови, док је највећи број погинулих у оним самоубилачким терористичким нападима у којима су мете самоубилачког тероризма државни, војни и полицијски објекти. Самоубилачке терористичке нападе најчешће изводе терористи – бомбаши самоубице, коришћењем експлозива обавијеног око тела и употребом аутомобила, а заступљени су и остали облици самоубилачког тероризма. Наведени прикази показују да Ал Каида изводи самоубилачке терористичке нападе у свим регионима у свету, с тим да је највећи број оваквих напада извела на подручју азијског, блискоисточног и афричког региона, док у осталим регионима изводи повремене самоубилачке терористичке нападе. Ако се овој констатацији дода чињеница да Ал Каида предузима и друге облике тероризма у свим регионима у свету, онда је уочљива глобална терористичка активност Ал Каиде у целом свету. Изузетак представља латиноамерички регион, с обзиром да на том подручју Ал Каида не делује непосредно, али се вероватно може довести у посредну везу са терористичким организацијама које делују на том подручју.

На основу наведених приказа, уочљиво је да су непосредне жртве и објекти напада самоубилачког тероризма разноврсни. Међутим, као најчешће непосредне жртве и објекти напада самоубилачког тероризма, по броју самоубилачких терористичких напада, јављају се превозна средства (аутобус, воз, итд.), аутобуске станице, хотели, тржни центри, верски објекти (цркве, синагоге, чамије, итд.), дипломатски објекти (амбасаде, конзулати), градски тргови, војни и полицијски објекти. Један број непосредних жртава и објеката напада самоубилачког тероризма је непознат, док се у одређеном броју и други објекти јављају као непосредне жртве и циљеви напада самоубилачког тероризма. Из наведених приказа уочљиво је да број погинулих у самоубилачким терористичким нападима није сразме-

ран броју извршених самоубилачких терористичких напада. Тако је број погинулих у оним самоубилачким терористичким нападима у којима су непосредне жртве и објекти напада самоубилачког тероризма државни објекти (зграде владе, парламента, итд.), војни и полицијски објекти, дипломатски објекти (амбасаде, конзулати, итд.), тржни центри, школе, диско клубови, верски објекти (цркве, синагоге, џамије, итд.), болнице, док је већи број погинулих у оним самоубилачким терористичким нападима у којима су непосредне жртве и објекти напада самоубилачког тероризма непознати. На основу приказа и горе наведеног коментара може се закључити да је број погинулих већи у оним самоубилачким терористичким нападима у којим су објекти напада такви да се у њима налази већи број непосредних жртава у одређено време, што је и логично с обзиром на концентрацију људи у таквим објектима у датом тренутку.

Из наведених приказа уочава се да су најчешћи појавни облици, према средству извршења самоубилачког тероризма, терориста – бомбаш самоубица и употреба аутомобила за самоубилачки терористички напад, док се други појавни облици, по средству извршења самоубилачког тероризма, појављују повремено и по указаној прилици. Овај резултат је очекиван, с обзиром да се ради о начину извршења самоубилачких терористичких напада који је најједноставнији за извођење, што је једна од тактичких предности самоубилачког тероризма. То, практично, значи да се наведени појавни облици самоубилачког тероризма могу извести са лако доступним средствима за извршење оваквих напада и на врло једноставан начин, док је за остале појавне облике самоубилачког тероризма потребно детаљније планирање и припремање самоубилачких терористичких напада, али и сложенија средства извршења. Из наведених приказа уочава се да број погинулих није сразмеран броју извршених самоубилачких терористичких напада. Тако је највећи број погинулих у самоубилачком терористичком нападу који је извршен коришћењем авиона за самоубилачки терористички напад, што је и логично.

4. ЗАКЉУЧАК

Глобалне друштвене промене у политичкој, економској, социјалној и нормативној сфери друштвеног живота утичу на повећање и битно мењање појавних облика тероризма, а терористичка активност се, све чешће, врши на другачији начин и другачијим средствима, у односу на ранији период. Тероризам, у условима глобалних друштвених промена, представља изражену глобалну безбедносну претњу, посебно због тенденције мрежног и транснационалног организовања и деловања терористичких организа-

ција. Самоубилачки тероризам, у условима глобалних друштвених промена, јавља се као најактуелнији, најопаснији и најсмртоноснији облик тероризма, који је могуће извршити било где и било када, на било који начин и било којим средствима, а што веома негативно утиче на безбедност појединих земаља, региона и међународне заједнице. Поред тога, у условима глобалних друштвених промена стално је присутна терористичка претња нуклеарним, хемијским и биолошким средствима, а могућност да терористи дођу у посед и употребе нуклеарно, хемијско и биолошко оружје у терористичке сврхе је реална, чиме би се веома негативно утицало на безбедност појединих држава, региона и међународне заједнице.

Развој самоубилачког тероризма можемо посматрати кроз три временска периода: први временски период, од 1980. до 1990. године, други временски период, од 1990. до 2000. године и трећи временски период, од 2000. године па надаље. Први временски период карактерише спорадична и селективна примена самоубилачког тероризма и то првенствено на подручју Блиског Истока (Израел, Либан и др.). У другом временском периоду долази до постепеног повећања броја самоубилачких терористичких напада, док до потпуне актуелизације самоубилачког тероризма долази у трећем временском периоду. Други и трећи временски период карактерише утицај глобалних друштвених промена и њихових последица на повећање броја самоубилачких терористичких напада¹⁶.

Можемо закључити да је утицај самоубилачког тероризма на безбедност региона и међународне заједнице *средњи*¹⁷, јер је у периоду од 1.1.1995. до 1.6.2005. године изведен укупно 231 самоубилачки напад, у којима је погинуло 8.673, а повређено више десетина хиљада људи. Самоубилачки тероризам присутан је у седам региона у свету, чиме се уочава глобална размештеност и агресивност његових носилаца. Такође, евидентно је да је највећи број самоубилачких терористичких напада изведен против Израела,

¹⁶ Самоубилачки тероризам, у данашњем облику, појавио се 80-тих година у Либану, Кувајту и Шри Ланки. Током 90-тих долази до постепеног ширења самоубилачког тероризма и он захвата Израел (Западна Обала и појас Газе), Египат, Индију, Пакистан, Авганистан, Панаму, Алжир, Руску Федерацију (Чеченија, Северна Осетија, Дагестан), Таџикистан, Аргентину, Турску, Танзанију, Кенију, Јемен, Индонезију, Саудијску Арабију, Хрватску. Од почетка XXI века самоубилачким тероризмом обухваћене су и САД, Француска, Перу, Тунис, Колумбија, Ирак, Мароко, Филипини, Узбекистан, Шпанија и Финска. Уочљиво је да самоубилачки тероризам угрожава већи број држава у свим регионима света.

¹⁷ Операционализацијом предмета истраживања одређено је да средњи утицај постоји ако је самоубилачким тероризмом угрожено више од 10, а мање од 100 држава, или одређена заједница држава, или одређени регион, а самоубилачки терористички напади имају посредну везу, а могућност нуклеарног, хемијског и биолошког тероризма је вероватна.

док је највећи број погинулих у самоубилачким терористичким нападима у Ираку, изузимајући самоубилачки терористички напад на САД 11. септембра 2001. године. Наведене чињенице јасно указују да је самоубилачким тероризмом најугроженија безбедност блискоисточног региона. Поред ових држава, самоубилачким тероризмом, у мањој или већој мери, оптерећено је још 26 држава у свим регионима у свету. Надаље, уочава се да 16 терористичких организација примењује самоубилачки тероризам, с тим да су највећи број напада извеле фракције терористичких организација које делују у Ираку и Хамас, који делује у Израелу. Ал Каида изводи најсмртоносније самоубилачке терористичке нападе, што се уочава по броју погинулих у тим нападима. Такође, Ал Каида је једина терористичка организација која самоубилачке терористичке нападе изводи у свим регионима у свету.

Објекти напада и непосредне жртве самоубилачког тероризма су разноврсни и њих чине 22 објекта, груписана у три категорије (државни објекти, јавни објекти и превозна средства). Они се појављују као објекат напада самоубилачког тероризма, укључујући непосредне жртве самоубилачког тероризма (одређена личност и људски колективитет). Највећи број самоубилачких терористичких напада усмерен је на војне и полицијске објекте и превозна средства, док је највећи број погинулих у самоубилачким терористичким нападима на државне објекте. Највећи број ових напада изводи се од стране појединца терористе – бомбаша самоубице и употребом аутомобила за извођење самоубилачких терористичких напада. Највећи број погинулих је у оним самоубилачким терористичким нападима који се изводе употребом аутомобила, ако се искључи самоубилачки терористички напад на САД 11. септембра 2001. године, када су за ове нападе коришћени авиони.

На крају, можемо закључити да самоубилачки тероризам, у условима глобалних друштвених промена, представља најактуелнији, најопаснији и најсмртоноснији облик тероризма. Надаље, самоубилачки терористички напад могуће је извршити на било који начин и било којим средствима, и то било где и било када. Као такав, самоубилачки тероризам негативно утиче на безбедност појединих земаља, региона и међународне заједнице.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бајагић М., Манојловић М., (2002), Тероризам: глобална безбедносна претња, Зборник радова „Тероризам у савременим условима“, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
2. Benoist, A., (2001), Тероризам је рат глобалног свијета, Хрватско слово, број 344, Загреб.
3. Ganor, B., (2000), Suicide Terrorism, An Overview. Herzila: The International Policy Institute for Counter Terrorism.

4. Кешетовић Ж., Бајагић М., (2002), Борба против међународног тероризма – правни аспекти, Зборник радова „Тероризам у савременим условима“, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
5. Laqueur, W., (1999), *The New Terrorism*, Oxford, University Press, New York.
6. Мијалковић С., Трговина људима, БеоСинг, Београд, 2005.
7. Мијалковски М., (2003), Тероризам и противтерористичка борба, Војна академија, Београд.
8. Мијалковски М., (2001), Самоубилачки напади терориста, Војна теорија и пракса, Нови гласник, Београд.
9. Pape, R., (2003), *The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, *American Political Science Review*, Vol. 97, No. 3, (<http://www.userpages.umbc.edu/~davisj/terrorism.pdf>)
10. Scott, A., (2004), *Mishandling Suicide Terrorism*, The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology, *The Washington Quarterly*, Summer 2004., Washington.
11. Scott, A., (2003), *Genesis of Suicide Terrorism*, *Science*, No. 7, pp. 1534. (<http://www.jeannicod.ccsd.cnrs.fr/documents/disk0/00/00/03/43/-8k>)
12. Schweitzer, Y., *Suicide Terrorism and the September 11 Attacks*, ICT Researcher, (ICT Internet Site, www.ict.org.il.)
13. Selley, L., *Organized Crime, Terrorism and Cybercrime, Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*. Alan Bryden/Philipp Fluri (eds.) Nomos Verlagsgesellschaft: Baden-Baden, 2003.
14. Shaul, S., (2002), *The Endless Jihad*, book published by The International Policy Institute for Counter Terrorism at the Interdisciplinary Center (ICT), Herzliya, Israel.
15. Стајић Љ., (1999), *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд.
16. Falk, R. A., (2003), *The great terrorist war*, Olive Branch Press, Interlink Publishing Group, Inc.
17. Hare, R. M., (1989), *On Terrorism, Essays on Political Morality*, Oxford University Press, Oxford.
18. Шикман М., (2006), Тероризам – актуелни и могући облици, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.

SUICIDE TERRORISM – PHENOMENOLOGICAL AND VICTIMOLOGICAL ASPECTS

Mile Šikman, MA
Ministry of Interior of the Republic of Srpska
Banja Luka

Summary: Terrorism poses a very strong challenge to the global security, that is, it manifests itself as a global security problem. Namely, terrorism represents a multidimensional threat to security – for some countries it is only a possible challenge or risk, for others it is a possible threat, while for others it is a current, even the biggest threat to their security. In addition to that, the number of suicide terrorist attacks is increasing worldwide, and terrorist threat to the world with weapons of mass destruction, that is threat from nuclear, chemical and biological terrorism, becomes more and more evident. By analyzing the ways in which terrorism manifests itself, that is its phenomenal forms, it can be concluded that in the last two decades of the XX century and on the beginning of the XXI century, the world has faced the culmination of specific form of terrorism, that is, suicide terrorism, where terrorists – suicide bombers, became one of the most efficient terrorist weapons and often an irreplaceable modus operandi for some terrorist organizations. So, modern terrorism strongly endangers security and peace in some regions of the world, but in the whole international community too. Global social changes have influenced greatly the character of terrorism, which had its implications on current and possible forms of terrorism.

ПОЛИТИКА ОБЕЗБЕЂЕЊА КВАЛИТЕТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ

Полазећи од опредељења Криминалистичко-полицијске академије да оствари највише академске стандарде у стицању знања и вештина, уз уважавање принципа и стандарда система европског универзитетског образовања, као и стандарда квалитета из Закона о високом образовању и упутстава Националног савета за високо образовање, који су усклађени са Стандардима и упутствима за осигурање квалитета у Европском простору високог образовања (ENQA), **Криминалистичко-полицијска академија доноси Политику обезбеђења квалитета.**

Политика обезбеђења квалитета треба да допринесе остваривању следећих дефинисаних дугорочних циљева Криминалистичко-полицијске академије:

- систематично планирање, спровођење, надгледање, вредновање и унапређење студијских програма;
- успостављање флексибилног система управљања квалитетом који треба да омогући иновирање, прихватање и примену нових и бољих стандарда и процедура;
- повећање ефикасности студија;
- побољшање квалитета студијских програма, наставе и услова рада, као и обезбеђивање одговарајуће уџбеничке литературе и простора и опреме неопходних за квалитетно извођење свих облика наставе;
- побољшање научноистраживачког рада, и
- допринос академском животу, као и локалној заједници.

Приликом обезбеђивања квалитета полази се од утврђених стандарда квалитета, чија одрживост и унапређење се постиже адекватним мерама.

Одрживост и унапређење Стандарда квалитета обезбеђују се спољашњом и унутрашњом провером квалитета. Спољашњу проверу квалитета спроводи Комисија за акредитацију и проверу квалитета или друго тело Универзитета или институција, сагласно стандардима Савета за високо образовање. Сталном сарадњом са Министарством унутрашњих послова и другим институцијама које запошљавају дипломиране студенте КПА, прати се њихов квалитет. Остваривањем међународне сарадње, посебно са телима и субјектима који доприносе стандардизацији и остварењу квалитета полицијског образовања, уједначава се пракса и унапређују постојећи стандарди квалитета на КПА.

Криминалистичко-полицијска академија континуирано и систематски прати обезбеђивање квалитета, спроводи поступак самовредновања и врши провере у свим областима обезбеђења квалитета. Ови поступци су јавни, а информације о томе доступне на интернет страници Академије и у периодичним публикацијама у издању Академије. Унутрашњу проверу квалитета, као и праћење, обезбеђење, унапређење и развој квалитета врши Комисија за послове праћења, обезбеђивања, унапређења и развоја квалитета студијских програма, наставе и услова рада. Декан Академије, катедре, Наставно-научно веће и Савет Академије, надлежни су за послове управљања квалитетом КПА. У поступку унутрашње провере квалитета посебно је значајно мишљење студената. Права и обавезе ових субјеката као и поступци обезбеђења квалитета нормативно су уређени.

Политика обезбеђивања квалитета подразумева континуирану оцену испуњености стандарда квалитета на Криминалистичко-полицијској академији, уз сагледавање слабости и препрека и дефинисање и реализацију мера којима се то може отклонити. Истовремено, неопходно је стално промовисање културе квалитета и унапређивање елемената система управљања квалитетом, уважавајући искуства других сродних високошколских установа.

Политика обезбеђивања квалитета доступна је јавности на Интернет адреси Криминалистичко-полицијске академије: www.kpa.edu.rs.

В.Д. ДЕКАНА
Др Љиљана Машковић

Република Србија
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА

АКАДЕМИЈА

Бр. 169/1
22.02.2008
Београд

**СТРАТЕГИЈА ОБЕЗБЕЂЕЊА КВАЛИТЕТА
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ**

Београд, 2008.

ОГНИСНО НА ОГНСКОЈ ТАБЛИ

На основу члана 16. став 1. тачка 12. Статута Криминалистичко-полицијске академије (бр. 20/5 од 08.09.2006. године), а у вези члана 17. Закона о високом образовању ("Службени гласник РС" бр. 76/05) и Правилника о стандардима за самовредновање и оцењивање квалитета високошколске установе - Стандард 1. ("Службени гласник РС" бр. 106/2006), на предлог декана Академије,

Савет Академије, на седници одржаној дана 21.2.2008. године, доноси

СТРАТЕГИЈУ ОБЕЗБЕЂЕЊА КВАЛИТЕТА КРИМИНАЛИСТИЧКО- ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ

1. УВОД

Криминалистичко-полицијска академија основана је Одлуком Владе Републике Србије ("Службени гласник Републике Србије", бр. 58/06) као самостална високошколска установа која наставља правни континуитет Полицијске академије и Више школе унутрашњих послова са основним задацима да:

- остварује академске и струковне студијске програме свих нивоа за потребе полицијске професије и за потребе других послова тесно повезаних са основном делатношћу Министарства унутрашњих послова;
- остварује и друге облике стручног образовања и усавршавања од значаја за криминалистичко-полицијске и безбедносне послове.

Основне задатке Криминалистичко-полицијска академија остварује кроз следеће циљеве:

- обављање основних академских студија као студија првог степена;
- обављање дипломских академских студија – master и специјалистичких академских студија, као студија другог степена;
- обављање докторских академских студија као студија трећег степена;
- обављање основних струковних студија као студија првог степена;
- обављање специјалистичких струковних студија као студија другог степена;
- обављање и других облика стручног образовања, оспособљавања и усавршавања од значаја за криминалистичке, полицијске и безбедносне послове;
- реализовање програма образовања током читавог живота, ван оквира студијских програма, за које је Криминалистичко-полицијска академија добила дозволу за рад;
- организовање полагања стручних испита;
- остваривање основних, примењених и развојних истраживања у области криминалистике и безбедности, али и истраживања која су у функцији развоја образовне делатности и извршавања полицијских послова и
- обављање и других делатности у складу са Статутом Академије.

Опредељење Криминалистичко-полицијске академије јесте достизање високих стандарда квалитета при испуњењу наведених основних задатака, уз уважавање принципа и стандарда система европског универзитетског образовања, као и стандарда и упутстава Националног савета за високо образовање који су усклађени са Стандардима и упутствима за осигурање квалитета у европском простору високог образовања (ENQA). Нова законодавна регулатива у области високог образовања, припрема за акредитацију и исказано опредељење Криминалистичко-полицијске академије условили су посебно интензивне активности на реформи студијских програма и укупном образовном процесу, са циљем да се квалитет образовне, научне, стручне и других делатности Академије подигне на највиши ниво, сагласно усвојеним стандардима квалитета из Закона о високом образовању и аката Националног савета за високо образовање Републике Србије. Из тих разлога Криминалистичко-полицијска академија је приступила изради Стратегије обезбеђења квалитета, као и изради и имплементацији институционалног оквира који треба да обезбеди увођење, праћење, оцену и предузимање потребних мера којима ће се унапредити квалитет рада и управљање тим квалитетом.

2. МИСИЈА

Мисија Криминалистичко-полицијске академије јесте да прихватањем и применом новог система управљања квалитетом обезбеди највише академске стандарде и стицање знања и вештина, као и испуњавање наведених основних задатака, сагласно потребама друштва. Академија је опредељена да тежи унапређењу квалитета високог образовања - школства и укључивању у јединствен европски простор високог образовања.

3. ЦИЉЕВИ

Циљ израде Стратегије обезбеђења квалитета на Криминалистичко-полицијској академији јесте остваривање законом постављених циљева високог образовања уопште, а посебно за обављање криминалистичко-полицијских и безбедносних послова.

Криминалистичко-полицијска академија за своје основне дугорочне циљеве поставља:

- систематично планирање, спровођење, надгледање, вредновање и унапређење студијских програма;
- да систем управљања квалитетом буде флексибилан како би омогућио иновирање, прихватање и примену нових и бољих стандарда и процедура;
- повећање ефикасности студија;
- побољшање квалитета студијских програма, наставе и услова рада, као и обезбеђивање одговарајуће уџбеничке литературе и простора и опреме неопходних за квалитетно извођење свих облика наставе;
- побољшање научноистраживачког рада и
- допринос академском животу, као и локалној заједници.

4. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

Полазну основу за израду Стратегије обезбеђења квалитета чине следећа документа:

- Лисабонска конвенција о признавању квалификација/диплома у високом образовању (11.4.1997), коју је ратификовала наша земља 2003. године,
- Сорбонска декларација (мај 1998),
- Болоњска декларација (19.6.1999), коју је наша земља потписала 2003. године,
- Конвенција о европским институцијама високог образовања из Саламанке (март 2001),
- Закон о високом образовању ("Службени гласник Републике Србије", бр. 76/05),
- Правилник о стандардима за самовредновање и оцењивање квалитета високошколских установа ("Службени гласник Републике Србије", бр. 106/06), и
- Правилник о стандардима и поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма ("Службени гласник Републике Србије", бр. 106/06).

5. МЕРЕ ЗА ОБЕЗБЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА

Квалитет се обезбеђује уз примену стандарда којима се утврђује квалитет рада Криминалистичко-полицијске академије, квалитет студијских програма, квалитет наставног процеса, квалитет научноистраживачког рада, квалитет рада наставника и сарадника, квалитет рада студената, квалитет уџбеника, литературе, библиотечких и информатичких ресурса, квалитет управљања и квалитет ненаставне подршке, квалитет простора и опреме којима располаже Криминалистичко-полицијска академија, као и стандарди понашања запослених и студената.

Криминалистичко-полицијска академија дефинише индикаторе који указују на постигнут квалитет у наведеним областима.

Стандарди и поступци за обезбеђивање квалитета дефинисани су на јаван начин и доступни јавности. Криминалистичко-полицијска академија континуирано и систематски прати информације о обезбеђивању квалитета и поступку самовредновања, и врши периодичне провере у свим областима обезбеђења квалитета, што је доступно јавности на Интернет страници Академије и периодичним публикацијама у издању Академије.

Самовредновање и оцена квалитета студијских програма на Криминалистичко-полицијској академији, у складу са стандардима Националног савета за високо образовање, обавља се у интервалима од највише 3 године, а имајући у виду циклус струковних и академских студија на Академији.

Обезбеђење квалитета рада Криминалистичко-полицијске академије врши се и спољашњом провером квалитета коју спроводи Комисија за акредитацију и проверу квалитета или одговарајуће тело Универзитета, или друга институција у складу са стандардима Националног савета за високо образовање.

Криминалистичко-полицијска академије у обављању делатности високог образовања остварује јединство образовног, стручног и научноистраживачког рада чији се резултати користе у наставном процесу.

Стална сарадња са Министарством унутрашњих послова у вези уписа и селекције студената, структуре, садржаја и квалитета студијских програма, праћења компетенција дипломираних студената, као и сарадња у реализацији наставе и коришћењу ресурса Министарства унутрашњих послова у наставном процесу.

Квалитет се обезбеђује и путем међународне сарадње кроз извођење заједничких студијских програма, размену наставника и сарадника и сарадње са другим сродним институцијама и организацијама у земљи.

Обезбеђење кадрова као и одговарајуће информатичке, односно техничке инфраструктуре, библиотечких ресурса, просторних и других објективних услова као елемената подршке систему управљања квалитетом.

Обавеза Криминалистичко-полицијске академије је да стално промовише и изграђује културу квалитета и елементе система управљања квалитетом, као и да стручно усавршава запослене и студенте који активно учествују у овим процесима (семинари, радионице, размена искустава и информација са другим домаћим и међународним институцијама).

Применом мера за обезбеђење квалитета и сталним промовисањем тих мера и контролом квалитета, уз адекватну финансијску подршку, Криминалистичко-полицијска академија обезбеђује услове за постизање повећања ефикасности студија.

6. СУБЈЕКТИ ОБЕЗБЕЂЕЊА КВАЛИТЕТА

Обезбеђење, праћење и развој квалитета на Криминалистичко-полицијској академији дужност је свих запослених и студената Криминалистичко-полицијске академије.

Управљање квалитетом обавља декан Академије уз помоћ продекана, као и катедре, Наставно-научно веће и Савет Академије.

Орган надлежан за праћење, процену, обезбеђење, унапређење и развој квалитета јесте Комисија за послове праћења, обезбеђивања, унапређења и развоја квалитета студијских програма, наставе и услова рада, коју је именovalo Наставно-научно веће Академије (Одлуком 01 бр. 87/1 од 18.1.2008), а сагласно члану 12. Статута Криминалистичко-полицијске академије.

Права и обавезе субјеката обезбеђења квалитета регулисани су Статутом Академије, одговарајућим правилницима, као и пословницима о раду. Субјекти управљања квалитетом имају право и обавезу учествовања у процесу обезбеђења и унапређења квалитета, и то како на свом радном месту, тако и учешћем у раду Комисије за послове праћења, обезбеђивања, унапређења и развоја квалитета студијских програма, наставе и услова рада.

7. ОБЛАСТИ ОБЕЗБЕЂЕЊА КВАЛИТЕТА

Стандарди обезбеђења квалитета утврдиће се у следећим областима:

- Студијски програми,
- Наставни процес,

- Научноистраживачки рад,
- Квалитет наставника и сарадника,
- Вредновање студената,
- Уџбеничка и друга литература,
- Библиотечки и информатички ресурси,
- Управљање високошколском установом и квалитет ненаставне подршке,
- Простор и опрема којом располаже КПА и
- Финансирање и транспарентност у употреби финансијских средстава.

8. ОПРЕДЕЉЕЊЕ ЗА ИЗГРАДЊУ КУЛТУРЕ КВАЛИТЕТА

Криминалистичко-полицијска академија је опредељена да изграђује и промовише културу квалитета међу студентима и наставницима, као и осталим субјектима обезбеђења квалитета, имајући у виду специфичност образовног процеса на Академији, као и да флексибилно иновира и прихвати нове и боље стандарде и процедуре који су успостављени и прихваћени у сродним високошколским установама.

9. ПОВЕЗАНОСТ ОБРАЗОВНЕ, НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКЕ И СТРУЧНЕ ДЕЛАТНОСТИ

У поступку оцењивања квалитета високошколских установа водиће се рачуна о стандардима квалитета и достигнућима образовне, научноистраживачке и стручне делатности Криминалистичко-полицијске академије и њиховој међусобној повезаности и имплементацији достигнућа.

10. УСВАЈАЊЕ И ПРОМОВИСАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Стратегију обезбеђења квалитета доноси Савет Академије на предлог декана Академије.

Криминалистичко-полицијска академија објављује Стратегију обезбеђења квалитета и промовише је у самој Академији, Министарству унутрашњих послова и у широј јавности. Стратегија обезбеђења квалитета Академије биће доступна на Интернет страници Криминалистичко-полицијске академије и у периодичним публикацијама у издању Академије.

У жељи да прати унапређења стандарда и процедура у поступку оцењивања квалитета, Академија ће периодично преиспитивати утврђену Стратегију уз имплементацију нових и бољих стандарда и процедура, који су у међувремену успостављени.

ПРЕДСЕДНИК САВЕТА
проф. др Љиљана Машковић

УПУТСТВО АУТОРИМА

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Криминалистичко-полицијске академије „Наука, безбедност, полиција“ (НБП) објављује оригиналне научне, стручне и прегледне радове из области криминалистике, безбедности и полицијских послова, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње, на српском језику, ћириличним писмом, у обиму 12–15 ауторских табака. Радови страних аутора објављују се, по правилу, на енглеском језику.

Оригинални научни радови, поред података о аутору, треба да садрже: кратак сажетак до 10 редова (1.000 карактера) кључне речи (4–6 речи), као и списак коришћене литературе. Такође, рад треба да садржи нешто дужи резиме, до 25 редова (2.500 карактера), који презентира основне ставове аутора о обрађиваној теми. Уколико аутор не преведе рад на енглески језик, превођење резимеа рада обезбеђује Редакциони одбор часописа. Радови који не спадају у категорију оригиналних научних радова (прилози, прикази, осврти, истраживања, међународна сарадња, и др.) не морају садржати све ове елементе.

Текст рукописа треба припремити у компјутерској верзији (Word, формат А-4, Times New Roman, ћирилични фонт, 12 pt, стандардне маргине). Научни, стручни и прегледни радови са прилозима не смеју прелазити обим од једног ауторског табака (16 страница двоструког прореда – око 30.000 карактера). Уз обавезан диск или дискету, Редакционом одбору доставити и два примерка рада отштампана на папиру, са свим потребним прилозима.

Препоручује се да се приликом цитирања аутора, њихова имена пишу у оригиналу са годином објављивања рада и бројем странице у загради, а уколико се цитира више од два аутора, онда се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, онда се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: 1994а, 1994б, итд). У списку литературе радови се наводе у оригиналу са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то: презиме, почетно слово имена, година рада, наслов рада, назив часописа, број тома, странице (од – до), а када је реч о називима књига, још и име издавача и место издавања.

Приспели радови подлежу уређивачкој обради и анонимној рецензији.

Евентуалне примедбе и сугестије уредника и рецензента достављају се аутору.

Рукописе слати на адресу:

- Криминалистичко-полицијска академија, 11080 Београд, Цара Душана 196, Земун, Република Србија,
- Academy of Criminalistic and Police Studies, 11080 Belgrade, Cara Dušana 196, Zemun, The Republic of Serbia,

са напоменом: За уредника часописа НБП

Редакциони одбор